УзССР Давлат китоб палатаси
Инв.
Гос. книжная палата УзССР
Е 9 10 98

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1998 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1956 йил 4 январдан нашр этила бошлаган

● 17 апрел, № 16 (3452) ●

АЛПОМИШ ЮРТИДА ОЛАМ ВИҚОРИ — МАНАС ДИЁРИН ҲАМ БАХТУ БАҲОРИ

ЎЗБЕКИСТОНДА — ҚИРҒИЗИСТОН МАДАНИЯТИ КУНЛАРИ

Кеча мамлакатимизда Қирғизистон маданияти кунлари бошланди. Икки қардош ва жондош халқ ўртасидаги абадий дўстликнинг тимсолига айланган бу тадбир доирасида шоир ва ёзувчилар, маданият ва санъат арбобларининг дўстона дийдорлашувлари, қирғиз санъат усталарининг юртимиз меҳнат жамоалари билан қизғин учрашувлари бўлиб ўтаётир.

Шундай учрашувлардан бири кеча Тошкентдаги Байналмилал миллий марказининг санъат саройида бўлди. Унда машҳур қирғиз адиби Чингиз Айтматов, таниқли ўзбек ёзувчилари, маданият ва жамоат арбоблари иштирок этдилар. Тошкентдаги «Туркистон» саройида эса Қирғизистон маданияти кунларининг очилиши муносабати билан катта тантана бўлди.

Қуйида Ўзбекистонда ўтаётган Қирғизистон маданияти кунлари қатнашчиларининг бугунги озод Ўзбекистон ҳақидаги таассуротлари билан танишасиз.

Нормурод НАРЗУЛЛАЕВ

ЎЗБЕК БИЛАН ҚИРҒИЗИМ

Кулиб кучар тонг юлдузи,
Ўзбек билан Қирғизим.
Бир олманинг икки юзи,
Ўзбек билан Қирғизим!

Тиёншонни ҳатлаб ўтар,
Соғинса гар бир-бирин,
Болдай ширин нону тузи,
Ўзбек билан Қирғизим!

Манас бобо Алпомишга
Қариндошу тувишқан,
Айтиб турар тили-сўзи,
Ўзбек билан Қирғизим!

Қаламини тумор айлаб,
Илҳомим, дер Туркистон,
Одил билан дўст Чингизи,
Ўзбек билан Қирғизим!

Ислом оға, Асқар оға —
Икки халқнинг отаси,
Сўнмас меҳр — эл эъзози,
Ўзбек билан Қирғизим!

Умид билан нияти бир,
Матлаби бир элнармиз,
Келажакнинг кўрар кўзи,
Ўзбек билан Қирғизим!

Истиқлолнинг нашидасин
Сўрар бугун беармон,
Мағрур янграр Ҳур овози,
Ўзбек билан Қирғизим!

СИЗЛАРГА ҲАВАСИМ КЕЛАДИ

Эстебес ТУРСУНАЛИЕВ, Қирғизистон халқ артисти

Санъат чегара билмайди, деган гап бор. Қадим Туркистонда истиқомат қилаётган барча халқларнинг куй-қўшиқларини тингласангиз, улардаги ажиб бир муштараклик, орзу-умидлар, курашлар, армонлар, уйғунлигини аниқ ҳис қиласиз. Чунки, халқларимиз қадим-қадимлардан яхши-ёмон кунларда, тўй-ҳашамларда ҳамиша бирга бўлишган, бир-бирларига елкадош бўлиб, оға-инилардек яшаб келишган. Ер ҳам, сув ҳам, молу жон ҳам ўртада бўлган. Биз бугун мана шу қадриятларга яна қайтишимиз лозим. Халқларимизнинг олтинга топилмас маънавий бойликларини кўз қорачўғидек асрашимиз, авайлашимиз керак.

Тошкентга келиб, бу ерда маданиятга, хусусан: санъат ривожига бениҳоя катта эътибор берилаётганини эшитиб бошим осмонга етди. Самарқандда ўтказилган «Шарқ тароналари» миллий мусиқа фестивалининг ўзи бир дунё. Президент Ислом Каримовнинг Фармонлари билан «Ўзбекнаво», «Ўзбекракс», «Ўзбектеатр» каби янги ижодий ташкилотлар тузилгани, санъаткорларга ҳали ҳеч қачон бўлмаган, фақат орзуланган имкониятлар яратиб берилгани, қўшиқчилик санъати, хусусан, миллий эстрада ривожи масалалари билан шахсан юртбошининг ўзи шуғулланаётгани кимни қувонтирмайди, кимни ҳаваслантирмайди дейсиз?!

Тўғрисини айтсам, ўзбекистонлик касбдошларимга ҳавас-ҳавасларим келиб кетди. Бунақа ғамхўрликлардан кейин фақат ишлаш керак, яратиш керак, мустақиллик манфаатларига жонни фидо қилиб тер тўкиш керак.

Битта тилагим — келинглар, бир-биримизга янада яқинроқ бўлайлик, борди-келдилар қилайлик, халқларимизнинг, маданиятларимизнинг яқинлашувига амалий ҳисса қўшайлик.

БУЮК КЕЛАЖАК КЎРГАНДАЙ БЎЛДИМ

Майрам ЮСУПОВА, Қирғизистон Давлат санъат музейи директори

Маданият соҳаси вакилларининг ўзаро мулоқотлари ҳамиша эзгуликка, қардош халқлар манфаатларига хизмат қилиб келган. Шу маънода серқуёш Ўзбекистонда ўтаётган Қирғизистон маданияти кунлари мустақиллик йўлидан олға томон одимлаётган икки қондош-жондош халқларнинг маънавий ривожига, муштарак манфаатлар йўлида кенгашиб-қовушиб ҳаракат қилишларига ижобий турткн бўлади, десам муболаға бўлмас.

Тошкентга келиб, очиғи баҳри-дилим очилиб кетди. Бугунги Ўзбекистон, бугунги Тошкент, Самарқанд ё Андижон кечаги кунлардан кескин фарқ қилади. Мисли кўрилмаган даражадаги бунёдкорлик ишлари, жаҳоний андозалардан қолишмайдиган қурилишлар, бошқа соҳалардаги овозаси оламга кетган ўзгаришлар бизни ҳайратга солди. Бутун мамлакат, бутун Ўзбекистон маданий қурилиш, маънавий янгиланиш майдонига айланибди. Биз-ку, шунақа байрамларда, гоҳо йўлимиз тушганда келиб турамиз. Бизни меҳмондўстлик билан кутиб олган битта танишим «Ўзимиз Тошкентда туриб ҳам бўлаётган ўзгаришлардан ҳайратга тушаяпмиз», деди.

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов мамлакатнинг буюк келажаги тўғрисидаги машҳур шиорини илк бор ўртага ташлаганида бунга эҳтимол кимлардир бу ҳам бир орзу-ҳавас-да, деб қараган бўлиши мумкин. Аммо, мана, орадан етти йил ўтгач, мамлакатингизда амалга оширилган реал ишларни, натижаларни ўз кўзи билан кўрган, маъносини англаб етган ҳар бир киши бу мамлакатнинг келажаги ҳақиқатан ҳам буюклигига тўла ишонч ҳосил қилади.

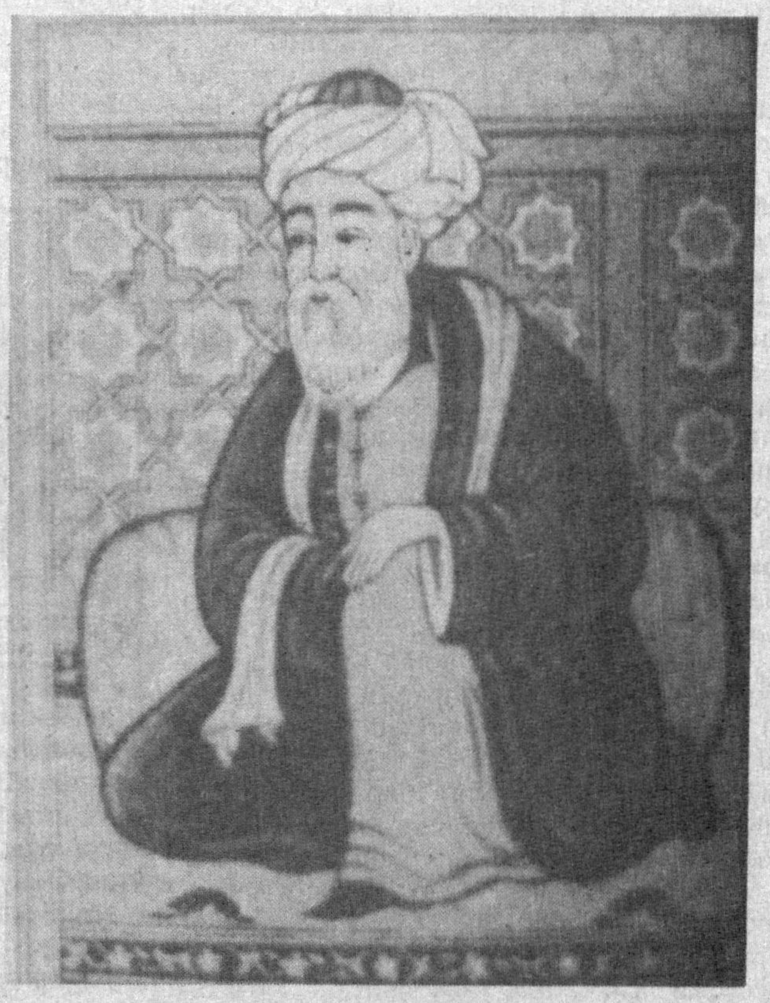

АЛИШЕР НАВОИЙ:
— Мавлоно Лутфий (алайҳирраҳма) ўз замонининг маликул-каломи эрди. Форсий ва туркийда назири йўқ эрди. Аммо туркийда шуҳрати кўпрак эрди ва туркча девони ҳам машҳурдур ва мутааззирул жавоб матлаълари бор... Бу фақир (яъни Навоий — А.Ҳ.) борасида кўп фотиҳалар ўқубтур.

5-бет

ЯНГИ ҚЎШИҚНИНГ БАҲОСИ ҚАНЧА?

ёхуд бугунги эстрада қўшиқчилиги ҳақида

Шахсий мулоҳаза

Бир неча мажлислар ва айниқса «Наврўз» байрами тантанаси олдидан ўтган ташкилий қўмита кенгашида Президентимиз ўзбек эстрадасининг миллийлиги хусусида билдирган фикрларидан сўнг, жойларда кўп мунозара ҳамда давра суҳбатлари ўтказилаётганининг гувоҳи бўляпмиз. Бу давраларда кўп долзарб мулоҳазалар ва таклифлар билдирилди. Шулар орасида таълим-тарбия ва бу мақсадни амалга оширишда ўқув қўлланмалари ҳамда дастурлар яратилиши лозимлиги тўғрисидаги муҳим фикрлар ҳам бор. Мен бу борадаги мулоҳаза-ю таклифларим билан ўртоқлашишни лозим топдим.

Маълумки, замонавий қўшиқчилик анчадан буён танқидларга юз тутиб келяпти. Айниқса, хорижий халқ мусиқасидан беандиша фойдаланиш ва асил ўзбек миллий эстрада санъати ривожи учун зарур бўлган машаққатли меҳнатдан қочиб, осон ҳамда тижорат мақсадидаги маълум шарафга эришиш илинжида қилинаётган ишларнинг серобдиги жуда ачинарлидир. Ҳамон телевидение экранида ажнабий қўшиқни айнан нусхалаб, ўзбекча сўзлар билан ижро этиш ҳоллари учраб турибди. Айни пайтда бундай қўшиқлар кўпроқ ДМВнинг 30-канали орқали намойиш қилиняпти. Шунингдек, жуда усталик билан, айнан кўчирма ҳолида олмасдан, қайта ишлаб моҳирона ижро этилаётган қўшиқлар ҳам бор. Булар кўп эмас ва назаримда, бундай услуб анчадан буён маълум даражада бўлиб келган. Жумладан, бундай жараён бошқа давлатлар мусиқий санъатида ҳам учраб туради, десам янглиш бўлмас. Шундай муваффақиятли чиққан асарларни эса аксарият мухлислар иштиёқ билан тинглаётганлари ҳам сир эмас. Бу ҳолнинг сабаблари ва айрим томонлари хусусида балки ўйлаб кўриш керакдир.

Давоми олтинчи бетда

ТЕАТР БИНОСИ ҚУРИЛСА...

Таклиф

Бугунги Тошкент бундан 10-20 йил илгариги Тошкент эмас. Ундаги маъмурий туманлар сони тобора кўпаймоқда. Пойтахт ҳалқа йўли доирасидан чиқиб, кенгайиб кетди. Хўш, замондошларимизнинг комил инсон бўлиб етишувига ёрдам берадиган, уларнинг маънавий-маданий савияси қандай? Бир мулоҳаза қилиб кўрайлик. Тошкентдаги барча томошахоналарнинг 90 фоизи бир нуқтада, яъни бир-биридан 300 метрдан 1-1,5 км оралиқда жойлашган.

Аоишер Навоий номидаги академик катта театр, «Туркистон», «Халқлар дўстлиги» санъат саройлари, Ҳамза, Аброр Ҳидоятов, Муқимий номилаги театрлар, рус ва ўзбек ёш томошабинлар театрлари — барча-барчаси бир-бирига ғоятда яқин жойлашган. Шаҳардаги Миробод, Ҳамза, Сирғали, Бектемир туманларида пойтахтнинг камида 40 фоиз аҳолиси яшайди. Улар юқорида биз санаган театрларга келиб ҳордиқ чиқаришлари учун транспортларда анча юришларига тўғри келади.

Энди мақсадга ўтсак. Шаҳарнинг катта кўчаларидан бири — Фарғона йўли кенгайтирилиб, қайта таъмирланиб, автобус, трамвайларга қўшимча троллейбус қатнови ҳам ташкил этилди. Бундан барчамиз хурсандмиз. Эндиликда ана шу йўлга яқинроқ жойда Ҳамза тумани ё Миробод тумани ҳудудида битта театр биноси қурилса, айни муддао бўлар эди. Чунки Тошкент туманларининг 90 фоизи шаҳарнинг ана шу томонида жойлашган. Ҳар ҳолда, шу иш амалга оширилса, ҳар томонлама фойдали бўлишига ишонамиз.

Ўсарали НИШОНОВ

ҒАМХЎРЛИККА АМАЛИЙ ЖАВОБ

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримовнинг «Ўзбекистон театр санъатини ривожлантириш тўғрисида» деб чиқарган фармони бугунги кунда ҳар бир санъат аҳлига ғайрат, ижодий ишига илҳом бағишламоқда.

Яқинда М. Горкий номидаги давлат рус академик драма театри ижодий жамоаси ҳам умумий йиғилишда ушбу қарорнинг аҳамияти, унинг ижодий ходимлар моддий-маънавий аҳволини янада яхшилашдаги ўрни ҳақида тўлқинланиб сўзладилар.

Театр санъаткорлари қарор халқимизнинг маънавий-маданий савияси республика ҳукумати сиёсатининг асосий қисмини ташкил этаётганини яна бир бор исботлади, — дедилар. — Ана шу ғамхўрликка тинимсиз ижодий меҳнат, халқ руҳияти, маънавиятини кўтариш йўлида асарлар яратиш билан жавоб бериш ҳар бир театр ходимининг бурчи бўлиши лозимлиги бир овоздан таъкидланди.

— Актёрлик энг қадимий касблардан биридир, — деди Ўзбекистон халқ артисти В. Русинов. — Театр санъати асрлар оша юксак инсоний ғояларни тарғиб этиб келмоқда. Республика ҳукумати ва Президентимизнинг бу соҳага нақадар катта аҳамият бераётганини билиш учун узоққа боришнинг ҳожати йўқ. Бунинг энг ёрқин мисоли собиқ «Билимлар уйи» биносини таъмирлаб, театримизга топширилиши ҳақидаги қарордир.

Шунингдек, театр бадиий раҳбари В. Шапиро, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист В. Цветков, актриса О. Пичик ва бошқалар ҳам театрнинг баркамол авлодни вояга етказишдаги роли, республикамизда зиёлиларга, санъат аҳлига кўрсатилаётган эътибор хусусида сўзладилар.

Президентимизнинг бу фармони республика театр санъатини ривожлантиришда муҳим босқич бўлажагини алоҳида қайд этдилар.

ҲАЗМ БЎЛМАГАН СЎЗЛАР... ОҒРИҒИ

Лукма

Ҳадемай кунлар қизиб кетади. Қуёш тиғи сизни «салқин ичимлик» деб ёзилган «салқин булоқ»қа чорлайди. «Салқин ичимлик»дан ичиб «салқин» бўласиз. Тўғри, сиз мижоз сифатида ичимликнинг ҳам салқин бўлишини ўйлаб кўрмагансиз. Бироқ ичимликнигина ичиб «салқин» бўласиз. Асло сўзни эмас. Лекин, биродар, мен ичимликка қўшиб ўша сўзни ҳам ичишим керак.

Мана, ичимликни ичдим. Сўзни эса ҳеч ичолмаяпман. Сиз ичимликни ичиб салқин эмас, муздек бўласиз. Мен ичмасдан совуб кетаман. Ишонинг, муздаб кетаман. Ичимликнинг эмас, сўзнинг («салқин ичимлик») совуқлигидан.

Аслида бу ибора салқин, илиқ маъносида об-ҳавога нисбатан ишлатилади. Ичимликка қўлланганда эса... Ахир, одамларни чалғитмай, «салқин» эмас, муздек дейишса бўлмасмикан? Ўшанда балки сўзни ҳам қўшиб ичиш осонроқ бўлармиди...

* * *

«Ойим нафақахўрлар», дейди дўстим жилмайганча. «Текинхўр», дегандай эшитилади бу сўз. Қанчалик меҳр билан, кинояsиз айтилмасин.., камситишдай туюлади. Устига-устак менга айрим нохуш сўзларни эслатди — одамхўр, қонхўр, қасамхўр, нонхўр... Ижобий маъно излаб хотирамдаги, ўқиганим китоблардаги ўзбекча сўзларни титкилаб чиқдим. Эски сўз бирикмасини «янги маъно»да тушунишга уриндим. Аммо «хўр» ҳеч ижобийлашмади. Яна дўстимга тикилдим. У ҳамон самимий қараб турарди. Демак, шубҳа сўзнинг ўзида. Ижобийлигида.

* * *

Стадионни ўйингоҳ деяпмиз. Яхши. Тўп ўйналадиган жой-да.

Кеча теннис ўйналадиган «ўйингоҳ» олдидан ўтдим. Бундай ёзувга кўзим тушди: «Теннис корти». «Теннис ўйингоҳи» эмас. Нима, теннис ўйин эмасми? От ўйнатиладиган жой «отчопар». «Татами ринг», «велотрон», «манеж» деганлари ҳам бор... Ҳар бир ўйин жойи ўз номига эга экан-да?.. Пишмаган овқатдан тотинган каби бу номланишларни ҳам ҳазм этиш мушкул.

* * *

Дўстим хайрлаша туриб: «Манзилгоҳимни ёзиб ол», деди. Ёздим! «Манзил» деган жойгача. «Гоҳ»и ёзилмади. Қўлим бормади. «Манзилингнинг манзилини айт», дедим. «Манзилгоҳимни ёз. Манзилимнинг манзилини эмас», деди дўстим ғашланиб. Мен ҳам ижирғандим: «Ўзинг шундай деяпсан-ку! Манзилимни ёз де — олам гулистон. Икки марта «жой» дейишга бало борми!» Қўлини силтади: «Билганингни ёз!».

Ёздим.

Акбар ЖОНУЗОҚОВ

Тарихимиз саҳифалари

ЖАСОРАТ ВА ХИЁНАТ

Иккинчи мақола

ФИТНАЛАР КАСОФАТИ

Туркистон генерал-губернатори 1868 йил 22 апрелда Самарқанд аҳолисига «Мурожаатнома» қабул қилади. Унда жумладан шундай дейилади:

«Самарқанд шаҳри фуқаролари! Мана, мен 6 ойдан буён ҳукмдоримнинг рухсатига биноан, сизларга тинчлик ва осойишталик бахш этишга ғамхўрлик қилмоқдаман. Оқподшо урушишни истамайди. Лекин амир менинг яхши ниятларимни тушунмайди ёки тушунишни хоҳламайди. У фойдали тинчлик сулҳини тузиш ўрнига, қўшини ва халқини Россия билан урушишга тайёрламоқда. Мен уруш оқибатида халқнинг қони тўкилишига йўл қўймаслик учун барча чораларни кўраман. Мен зиёни тегмаётган халққа эмас, амирга қарши бораётирман. Чунки оқподшо одамларга ёмонлик эмас, яхшилик истайди. Агар сизлар тавсия этилган битимнинг қабул қилинишига мени ишонтирсангиз, қон тўкилмайди ва қўшин қайтариб олиб кетилади. Оқподшонинг мақсади тинчликни сақлаш ва уруш қилмасликдан иборатдир. Фурсатни қўлдан бой берманглар».

Кауфман бошчилигидаги Туркистон ҳарбий округи қўшинлари «Мурожаатнома» жавобини кутмасдан Самарқанд билан Жиззах ўртасидаги Янгиқўрғон томон йўл олади. Самарқанд беги Бобохўжа бу ҳақда амирга ахборот юборади. Рус қўшинлари яқин кунларда Самарқанд сари юриш қилиши эҳтимоли борлигини, шу боис амир бошчилигидаги қўшин Чўпонота тепалигига ўрнаштирилганини, аҳолининг бир қанча қисми қуроллантирилиб, аскарларга қўшиб қўйилганини, фуқаролар амирнинг келишини эрта тонгда қуёш чиқишини пойлагандек кутаётганлигини билдиради. Аммо амир Музаффар журъатсизлик қилади. Самарқандга фақат Мирзо Шамсиддинхўжани юборади. Бу пайт Самарқанд шаҳрида Шерали иноқ ҳоким эди. Абдумалик тўра ҳам, эҳтиёти шарт, унинг ёнида ўз лашкари билан турарди. Муаррих Абдулазим Сомийнинг ачиниш билан ёзишича, Шерали иноқ зулмидан Самарқанд аҳли додга келган, амир Музаффарга мактуб йўллаб, шундай шарт қўйганди: «Тобакай, бизни Шерали иноқ зулмидан қутқариб, янги бир ҳоким қўйсалар, шунда барчамиз — аёллар, эркаклар, катта-ю кичик то охирги кишимиз қолгунча кофирларга қарши тургаймиз. Зеро, Бухоро лашкари пароканда бўлиб кофирлар билан жанг қилмоққа бирон-бир саъй-ҳаракат қилмайдурлар».

Таассуфки, амир халқ талабини инобатга олмайди. Оқибатда янада ҳаволанган Шерали иноқ амирга шикоят қилганлардан аёвсиз ўч олади. Бу ҳам етмагандай, Абдумалик тўрани гўёки у тахтни эгаллаш илинжида исён қилмоқчи деган туҳмат билан Ғузорга юборишга эришади. Негаки, Абдумалик тўранинг Самарқандда туриши унинг эркин ҳаракат қилишига маълум даражада монеълик қиларди.

Шерали иноқ воқеасининг тескари йўналиш олиши Самарқанд аҳлига қаттиқ таъсир қилади. Шаҳар оқсоқоллари аччиқ устида рус губернаторига мактуб йўллаб, ундан паноҳ сўрайдилар. Бу Кауфманга қўл келади. У фурсатдан фойдаланиб, Туркистон ҳарбий округи қўшинларига қуйидаги мазмунда мактуб жўнатади:

«Кейинги вақтларда Бухоро Самарқандда Россияга қарши қўшин тўплаётганлиги ҳақида аниқ маълумотлар олинмоқда. Самарқандга русларга қарши урушни тарғиб қилаётган ва гўё дин учун курашаётган мутаассиблар ёғилиб келиб, Сирдарё вилоятининг ўтроқ аҳолисини ғалаёнга даъват этмоқдалар. Мен ярим йил мобайнида музокаралар воситасида тинчликка эришиш учун бор кучимни сарфладим. Бухороликларнинг сулҳ шартномасини узил-кесил қабул қилишни атайин чўзишга қаратилган найрангларини сезмасликка интилиб, Россия билан Бухоро ўртасидаги тинчлик сулҳини тузиш зарурлигига амирни ишонтиришга кўп уриндим. Мен амир рус қўшинлари билан бир неча бор тўқнашишдан ўзига сабоқ чиқариб олади, деб ўйлаган эдим. Аммо амир қурол кучи билан ўзининг Ўрта Осиёдаги мавқеини тиклашга ҳаракат қилмоқда. Агар Бухоро қўшинларининг тўпланиши Россияга қарши қаратилган бўлса ҳамда бизнинг чегараларимизда қурол кучисиз тинчликни таъминлашнинг иложи бўлмаса, у вақтда қўлда қилич билан тинчликка эришиш зарурияти туғилади».

Шоҳидлар ва маҳаллий тарихчилар маълумотларига кўра, рус қўшинлари Янгиқўрғонни эгаллагач, истило тиғини қадимий Самарқандга қаратадилар. 1868 йил 1 май куни Чўпонота тепалигида ҳал қилувчи жанг бўлади. Ҳарбий ахборотларда эртаси куни Самарқанд рус қўшинлари томонидан жангсиз эгалланганлиги қайд этилади. Аммо бунда сотқинларнинг катта ҳиссаси борлиги тилга олинмайди. Улар ўша куни К. П. Кауфман ҳузурида бўлиб, рус солдатларини шаҳар дарвозасида туз ва нон билан кутиб олиш юзасидан буйруқ оладилар. Кўп ўтмай рус қўшини қозикалон, катта оқсоқол ва бошқа амалдорлар кузатувида шаҳарга киради.

3 май куни К. П. Кауфман шаҳар катталари, дин пешволари, умуман, нуфузли кишилар иштирокида қабул маросими ўтказади. Бир гуруҳ сотқинлар шаҳар гўё оқподшо паноҳига олинганлиги ва рус қўшинининг сахийлиги учун миннатдорчилик билдиришиб, халқни оқподшога содиқ бўлиш учун даъват этишга ваъда берадилар. К. П. Кауфман хоинларга тўнлар кийгизади. Баъзиларни император номидан кумуш медаллар билан мукофотлайди. Биринчи медал шаҳарнинг урушсиз таслим бўлишини изҳор этган кишилар раҳбари — қозикалонга берилади. Аммо у: «Халқ мени бармоғи билан исломдан қайтган киши сифатида кўрсатади ва таъна қилади»: — деб медални олишдан бош тортади. Бунга жавобан фон Кауфман шундай дейди: «Яхши, мен медални чакмонинг устига тақмаслигингга розиман. Лекин уни олиб, буюк оқподшо тасвирини юрагингда сақлагин. Маълумки, империя таркибида кўп миллатли мусулмонлар фароғатда яшайдилар. Уларга ўзларининг диний эътиқодларида қолиш ҳуқуқлари берилган. Яқиндагина Самарқанднинг оқподшо паноҳига олинишини сўраган сен эмасмидинг?»Ноилож қолган қозикалон медални олиб, кўкрагига тақиб юражагини айтади.

1868 йил 4 майда К. П. Кауфман Самарқанд шаҳри ва унинг атрофидаги аҳолига мурожаатнома йўллайди: «Улуғ рус подшоҳининг паноҳида яшашни хоҳловчи турли шаҳар ва қишлоқлар вакилларини қабул қилиб, маълум қиламанки, барча кишилар ўз уйларида ва ерларида яшаб, мол-мулкларидан фойдаланаверсинлар. Катта шаҳарларда керагича муфтийлар ва аъзамлар қўйилади. Барча кишилар тинч ва бир-бирларига душманлик этмасдан яшашлари учун оқсоқолларга, қозиларга ва маҳдуми аъзамларга ҳамда муфтийларга генерал-губернаторнинг имзоси чекилиб, муҳри босилган ёзма буйруқлар берилади. Ўзларингизнинг касбларингиз ва савдо-сотиқларингиз билан шуғулланаверинглар. Оқподшонинг ҳукми бўйича шариат эскича ўз кучида қолаверади.

Ҳар бирингиз масжидларда оқподшо ва унинг оиласи соғлигини сўраб, дуо қилинглар.

Сирдарёнинг чап ва ўнг қирғоқларидаги руслар тасаррufига ўтган ерлардан хазина фойдасига белгиланган тартибда хирож ва бошқа солиқлар олинади. Агар амир одамлари қишлоқларга келишиб, солиқ тўпласалар, ушлансинлар ва бошлиқларга топширилсин. Сизларнинг губернаторингиз ва бошлиғингиз қилиб, генерал Головачевни тайинладим».

Айни чоғда, генерал-губернатор Бухоро амирига қуйидаги сулҳ шартларини юборади:

«1. Аъло҆ҳазрат Русия императори жанобларининг ҳукуматига мансуб бўлган ерларга аввал руслар томонидан ишғол этилган Кошғар, Довон, Нурота тоғлари шимолидан ташқари, оқподшо тобелигига ўтишни илтимос қилган Самарқанд шаҳри ўз музофотлари билан Русияга киради. Жануб томондан бу ўлка Шаҳрисабз тоғлари билан чегараланиб, Зарафшон водийси ва Нурота тоғлари ўртасидан ўтади. Бухоро билан бўладиган чегара эса, шу сулҳ битими амир жаноби олийлари томонидан таклиф этилган шартлар билан қабул қилиниб, улар ўз муҳрларини босиб қайтарганидан кейин аниқланади. Шундан сўнг чегара ғарб томондан Нурота тоғларининг энг баланд жойидан ва Бухоро ҳудудида жойлашган Нурота қалъасидан ўтади. Шу ердан Қизилқум саҳроси ўртасидан ўтиб, Бўкантоғ орқали Янгидарё қуйилишигача ўтади.

2. Ҳамма рус фуқаролари, қайси динда бўлишларидан қатъи назар, Бухорога ва унинг бошқа жойларига бориб, савдо қилиш ҳуқуқига эга бўладилар. Бухоро амирининг фуқаролари ҳам илгаригидек, Русия империяси билан савдо қилишларига ижозат берилади.

Амир жаноби олийлари Русия фуқароларини карвонлари ва барча мол-мулклари билан ҳимоя қилиб, ўз мулки ҳудудида уларнинг хавфсизлигини назорат этади.

3. Русия савдогарлари учун Бухоро шаҳарларида ва улар хоҳлаган жойларда ўз молларини сақлаш учун карвонсаройлар қурилишига ижозат берилади. Русия шаҳарларида ҳам Бухоро савдо аҳли учун шундай ҳуқуқ берилади.

4. Савдо ишлари тўғри бориши ва қонуний бож олинишини назорат қилиш учун рус савдогарлари хоҳишига қараб, Бухоро амирлигининг ҳар бир шаҳрида уларнинг карвонбошилари бўлишига ҳуқуқ берилади.

5. Русия еридан Бухорога ва ёки Русияга шу ердан борадиган товарлардан Туркистон ўлкасида олинадиган миқдорда, ҳар қандай ҳолатда Бухоронинг мусулмон фуқаролари билан бир хил, яъни молнинг умумий қийматидан 2,5 фоиз миқдорида бож олинади».

Фон Кауфман сулҳ шартларида Бухородан катта товон олинишини ҳам кўрсатади.

Амир Музаффар Самарқанд воқеасидан даҳшатга тушиб, бу шум хабарни келтирган кишини жаҳл устида осиб ўлдиришга ҳукм қилади. Амирнинг чорасиз ва иложсиз васвасаси аста-секин йиғига айланади. У: «Худо мени Самарқанддан маҳрум қилгандан кўра, жонимни олгани яхши эди», — дея оҳ-фиғон чекади. Чунки соҳибқирон Амир Темурнинг пойтахтини ғайридинлар босиб олиши катта мусибат эди. Бу воқеа бутун ислом дунёсида кучли акс-садо беради. Амир ўз лашкарбошлари билан ўтказган кенгашда биринчи бўлиб сўз олган Усмонбек барчани фаол ҳаракатга ундайди: «Хонлик халқи урушни давом эттиришни талаб этаётган бир пайтда кофирларга товон тўлагандан кўра, бир томчи қон қолгунча курашиш афзалроқдир». Бу фикрни кенгаш қатнашчилари якдиллик билан қўллаб-қувватлайдилар. Музаффар барча кучларни жамлаб, Самарқандни қайтариб олишга киришади. 15 минг отлиқ, 6 минг пиёда ва 14 та тўпга эга бўлган Бухоро қўшини Зирабулоқ тепалигига келиб ўрнашади. Амир Музаффар қўшинига қуйидагича мурожаат қилади:

«Содиқ мусулмон фуқаролари! Заҳматларингиз учун раҳмат. Сизларни ишонтирамизки, ғалаба биз томонда бўлгай. Самарқанд ва Каттақўрғоннинг қўлдан кетиши биз учун унчалик катта йўқотиш эмас. Биз ўз еримизни қандай қилиб қайтариб олишни кўрсатиб қўямиз. Мусулмонлар! Мен динимиз ва Ватанимиз учун мусулмон аҳлининг қаҳрамонона жанг қилишини кофирлар кўз ўнгида намоён этишингизга умид қиламан. Халқ биздан ғалаба кутаяпти, у жангдан сўнг сизларни қарши олганда дин ва Ватан ҳимояси учун курашган ва еримизни кофирлардан тозалаганлар, деб айтсин. Зирабулоқ жанги майдонида ҳалок бўлганлар шарафига шонли ёдгорлик ўрнатилади. Мусулмонлар! Туркистон генерал-губернатори талаб қилаётган 125 минг тилла совға сифатида сизларга берилади. Ишончим комилки, сизлар менинг умидларимни рўёбга чиқариб, самарқандликлар тўнидаги қора доғни ювасизлар. Мусулмонлар, сизларга зафар ёр бўлсин!». Мурожаат тўплар садоси остида ўқиб эшиттирилади. К.П.фон Кауфман қўмондонлигидаги қўшин ва ҳимоячилар ўртасида жанг бошланади.

Келгуси воқеалар тақдирини Зирабулоқ жанги ҳал қилади. Бу урушда ҳам руслар хиёнат эвазига ғалаба қозонишади. Муаррих Мирзо Салимбекнинг ёзишича, асл миллати рус бўлиб, кейин асирликда мусулмон динини қабул қилган ва амир қўшинида юксак мартабага эришган Усмон тўқсабо ҳал қилувчи дақиқада Бухорога хиёнат қилган: «Туркиялик саркарда Ҳожи Тўқҳир тарафдин ўрисларга ҳужум қилиб уларни танг аҳволга солиб қўйди. Улар енгилай деганда Усмон тўқсабо чекиниш карнайини чалиб, ўз лашкарини орқага олди».

Жангда қатнашган рақиб кучлари ва қурол-яроқлари ҳақидаги маълумотлар таҳлил қилинса, руслар муваффақиятининг яна бир сири очилади. Бухоро қўшинлари олти минг сарбозга ва 15 минг отлиқдан иборат бўлган, қурол-яроқ ва ҳарбий анжом жиҳатидан жуда қолоқ ва эски эди. Русларнинг пиёда ва отлиқ қўшинларининг умумий сони 2 мингдан иборат эди. Уруш тақдирини қиличлар эмас, замонавий ҳарбий техника ҳал этади. Россия қўшинларининг Зирабулоқдаги ғалабаси шу жиҳатдан табиий эди.

1868 йил 29 майда Каттақўрғон атрофида 30 минг кишидан иборат қўшин ва оломон русларга қарши жангга киришдилар. Душман 7000 кишининг ёстиғини қуритади. Ватанпарварлар шунга қарамай 31 май куни Каттақўрғон истеҳкомидаги рус аскарларига ҳужум қиладилар. Бу жанг босқинчиларга қарши курашнинг энг даҳшатлиларидан бири сифатида намоён бўлади. Шунинг учун ҳам Каттақўрғонга шахсан Кауфманнинг ўзи боради.

Зирабулоқдаги мағлубият ва амирнинг Қизилқум тарафга қочгани ҳақидаги хабар Самарқандда кучли акс-садо беради. Шаҳар ватанпарварлари энди ўз кучларига ишониб, ислом ва озодлик йўлида муқаддас урушга бел боғлайдилар.

Қарши ва Ғузорда Абдумалик тўра бошчилигида қарши ҳужумга қизғин тайёргарлик кўрила бошланади. Ҳисор, Шеробод қўнғиротларига, Қарши атрофи ўзбекларига, Эрсари туркманларига хатлар юборилади. Улар Абдумалик тўрага содиқ бўлишга даъват этиладилар, қасамёд қилиб, русларга қарши отланишга чақириладилар. Тез орада тўрага тарафдор бўлган, ғазот алангасида ёнган кишилар тўп-тўп бўлиб Ғузорга кела бошлайдилар. Ҳисор, Шеробод, Денов, Кулоб каби жойларда амир томонидан қўйилган ҳокимлар ағдариладилар. Тизгинни тўрага мойил кишилар қўлга оладилар. Жумладан, Шерободда қўнғирот қавми Каримқулбий ўрнига Остонақулбийни ҳокимликка кўтарадилар. Шаҳрисабзда Ҳакимбекбий, Китобда Жўрабек ҳам аллақачон амирга бўйсунмай қўйгандилар. Улар Абдумалик тўрага мактуб ёзиб, муқаддас жиҳод йўлида у билан бирга бўлишларини изҳор этадилар.

Ниҳоят, Абдумалик тўра тарафдорлари бир неча минг кишига етгач, русларга қарши юриш бошланади. Қўшин Ғузордан чиқиб, Шаҳрисабз орқали Самарқандга йўл олади. Ҳакимбекбий ва Жўрабек ўз кучлари билан тўрага қўшилади. Бу вақтда губернатор зарур насроний қўшин билан Каттақўрғонда Бухоро шеригига қарши турган эди. Самарқандда эса рус қўшинининг унча катта бўлмаган қисми қолган эди. Ғузор, Қарши, Ҳисор, Шаҳрисабз, Китоб, Шерободдан, хуллас, жанубий бекликлардан жам бўлган катта қўшин ила келган Абдумалик тўра руслар истеҳкомини қамал қилади. Шу орада амирликда катта нуфузга эга бўлган Умархон эшон маҳдуми Аъзам катта гуруҳ билан ёрдамга етиб келади. Хитой-қипчоқ, қорақалпоқ, тожик қавмлари ҳам тўра билан иттифоқ бўлиб, русларга қарши курашадилар.

Қамал қилувчилар уч кеча-кундуз бетиним курашиб, Арк деворини бузишга, бир неча жойини тешиб, йўл очишга муваффақ бўладилар. Бир қанча русларни асир оладилар. Афсуски, Абдумалик тўра тўла ғалабага ноил бўлолмай, Шаҳрисабзга қайтади. Бунда куч эмас, макр, ёв эмас, ўз отаси — амир панд беради. Тақдирнинг бу тахлит тескари эврилиши Абдумаликнинг кейинги ҳаётини сарсон-саргардонликка маҳкум этган бўлса, амирликни Россия давлатининг вассалига айлантирди.

Амир лашкари билан рус қўшини Каттақўрғонда жанг ҳолатида турганида, Самарқанд қамали хабари эшитилади. Бу хабар руслардан кўра, амир Музаффарни қаттиқ ташвишга солади ва у Абдумаликни орадан кўтариб ташлаш пайига тушади. Мирзо Абдулазим Сомий бу ҳақда изтироб билан шундай ёзади: «Қачонки, тўра Самарқандни эгаллагудай бўлса, ғолиблик яловини кўтарар, бундан шоҳлик қадри тушиб, одамлар, шубҳасиз, ундан бўлак ҳукмдорни хоҳламаган бўларди, шу боис амир унинг мағлубияти ва ҳалокатини истарди».

Руслар амир учун қалтис бўлган вазиятда, фурсатни бой бермай, Бухоро қўшини билан жанг қилишни, Самарқандга қўшимча куч юбормасликни маъқул топади. Икки ўртада уруш бошланади. Амир лашкари енгилади. Ҳожи бошлиқ кучлардан битта ҳам сарбоз қолмай қириб ташланади. Карманада турган амир икки ўт орасида қолади. Негаки, бир томондан руслар тобора унинг қароргоҳига яқинлашиб келаётган бўлса, иккинчидан, у ёқда Абдумалик тўранинг эътибори ошиб, Самарқанд бўсағасида русларга таҳдид солаётган, мабодо, зафар қучгудек бўлса, Бухоро тахти уники бўлиши муқаррар эди. Амир Хоразмга кетишга қарор қилади. Шу пайтда иғвогарлар фитнасига учиб, ўзи зиндонбанд қилган лашкарбошиси Шукурбий ёдига тушади. Уни ҳибсдан чиқариб, маслаҳат сўрайди.

Шукурбий иноқ, гарчи зиндондан чиқиб келган бўлса-да, гина-кудуратни унутиб, амирга шундай йўл-йўриқ кўрсатади: «Самарқанднинг қўлдан кетиши Бухоро давлатининг ҳалокатига сабаб бўлолмас. Нечунким, у бурунги замонларда ҳам аксар вақт бошқа ҳукмдорларга тобе бўлиб келган. Борди-ю, амирнинг безовталиги кофирларнинг жасурлиги туфайли бўлса, бундан ортиқ хавфсираш тўғри бўлмас. Шу кунларда Кауфман Самарқанд қамали ҳақида хабар олган экан, шубҳасиз, уни билдирур. Давлат равнақи учун зудлик ила губернатор олдига кимнидир бартараф этишни муҳим деб билур ва сулҳга мойиллик йўллаш, ярашув аҳлини ўртага солиш керак. Сиз эса бахт-саодат ила йўлга чиқиб, Бухорога қутб мисол кириб, давлатхона марказидан жой олмоғингиз даркор».

Бу маслаҳат амирга маъқул тушади. У Кауфманга элчи орқали мактуб йўллаб, дўстликни ва сулҳни таклиф этади. Кауфманнинг ҳам ярашувидан ўзга чораси йўқ эди. Шундай қилиб, амирлик ва руслар ўртасида сулҳ қарор топади. Ширинхотун мавзесидаги кўприк оралиқ чегара деб эътироф этилади. Бу сулҳнинг вужудга келиши ва кучга кириши 1868 йилда юз беради.

Сулҳга эришиб, ўзини анча тутиб олган амир бор кучини ўғли Абдумалик тўра ва унинг тарафдорларини маҳв этишга қаратади. Бунинг учун азалдан синалган макр-ҳийлани ишга солади. Абдумалик тўра лашкарбошиларидан бўлмиш Мўмин покига киши юборади. Унга катта ваъдалар бериб, қандай бўлмасин, тўранинг қўшинини тарқатиб юбориш вазифасини топширади. Ўз навбатида Мўмин поки тўра тарафдори бўлган ҳокимлар, лашкарбошилар, эътиборли баҳодир ва паҳлавонларга хат ёзиб, «ўрис билан амир аҳднома тузиб, ярашди, энди улар биргаликда Шаҳрисабз устига Усмонга қўшиб ўрис аскарларини юбораётир», деб ваҳима солади. Хатлар ўз таъсирини кўрсатади. Ҳокимлар, айниқса, Шаҳрисабз, Китоб беклари шаштларидан қайтадилар. Оқибатда Самарқанд эрта—индин тўра қўлига ўтай деб турганида лашкарлар бирин-кетин тарқала бошлайди. Абдумалик тўра ва бир қанча беклар қанча уринмасинлар, Бухоро ва рус қўшини биргаликда келиши ёлғон гаплар эканлигини исботлай олмайдилар. Руҳи тушиб кетган ғазотчиларни ушлаб қолишнинг иложи топилмайди. Абдумалик тўра русларга қарши уюштирган сўнгги ҳамла ҳам барбод бўлади.

Амир Абдумалик тўрани, уни қўллаб-қувватлаган Қарши ва Ғузор аҳолисини жазолаш учун қўшин тортади. Ҳожа Муборакка келиб тушибоқ, Йўлдош эшик оғобоши манғит ва Тўғаймурод эшик оғобошига тўрани тутишни буюради. Қарши ҳокими Нуриддинхон тўрага ҳам шундай топшириқ беради. Бироқ Жўрабек, Бобобек каби ҳокимлар Самарқанд фитнаси моҳиятини англаб, тўрани қўллаб-қувватлай бошлайдилар. Кўп ўтмай Абдумалик тўра яна мавқеини тиклаб олади. Қаршида мустақиллик яловини кўтаради. Унинг атрофида аввалгидан ҳам кўпроқ одам жам бўлади. Бекликлардан аввалгидек, унинг ҳокимиятини тан олувчи иноятномалар кела бошлайди. Амир Музаффарнинг Абдураҳмонхожа Садр, Каримқулбий иноқ, Абдулазизбий каби ҳокимлари унга асир тушади. Муҳими шундаки, Бухородан, амир саройидаги нуфузли амалдорлар ва ҳарбий бошлиқлардан ҳам унга итоат қилиш ҳақидаги мактублар, туҳфалар жўнатила бошлайди.

Амирнинг Баҳодирбек парвоначи баҳрин деган энг яқин беги ҳам ундан юз ўгириб, тўра ҳузурига келади. Ҳатто тўрани тутиб келтиришга юборилган Йўлдош эшик оғобоши ҳам у томонга ўтиб кетади. Оғир аҳволда қолган амир яна Шукурбий иноқ ва Ёқуб қушбегини маслаҳатга чақиради. Улар: «Тўрага қарши кураш давлат қулашига ва шармандаликка сабаб бўлади. Чунки тўранинг исёни кофирларга қарши қаратилган эди, улар ҳозир ҳам курашга қизғин тайёргарлик кўришяпти. Амир жаноблари эса руслар билан иттифоқда, шундай экан, исёнкорлар аслида губернаторнинг душманидир. Бас, уларнинг қаршилигини синдириш биздан кўра, кўпроқ губернаторга зарурроқдир», деган фикрга келадилар. Шундан сўнг Амир Музаффар губернаторга қуйидаги мазмунда хат ёзади: «Тўра атрофида бўлаётган уруғ-қавмлар ғалаёни, норозилик тўлқини, ул юксак давлатга бўлаётган ишончсизлик аслида насронийлар келиши туфайлидир. Шу боис, Бухоро ва насроний давлатлари ўртасида дўстлик ва тинчлик ўрнатилгандан сўнг норозилик тўлқини кучайиб кетди... Сиз тарафингиздан тўра ва қавмларнинг ғалаёни асосларини йўқ қилиб ташлаш учун замбарак ва аслаҳалар билан қуролланган қўшин гуруҳини юбормак вожибдир».

Рус қўшинлари қўмондонлиги, шахсан Кауфман буйруғи билан шу заҳотиёқ ўн минг кишилик қўшин Қаршига юборилади. Амирнинг ҳам шунча миқдордаги сарбози Абдумалик тўра ва унинг тарафдорларига қарши юришга чиқади. Руслар амир Музаффар хоҳиши билан Қаршини беаёв тўпга тутиб, ғолиб бўладилар. Чортоққа етиб, қалъани вайрон қилишга киришадилар.

Абдумалик тўра ёнида қолган 400 кишиси билан Тошқўрғонга чиқиб кетади, хотин-халажи асирликда қолади. Амир Қаршига учинчи ўғли Абдулмўмин тўрани ҳоким қилиб қўяди.

Шу тариқа Абдумалик 23 ёшида юртидан мосуво этилиб, олис Пешоворда яшашга мажбур бўлади ва 1909 йили дунёдан ўтади.

Амирнинг руслар олдидаги таслимчилик сиёсати Китоб ва Шаҳрисабз ҳокимлари Жўрабек ва Бобобекни қониқтирмайди. Улар амирнинг жияни, жўйбор шайхларидан бўлган Қосимхожа ўғлини тахт ворислигига мўлжаллаб, пинҳона Шаҳрисабзга олиб келадилар. Бундан хабар топган амир Музаффар шайх хонадонини, ўз синглисини фитначилар билан тил бириктиришда айблаб, қатл эттиради. Шаҳрисабз ва Китоб устига ҳарбий юриш қилишни сўраб, Кауфманга мурожаат қилади. Мирзо Абдулазим Сомий Китоб ва Шаҳрисабзга нисбатан амалга оширилган рус босқинини тарихга муҳрлаган. «Кофирлар қўшини, — дейди муаррих, — дастлаб Китобга келди, уч соат мобайнида уни эгаллаб Шаҳрисабзга йўл олди, бир оз куч сарфлаб шаҳарни забт этди ва талон қилди».

Бобобек ва Жўрабеклар Қўқонга кетишга мажбур бўладилар. Аммо руслар билан иттифоқ тузган Худоёрхон иккисини ҳам ушлаб, душман қўлига топширади.

Ҳамдам СОДИҚОВ,
тарих фанлари доктори,
Рустам ШАМСУТДИНОВ,
тарих фанлари доктори, профессор,
Поён РАВШАНОВ,
профессор

Ойдин йўл

МУШТАРАК МАНФААТЛАР ИФОДАСИ

Жамиятнинг муваффақиятли ривожи биринчи навбатда учта муҳим хусусиятга боғлиқ: кучли иқтисодиёт, адолатли қонунлар ва суд тизими, шунингдек, фуқароларнинг ўзаро муносабати. Ана шу омиллар тўғри йўлга қўйилган тақдирдагина жамиятда мувозанат пайдо бўлади, у изчил тараққиёт сари юзланади. Бугун шуни ишонч билан айтиш мумкинки, жамиятдаги барқарорлик ва иқтисодий ўсишлар замирида, аввало миллатлараро тотувлик ҳамда соғлом диний муносабатлар зоҳирдир. Айнан сиёсий барқарорлик хорижий сармояларнинг Ўзбекистон иқтисодиётига кириб келиши учун ҳал қилувчи вазифани ўтади.

Ҳар бир иш устидан вақт ҳукм чиқаради. Бугун биз ўтган қисқа даврга назар ташлар эканмиз, Ўзбекистон раҳбариятининг миллий масалалар борасида юритган ва ҳозир давом эттираётган сиёсати нақадар тўғрилигига амин бўлишимиз мумкин. Президент Ислом Каримов «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» китобида ўтиш даврининг дастлабки босқичларида амалга оширилган демократик ва сиёсий ислоҳотларга баҳо бериб, уларнинг муваффақиятини бевосита жамиятдаги миллатлараро тотувлик билан боғлайди. Президент ўз китобида «давлатни барпо этишдаги бизнинг ўзига хос йўлимиз ҳудудимизда тарихан таркиб топган кўп миллатли жамият тизимини сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш ҳамда ана шу омилдан демократик ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамияти барпо этишдан иборат пировард мақсадни кўзловчи вазифаларни амалга ошириш ғоясига асосланади», деб таъкидлайди.

Дарҳақиқат, мамлакатимизда кўп элатлилик, кўптиллилик ва анъаналардаги хилма-хиллик бир-бири билан яқин алоқада эканлиги узоқ ўтмишга бориб тақалади. Айни пайтда Ўзбекистон ҳудудида юздан зиёд миллат ва элат вакиллари истиқомат қиляпти. Шу боис, республикада миллатлараро тотувликни сақлаб қолиш ниҳоят муҳимдир. Зеро, юртбошимиз таъкидлаганидек, «кўп миллатли давлатда этник гуруҳлар ўртасидаги муносабатлар миллий хавфсизлик тушунчасини шакллантирувчи таъсирчан омиллардан бири эканлиги» бугун аниқ бўла бошлади.

Сўнгги пайтларда қатор мамлакатлар, жумладан, Собиқ Югославия, Кавказорти республикалари ва бошқа давлатлар тақдири бунга мисол бўла олади. Чунки кўп элатлилик айрим давлатлар, қолаверса, бутун бошли минтақаларнинг ҳам «ички сиёсий барқарорлиги ва миллий хавфсизлигига путур» етказиши ҳеч гап эмас. Шунинг учун, миллий масалалар ҳар қандай ҳукуматдан ниҳоят эҳтиёткорлик билан чуқур ёндошиб сиёсат олиб боришни талаб қилади.

Республикамизда миллий-маданий марказларнинг очилгани Ўзбекистон ҳукуматининг миллий масалаларга алоҳида эътибор қаратаётганини кўрсатади.

Миллий-маданий марказлар Ўзбекистоннинг кўп миллатли жамиятини сиёсий, иқтисодий, маданий-маънавий жиҳатдан қайта қуриш жараёнига салмоқли ҳисса қўшаётир. Бугун мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ана шундай марказлар сони 80 дан ортди. Ўзбекларга хос бағрикенглик, меҳмондўстлик, вазминлик каби хусусиятлар полиэтник жамиятимизда миллатлар бирлигини вужудга келтиришда ҳал қилувчи механизм вазифасини ўтади, десак хато бўлмайди.

Мустақиллик арафасидаги даврда айрим миллатлар вакиллари ўртасида эртанги кунга ишонқирамай қараш кайфияти йўқ эмас эди. Лекин бу фақат Ўзбекистонгагина эмас, ўша даврда шаклланаётган ҳар бир жамият учун хос табиий хусусият эди. Буни икки сабаб билан изоҳлаш мумкин. Биринчидан, ўша пайтларда собиқ Иттифоқ ҳудудида пайдо бўлаётган давлатлар иқтисодиётида ҳамон инқироз давом этаётган эди. Иккинчидан эса, этник озчиликни ташкил этадиган миллатлар ҳуқуқларининг ҳимоясини кафолатлайдиган қонунлар мажмуаси ҳали мавжуд эмас эди. Шу туфайли, умумхалқ бирлигини таъминловчи қонунларни ишлаб чиқиш мустақил Ўзбекистон олдида турган энг муҳим вазифалардан бўлди. Бу борадаги илк қадам Ўзбекистон Республикасининг «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар ҳақида»ги ҳамда «Жамоат бирлашмалари ҳақида»ги қонунларнинг (1991 й.) қабул қилингани бўлди. Энг муҳими, мамлакатимиз демократик ривожланиш асосини яратди. Республикамиз бош Қонунида «Ўзбекистон халқини миллатидан қатъи назар Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари ташкил этади», деган сўзлар қайд этилгани умумхалқ манфаатларининг чинакам ифодаси эди. Бу эса жамиятда эртанги кунга нисбатан ишонч ҳиссининг кучайиши ҳамда миллатлараро тотувликнинг собитлашуви учун мустаҳкам асос бўлди.

Ҳар қандай қонуннинг ҳаётда амал қилиши учун унинг ишлаш механизмлари бўлиши керак. Шунинг учун ҳам, сўнгги йилларда республикамизда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида қатор демократик муассасалар тузилди. Ўзбекистон Олий Мажлисининг инсон ҳуқуқлари бўйича Вакили (Омбудсман), Олий Мажлис қошидаги Амалдаги қонунчилик мониторинги институти, Ўзбекистон Республикасининг Инсон ҳуқуқлари бўйича миллий маркази, Аҳоли ҳуқуқий маданиятини ошириш маркази, Инсон ҳуқуқлари ва ижтимоий ҳуқуқларни ўрганиш маркази ана шундай муассасалар жумласига киради. Шу далилларнинг ўзиёқ, жамиятимизда тили ва диний эътиқодидан қатъий назар, ҳар бир одамга ўзини эркин ва тенг ҳуқуқли деб ҳис қилиш имконини берадиган ўзаро муносабатлар ўрнатилаётганидан далолат беради.

Азалдан анъана бўлиб келган байрамларнинг қайта тикланаётгани ҳам бугун Ўзбекистон халқининг бирлиги ва жипслигига хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон бугун жаҳон ҳамжамиятига тобора яқинлашаяпти, иқтисод эса барқарорлашмоқда. Мустақиллик йиллари Ватанимизда юзлаб янги корхоналар бунёд этилди. Энергетика, нефт ва ғалла мустақиллигига эришдик. Бу ютуқлар миллатлараро бирлик ва тотувликнинг маҳсулидир.

М. МЎЙДИНОВА,
Тошкент шаҳар ўқитувчилар малакасини ошириш институти тарих бўлими мудири

Наим КАРИМОВ

ЧЎЛПОН ГУЛШАНИДАН ШАБАДАЛАР

XX аср ўзбек адабиёти

Кўп асрлик ўзбек шеърияти тарихидаги янги давр XX аср билан бошланган. Чўлпон гарчанд 1925 йилга оид «Улуғ ҳиндий» мақоласида ўзбек мумтоз адабиётининг Алишер Навоийдан Муқимийга қадар бўлган намояндалари ижодини кўзда тутиб, «Бир хил, бир хил, бир хил...» деган ва «Кўнгил бошқа нарса — янгилик қидирадир», деб изҳори дил қилган бўлса-да, ундаги, умуман, шеъриятимиздаги ана шу эҳтиёж аср бошларидаёқ сезилган. Буни Фитрат ҳам, Ҳамза ҳам, Авлоний ҳам сезишган. Аммо ўзбек шеър тузилишидаги, ўзбек шеъриятидаги ислоҳот, аввало, Фитрат ва Чўлпон номлари билан боғлиқ.

Чўлпон 1933 йили рус ёзувчиси В. Ян билан суҳбатида Фитратни ўзбек шеър тузилишининг ислоҳотчиси, деб айтган. Ва ислоҳотчи, деганда унинг арабий-форсий шакл ва қолиплардан воз кечиб, жонли халқ тили билан ёза бошлаганини назарда тутган. Унинг ўзи Фитрат бошлаган ана шу ислоҳотни муваффақият билан якунлаб, ўзбек шеърияти тараққиёти тарихида янги даврни бошлаб берган. Бугун биз бу даврни XX аср ўзбек адабиёти, деб атамоқдамиз.

Хўш, Чўлпон номи билан бевосита боғлиқ бу ўзгаришлар нимадан иборат? Унинг шеъриятимиз равнақига қўшган ҳиссаси нимада зуҳур бўлади? Бундай саволларга жавоб бериш учун Чўлпон «бир хил, бир хил, бир хил», деб таърифлаган адабиётга назар ташлаш жоиз. Ўзбек мумтоз шеърияти гарчанд улкан бадиий ютуқларни қўлга киритган бўлса ҳам, XX асрдек янги тарихий даврда бундан бир неча асрлар илгари топилган ва неча асрлардан бери ишлатилавериб сийқаси чиқаёзган шакллардан, тилдан, поэтик тафаккур тарзидан фойдаланиш адабий депсиниш бўлурди. Бунинг устига, аср бошларида қўшни мамлакатларда рўй берган инқилобий ҳаракатлар Ўрта Осиё минтақасини ҳам жунбушга келтириб, унинг эскирган ва чириган жамият тизилмасида яшаётганини ошкор қилиб қўйди. Жамиятнинг илғор кучларини уйғотиши ва бирлаштириши мумкин бўлган адабиётнинг ҳам халқ ҳаётидан олислиги маълум бўлиб қолди. Давр жамият ва халқни асрий феодал уйқусидан уйғотиш вазифасини Фитрат, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Ҳамза, Тавалло, Абдулла Авлоний, Сидқий-Ажзий сингари ёзувчилар зиммасига юклади. XX асрнинг 10-йилларида адабиёт майдонида Тонг юлдузи ўлароқ кўринган ва шу сабабли Фитрат томонидан Чўлпон тахаллуси билан тақдирланган шоир ана шу авлод орасидан отилиб чиқиб, ўзбек шеъриятини миллий уйғониш қуролига айлантирибгина қолмай, унинг тили ва услубини, шакл ва воситаларини ҳам янгилаб берди.

Чўлпоннинг шеърий мероси нисбатан катта эмас. «Уйғониш» (1922), «Булоқлар» (1923), «Тонг сирлари» (1926) ва «Соз» (1935) тўпламлари, шунингдек, «Ўзбек ёш шоирлари» (1922) жамоа мажмуасидан, бундан ташқари, вақтли матбуот саҳифаларидан ўрин олган шеърлари 300 тага етмайди. Бу шеърларнинг ҳаммаси ҳам бир хил баланд савияда эмас. Шу саноқдаги шеърларнинг тахминан учдан бир қисмигина эътиборга сазовор. Унинг XX аср ўзбек шеърияти равнақига туртки берган шу шеърларида Чўлпон фавқулодда шеърий истеъдодини тўла намойиш этган.

Чўлпон шеъриятининг нафақат ижод аҳли, балки оддий китобхонларга кўрсатган таъсири ҳақида қуйидаги фактни келтириш ўринли. 1929 — 1930 йилларда миллий иттиҳод ва миллий истиқлол ҳаракатининг Мунаввар қори раҳбарлигидаги аъзолари қамоққа олинганида, айғоқчилардан бири ўзи ётган камерадаги бир суҳбат ҳақида маълумот берган. Андижонлик бир маҳбус ўзи тушган фожиали аҳволнинг сабабчиси Чўлпон эканини айтиб, «Агар Чўлпон ва унинг шеърлари бўлмаганида, мен бу сассиқ камерада ўтирмаган бўлардим», деган ва Чўлпонни яратган Худодан ранжиган. Аммо хийла вақт ўтгач, у ўзига келиб, «Яхши ҳам Чўлпон ва унинг шеърлари бор. Уларсиз бизнинг кўзимиз очилмаган бўларди», деган.

Бу, Чўлпон шеъриятига оддий китобхон томонидан берилган юксак баҳодир. Чиндан ҳам, 1917 йил инқилоблари арафаси ва 20-йилларда Чўлпон шеърияти туфайли халқнинг катта бир қисмида **ватан, миллат, ҳуррият, истиқлол ва миллий тараққиёт** тушунчалари пайдо бўлган. Унинг шеърлари шу даврда, кейин ҳам катта ижтимоий мақсадга хизмат қилган. Бу, Чўлпон шеъриятига хос бўлган **биринчи** хусусиятдир. **Иккинчи** хусусият шундаки, у нозик қалб ва нозик таъб шоир сифатида туйғунинг, ҳиссиётнинг шеърий асардаги кучини бениҳоя оширди. Ва, ниҳоят, учинчидан, Чўлпон ўзбек шеъриятида янги бармоқ вазнининг мустаҳкам ўрин олишига, уни янги жанрлар ва шакллар билан бойитишга, унинг тилини софлаш, соддалаштириш ва ёркинлаштиришга эришди. Чўлпон шеъриятига хос ана шу тамойиллар кейинчалик бошқа шоирларимиз томонидан турли тарихий-маданий даврда турлича давом эттирилди. Шу маънода Чўлпон анъаналаридан фойдаланиш қуйидаги босқичларга бўлинади:

1. Чўлпон ҳаёт бўлган 20-йиллар.
2. Чўлпон «халқ душмани» деб эълон қилинган 30 — 50-йиллар.
3. «Илиқлик» даври деб аталган 60-йиллар.
4. Демократик ўзгаришлар юз бера бошлаган 70 — 80-йиллар.
5. Истиқлол даври.

Шу нарса мароқлики, биринчи даврда кўзга ташланган икки тамойил совет даври ўзбек шеъриятининг қарийб сўнгги кунларига қадар давом этди ва ўзида шу шеъриятнинг моҳиятини ифодалади. Яъни 20-йилларда, бир томондан, Боту ва Ғайратийлар Чўлпон билан мунозарага киришиб, унинг дунёқарашига қарши кескин кураш очган бўлсалар, Ойбек ва Усмон Носир Чўлпоннинг лирик шоир сифатидаги анъаналарини меҳр билан давом эттирди. Боту ва Ғайратийлар бошлаб берган йўл 30-йилларда катта кўлам касб этиб, социалистик реализмга асосланган ўзбек шеърияти дарёсини ҳосил қилди. Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон сингари шоирлар шу дарё ёқасида ўсиб улғайдилар. Ойбекнинг «Наъматак», умуман, «Чимён дафтари» туркумига кирган шеърларининг буржуа лирикаси намуналари, деб эълон қилиниши ва бу лирика тарафдорларига қарши курашнинг бошланиши билан у етакчиси бўлган тамойил таққа тўхтади. Ойбек ҳам «гражданлик лирикаси», деб аталган расмий шеърият руҳида ижод этишга мажбур бўлди. Шу зайилда 30-йиллардан 60-йилларга қадар давом этган ўзбек шеъриятидан Чўлпон анъаналари ситиб чиқарилди. Ҳатто Сталин шахсига сиғиниш фош этилиб, Абдулла Қодирий сингари ёзувчилар оқланганидан кейин ҳам вульгар адабиётшунослик Чўлпоннинг ижодкор сифатида оқланишига, демак, «соф лирика»нинг адабиётимиз бағрига қайтишига монелик қилди.

Аммо тарих ўз ишини қилади. Сталиннинг ўлими билан совет жамиятида рўй бера бошлаган ўзгаришлар, марказдан, тўғрироғи, келажакдан эса бошлаган янги шабадалар ўзбек адабиёти денгизини мавжлантириб юборди.

Сиёсий иқлимнинг юмшаши, нима учундир «ленинча демократия» деб ном олган инсонпарварлик нормаларининг тиклана бошлаши, адабиёт асарлари марказида инсон туради, деган эски ҳақиқатнинг эсланиши билан Ғафур Ғулом, Шайхзода, Уйғун, Мирмуҳсин, Ҳамид Ғулом, М. Бобоев, Рамз Бобожон сингари шоирлар ижодининг сиёсатлашиб кетгани сезилиб қолди. Шунинг натижаси ўлароқ янги авлод ўз нигоҳини Чўлпонга қаратди. Шеъриятимизда яна Чўлпон руҳи эса бошлади. Бу чўлпонона тамойилнинг қанот ёзишига ёш авлод билан бирга Ойбек ва Миртемир сингари кекса, Асқад Мухтор сингари ўрта авлод вакиллари ҳам ҳисса қўшдилар.

Агар совет даври ўзбек шеъриятига бугунги кун талаблари ва ҳақиқий адабий мезонлар асосида ёндошилса, унда фақат Чўлпон руҳига яқин шеърлар қолади ва шу шеърлар XX аср миллий шеъриятимизнинг олтин фондини ташкил этади.

Чўлпоннинг XX аср ўзбек шеъриятига таъсири икки хил кўринишга эга. Биринчиси — Чўлпоннинг ҳаётлик пайтдаги таъсири. Совет адабиётшунослиги Ҳамзанинг 20-йиллар адабий ҳаётидаги ўрнини қанчалик қабартиб кўрсатишга ҳаракат қилган бўлмасин, шу даврдаги адабий жараёнга катта таъсир кўрсатган бирдан-бир шоир Чўлпондир. Масалан, Ойбек адабиёт оламига Чўлпоннинг содиқ издоши сифатида кириб келган. Унинг 20-йилларда яратган аксар шеърларидан Чўлпоннинг «ҳид»и уфуриб туради.

Мана, кичик бир мисол:

Кузнинг ҳазин, гўзал
палласи,
Япроқлардан ерларда
гилам.
Бир дам ўтир,
кўнглим ғунчаси,
Балки қургай
кўзларимда нам...

Тўқимайман бирон
сафсата
Куз, муҳаббат, ҳаёт
баҳсидан.
Бизнинг учун олтин
манзара
Сўзлар буюк руҳлар
бахтидан.

Бир дам ўтир, севгилим,
кувнай,
Кузнинг ҳазин завқини
сурай.

Бу сатрларда Чўлпоннинг «Гўзал» шеъридаги «кундан ҳам, ойдан ҳам гўзал» аёл тасвирлангандек. Аммо у, Чўлпон сингари, Ойбек учун ҳам «баланд дор». Ойбекнинг лирик қаҳрамони учун шу ажойиб куз палласида унинг ёнма-ён ўтириши ва табиат гўзаллигини бирга туйиши етарли. Агар Чўлпоннинг лирик қаҳрамони, асосан, **жамият фарзанди** ўлароқ гавдаланган бўлса, Ойбекнинг лирик қаҳрамони аввало **табиат фарзандидир.** Чўлпоннинг лирик қаҳрамони ҳатто табиат бағрида ҳам тузум қафасини сезиб, ҳис этиб туради. Чўлпонга нисбатан бир оз эркин яшаган Ойбекнинг кўзларига темир панжара кўринмайди. Шунинг учун ҳам у ва унинг лирик қаҳрамони табиат манзараларидан, гўзалликдан баҳра олади. Унинг учун энг катта бахт шу гўзалликни бутун қалби ва вужуди билан сезиш, ўзини табиат фарзанди, деб ҳис этиш. Чўлпон учун эса энг катта бахт эркинлик, руҳнинг ҳурлигидир. Чўлпон ва Ойбек лирикаси ўртасида бундай нозик фарқ бўлишига қарамай, Ойбекдаги гўзаллик туйғусининг илдизлари Чўлпон лирикасига бориб тақалади.

1936 йили Ойбек «Евгений Онегин» шеърий романини Ўзбекистоннинг Чимён деб аталмиш гўзал бир масканида таржима қилган. У, бир томондан, шу қорли тоғлар билан қуршалган табиатнинг фусункор бир парчасидан, иккинчи томондан, Пушкин ижоди чашмасидан илҳомланиб, «Чимён дафтари» туркумини яратди. Бу туркумда у Чўлпон бошлаб берган лирик руҳни баланд пардаларга кўтариб, чўлпонона нафис поэтик ранглар билан товланган услубга янги сайқал берди. Бу туркумга кирган шеърларнинг Ҳамид Олимжоннинг шу йилларда ёзган лирик асарларидан фарқи шундаки, бахт-саодат тушунчаси уларнинг бирида табиат, иккинчисида эса жамият билан боғлиқ. Ойбек шу маънода «лирик интермеццолар» муаллифи буюк Ҳайнега яқин.

Модомики, Ойбек учун табиат ва гўзаллик бирламчи аҳамиятга молик тушунчалар экан, унинг лирик шеърларида услубнинг чўлпонона бир йўналишда нафосатланиши ҳам табиийдир. Гўзаллик ошифтаси Ойбек учун юлдузли осмон «юлдузлар чамани» ёхуд «юлдуз-ла тикилган кўк каштаси», чақмоқнинг эгри-бугри излари эса «чақмоқлар илони»дир. У ўзида нозик туйғуларнинг пайдо бўлишини «ҳислар ғунчалайди», деб айтади, қиш кунларида гиламга тушган ва тебранган нурни сариқ мушукнинг ўйинига ўхшатади. Бу шарқона тил ва услубнинг ҳам Чўлпон булоғидан сув ичгани сир эмас.

Ойбек — бу Чўлпоннинг ҳар томонлама давоми. У олижаноб инсон сифатида ҳам, шоир сифатида ҳам, жаҳон адабиёти классикларининг таржимони сифатида ҳам Чўлпонни эслатади. У ҳам, Чўлпон сингари, бояги шоирона услубни ўзбек насрига олиб кириб, «Қутлуғ қон» ва «Навоий» романларини яратди.

Менинг Ойбек ижодига кўпроқ тўхталганимнинг сабаби шундаки, Чўлпонлар, Абдулла Қодирийлар «халқ душмани» деб эълон қилинган ва уларнинг асарларини ўқиш жиноят ҳисобланган узоқ йиллар давомида у ҳам шеъриятда, ҳам насрда Чўлпон анъаналарини давом эттириб, Чўлпон билан ёш авлодлар ўртасида кўприк хизматини ўтади.

Ойбекдан фарқли ўлароқ Миртемир бепоён қозоқ чўлларининг ҳавосини эмиб ўсган.

Чўлпон бармоқ вазнининг турли-туман кўринишлари ва банд шакллари билан бирга ўзбек шеъриятини, Фитратдан кейин, сарбаст шеърлари — сочмалари билан ҳам бойитган. Агар нозиктаъб Ойбек Чўлпон туфайли, бошқа шакллар қатори, терцет санъатини ҳам эгаллаган бўлса, Миртемирга эса унинг сочмалари ибратли бўлиб кўринди. У инқилобий давр руҳини ифодалашда сочмадан фойдаланиб, «Шуълалар қуйнида» номли дастлабки китобини яратди. Шу нарса ажойибки, Миртемир кейинчалик ҳам ўз шеърларини дастлаб сочма шаклида ёзиб, кейин уни вазнга солган ва қофия билан безаган. Сочма шу тарзда унинг поэтик фикрлаш тарзини белгилаб берган.

Чўлпоннинг ўзбек шеърияти ва умуман маданияти тарихидаги хизматларидан бири таржима санъати билан боғлиқ. Ўзбек адабий тилининг XX асрда беқиёс даражада ўзгариши ва «Ҳамлет» сингари буюк асарларнинг барча лисоний жозибасини ўзбек тилида бериш имконияти Чўлпон туфайли содир бўлди. Унинг таржималарида бошқа тилга мансуб бегона қатлам, бегона лисоний унсур мутлақо учрамайди. Масалан, у Пушкиннинг «Булбул ва гул» шеърини шундай маҳорат билан ўгирганки, худди у рус тилида эмас, ўзбек тилида ёзилгандек таассурот қолдиради. Пушкиннинг бошқа бир таржимони — Миртемир учун Чўлпоннинг шу таржимаси эталон бўлган. У ушбу шеърнинг:

Баҳор чоғда холи боғда
бир зулматли тун
эрди,
Ғариб булбул фиғон
айлаб, «Гулим, раҳм
айлагил», дерди.
Бироқ ул гул қулоқ
солмас эди фарёду
афғона,
Фақат ором оларди
ноладин тўлғона-
тўлғона —

деган сатрларини ёд ўқиб, улардаги вазннинг шарқона нафис мусиқаси ва шу мусиқада эркин сузаётган «фарёду афғона — тўлғона-тўлғона» қофиясини юксак шеърий санъатнинг намунаси сифатида идрок этар ва шу шеърнинг том маънодаги муаллифи бўлган Чўлпондан сабоқ оларди. Шуни айтиш ўринлики, Миртемир эътиборини тортган «тўлғона-тўлғона» сўзларининг эквиваленти Пушкинда йўқ, лекин Чўлпон таржимага шу сўзларни киритиш билан «Булбул ва гул»нинг ўзбекона руҳ ва ранглар билан товланишига эришган. Адабий тилимизга Чўлпон туфайли кирган «тўлғона-тўлғона» сўзларида ажиб бир халқона руҳ бор. Ўзбек шеърияти тарихига халқчил шоир сифатида кирган Миртемирнинг адабий манбаларидан бири ҳам, ундаги халқона руҳга озуқа берган замин ҳам Чўлпондир.

Кўрамизки, Чўлпондан кейинги авлод Ойбек ва Миртемир сиймосида ўзбек шеъриятини яна бир поғона кўтарди ва ана шу юксалиш жараёни, биринчи навбатда, Чўлпон номи билан боғлиқ анъаналар ва бадиий тажрибаларни давом эттириш ҳамда ривожлантириш ҳисобига бўлди. Шубҳасиз, бу жараёнда Ҳамид Олимжон, Уйғун, Шайхзода, Усмон Носир, Амин Умарий сингари шоирлар ҳам иштирок этдилар.

1937 йилдан кейин авж олган бу ҳол 60-йилларга қадар давом этди ва шу йилларда ўзбек шеъриятида шиорбозлик, плакатбозлик авж олди.

Бугун ўзбек шеърияти ўз тарихининг янги даврига қадам қўйди. Истиқлол даври шеъриятига хос муҳим хусусиятлардан бири шундаки, у миллий рангларга эга бўлгани ва миллий қадриятларни шарафлаш билан бирга инсон қалбини яқиндан кашф этиш, унинг теран қатламларига назар ташлаш, ундаги эзгу ва заиф жиҳатларни нурлантириш орқали томошага ўч оломонни халқ даражасига, ўз ғурурини билган, келажакка ёруғ юз билан интилган халқ даражасига кўтаришдир.

Жаббор ЭШОНҚУЛ

ОММАВИЙЛИК МЕЗОН ЭМАС

Бугунги адабий жараёнда биз қандай асарларни ҳақиқий адабиёт, деб баҳолаяпмиз? Кенг ўқувчилар оммасига мўлжаллаб ёзилган, бир ўқишдаёқ ҳамма сиру асрори ойдинлашадиган, ўқувчини қийнамайдиган турли қизиқарли воқеалару олдиқочдиларга бой китобними ёки ҳамма ҳам қийналмай ўқий олавермайдиган, мағзини чақавермайдиган, лекин дидни, савияни, фикрни ва Инсон ҳақидаги билимни янгилайдиган асарними? Шуни айтиш керакки, XX аср жаҳон бадиий тафаккури чўққилари бўлмиш Фолкнерни барча америкаликлар, Камюни эса барча французлар ўқийвермайди ва ўқий олмайди ҳам. Улар ўз ватанида оммавий ёзувчи саналмайди. Бироқ биринчиси Америка, иккинчиси Франция маданияти ва бадиий тафаккурининг фахри саналади. Шундай экан, оммавийлик бадиийлик мезони эмас ва менимча, оммавийлик маълум маънода бадииятдан четлашиш, мавжуд дидга бўйсиниш ҳамдир. Бадиият эса диднинг бетиним ўсишига хизмат қилади, уни доимо ҳаракатга, ўсишга, изланишга чорлайди. Ҳазрат Навоий асарлари худди ана шундай юксак бадиият намунасидир. Узоққа бормай, 60-йиллар Абдулла Орипов шеърлари бадиий савиямизни янги босқичга кўтарганини эслашнинг ўзи кифоя. А.Орипов шеърларини ҳамма тушунади-ку, деган фикрга мен унча қўшилмайман. Сабаби шоир асарларидаги ташбеҳларни англаш ва тушуниш, гарчи шеърлари оммага тушунарлидай туюлса-да, ҳаммага ҳам насиб қилавермайди. Фақат оҳанг ва ритмикагина кўпчиликни ўзига жалб қилиши мумкин. «Тилла балиқча» шеъри атрофидаги баҳслар фикримизнинг далилидир. Бу шеърга келажакда ҳам турли хил баҳолар берилиши табиий, бироқ бу баҳсда омма барибир иштирок этмайди. Шу сабабли адабий жараён деганда қайси жараён кўзда тутилаётганини аниқлаб олиш зарур. Бугун китоб жавонларини тўлдираётган, адабиётимизни сон жиҳатидан бойитаётган асарлар жуда кўп. Бироқ бадиий дидни тарбиялайдиган, инсон ҳақидаги билимни чуқурлаштирадиган асарлар саноқли. Ана шу бармоқ билан санарли асарлар эртага келиб бугунги адабий жараённинг маҳсули сифатида баҳоланиши тайин. Бошқа томондан эса адабий жараён кўп жиҳатдан бугунги чинакам бадиий изланишларга боғлиқ.

Жараён

Чинакам бадиий янгиланиш, бадиий инқилоб инсонга янгича қарашдан, унинг қалбига, ҳасратига, мусибатига, нафрат ва муҳаббатига, унинг оғриғига чинакам яқинлашишдан бошланади. Инсоннинг қалбини кашф қилмасдан туриб, адабиётда янгилик яратиш мумкин эмас. Адабиётнинг бош мавзуи инсондир. Унга бориладиган, яқинлашадиган йўл услубдир. Услуб, Фолкнер сўзи билан айтганда, ёзувчининг ўзи. Ёзувчи ўзгармас экан, услуб ҳам ўзгармайди. Шаклланмаган услуб — шаклланмаган шахснинг ифода тарзидир. Бизда узоқ йиллар ёзувчи шахси ҳақида, шахс ва истеъдод яхлитлиги ҳақида лом-мим дейилмади. Ваҳоланки, чала жамият чала шахсни, чала шахс чала истеъдодни, чала истеъдод чала адабиётни пайдо қилади. Чала адабиёт ўз навбатида чала дидни, чала маънавиятни юзага келтиришга хизмат қилади. Менимча, бугунги адабий жараён энг аввало ана шу шахс ва истеъдодни таниб олиши керак. Чунки чала, чучмал адабиёт дидни ўтмаслаштиради. Жамиятнинг эстетик диди — бу давлат ҳудуди каби қаттиқ муҳофаза қилиниши ва муттасил ўстириб борилиши лозим бўлган маънавий мулкдир.

Дид жамиятнинг бадиий тафаккурини ўзида акс эттиради. Америкада, дейлик, Фолкнерни ўқийдиган, тушунадиган 200 киши бор экан, демак америкаликларнинг бадиий диди ёмон эмас, чунки ана шу 200 киши эртанги дид ва адабиёт юзага келадиган муҳитни, майдонни пайдо қилади. Шахси шаклланмаган, ички «мен»и қул қилинган, ҳар қандай замонга ва сиёсатга ўзини тез мослай биладиган ёзувчи ҳур, озод инсон руҳини тасвирлай олармикан?

Модомики, ҳаракатдаги адабий жараён изланиш йўлидаги мағлубиятдан чўчир экан, чинакам ғалабани ҳам билмайди. «Мағлубият лаззатини билмаган, — дейди Фолкнер, — ғалаба лаззатини ҳам ҳис қилмайди. Чинакам мағлубият лаззати ғалаба нашидасининг бошланишидир». Шу фикрга таяниб мен жиддий изланаётган ҳозирги ёшлар ҳикояларини уларнинг ўз услубларини топиш учун йўлидаги мағлубиятлари, деб биламан.

Ёзувчи даврлар алмашгандагина ўзгармайди, у ҳар бир асарида ўзгариб, ҳар бир асарида шаклланиб боради. Гўзаллик ва сўз қудрати томон ташланган ҳар бир қадам ёзувчидан янги ижодий қувватни, янги ижодий кашфиётни талаб қилади.

Бугунги адабиётшунослик ёзувчининг гўзаллик ва сўзни бўйсундириш йўлидаги матонати ва мағлубиятини эмас, балки асарга ўзининг маҳлиёлигини ифода этаяпти. Аслида адабиётшунослик фақат илм эмас, ижод ҳам. Адабиётшуноснинг тақдирига ҳам ёзувчи ҳис этган оғриқ, ҳасрат, матонат ва мағлубият, боқий гўзаллик ва боқий сўзга ошуфталик хос бўлмас экан, у ёзган асарлар илм либосини кийган жимжимадан иборат бўлиб қолади. Зеро, ижод фақат илмий мушоҳадани эмас, мангу гўзалликка шайдоликни, мангуликка дахлдор машаққатни талаб этади. Шу сабабли адабий жараён иштирокчилари, унга баҳо берувчилар ҳам ижод фарзандларидир. Шу нуқтаи назардан, муайян асарни таҳлил қилаётганда ёзувчи билан бирга асарда тасвирланаётган воқеа ичига кира олмаслик, ёзувчи билан бирга хаёл суролмаслигимизнинг сабаби битта: биз ҳамон ўзимизни ижодкор деб эмас, тадқиқотчи деб биламиз. Тадқиқотчи эса, кўпинча, умум тан оладиган мантиққа бўйсинади. Адабиёт эса ўз мантиғини яратади. Умум мантиғи билан ёзувчи мантиғини бир-бирига яқинлаштирган истеъдодли танқидчилар эса ҳамиша ҳам туғилавермайди. Балки бугунги адабий жараёндаги эврилишлар эртага майдонга келадиган истеъдодларга замин ҳозирлар? Балки. Ҳатто шу вазифада ҳам шон-шараф мавжуддир.

«ЎЗБЕК ВА ТОЖИК АДАБИЁТИДА МАЪРИФАТПАРВАРЛИК ҒОЯЛАРИ»

XIX аср иккинчи ярми ва XX аср бошлари

XIX—XX аср ўзбек ва тожик адабиётининг ўзига хос хусусиятларидан бири маърифатпарварлик ғояларининг акс этишидир. Кейинги йиллар адабиётшунослигида бу давр миллий уйғониш даври адабиёти номи билан ҳам талқин этилмоқда.

Самарқандлик олим Ғафуржон Маҳмудовнинг ушбу рисоласида маърифатпарварлик даври ўзбек ва тожик адабиётининг ўзига хос томонлари Фурқат, Аҳмад Дониш, А.Авлоний, Беҳбудий, Ҳамза, Фитрат, С.Айний каби йирик ёзувчиларнинг ижоди асосида ёритилган.

Доимий ҳамроҳ

Албатта, ўзбек ва тожик халқлари адабиёти ҳамда ижодкорлари ўртасидаги алоқалар тарихи қадимийдир. Бу халқларнинг адабиёти икки тилда гаплашувчи халқларга тенг даражада хизмат қилган. Рисола муаллифи ота-боболаримиздан қолган муқаддас меросни таҳлил этар экан, ана шу ягона бирлик туйғусини илгари суради. Инсон ҳамиша маърифатга ташна яшаганидек, Марказий Осиёда истиқомат қилган барча халқлар ҳам ўзини илм-фан, таълим-тарбия ва адабиётдан йироқ сезмаган. Бу ҳудудда қадимдан яқин ва қариндош яшаган халқлар орасида ўзбек ва тожиклар алоҳида саҳифани ташкил этади. Ўзбек тилида яратилган маърифий асарлар тожик халқига, ўз навбатида тожик ёзувчиларининг китоблари ўзбек халқига хизмат қилган. Жуда кўп ижодкорлар эса икки тилда бемалол ижод этишган. Бунга Ҳазрат Алишер Навоий билан Абдураҳмон Жомий ўртасидаги дўстлик бетакрор далилдир. Шу сабабли Марказий Осиё ҳудудида яшаган халқларнинг адабиёти, шу жумладан, бу адабиётда маърифатпарварлик йўналишлари ўрганилганда ўзбек ва тожик халқлари ижодкорларининг асарлари муштарак ҳолда таҳлил этилиши ҳаёт тақозосидир.

Ғафуржон Маҳмудовнинг «Ўзбек ва тожик адабиётида маърифатпарварлик ғоялари» номли тадқиқотида мазкур масала биринчи марта, миллий мустақиллик мафкураси асосида, янгича йўналишда таҳлил этилган.

Рисола «Суғдиёна» давлат нашриёти томонидан Самарқандда ўтган йили минг нусхада чоп этилган. Масъул муҳаррир филология фанлари доктори, профессор С.Саъдиев. Тақризчилар: филология фанлари доктори, профессор С.Маъдиев, филология фанлари номзоди, доцент М.Адашев.

ГУЛЗОРМИ Ё ТИКОНЗОР?

Шукур Содиқнинг «Соғиниб келдим» тўплами ҳақида мулоҳазалар

Китобингизни ўқидим!

Қалам аҳлининг баъзилари бирор шоир шеърлари ҳақида гапириб, ўзлари мақтаётган ўша ўртамиёна шеърларнинг асл баҳосини айтмасдан, тахминан бундай деб ёзадилар: «...шоир кўриниб турган воқеликдан нусха кўчирмайди, қуруқ бақир-чақирлар билан ўқувчини авраmайди, балки кутилмаган ташбеҳлар фавқулодда хулосалар билан уни ҳайратга солади... У дунёни образли идрок этишга уринади...» Ёки шу гапнинг тескариси: «Шоирнинг шеърлари содда, равон, жудаям ўқишли. У уч-қуйруқсиз мисралар билан шеърхонни чалғитмайди... Шеърлар жимжимадорликдан йироқ... Муҳими...» ва ҳоказо.

Токи кимнингдир шеъри ҳақида ёзар экансан, буни ўқувчилар бажонидил қабул қилади. Лекин шеър ҳақида гапириш керак бўлганда шеърий услубларга осилишнинг нима ҳожати бор. Яқинда бир таниш шоир Шукур Содиқ ижоди тўғрисида сўзлаб, у ёзган шеърларнинг «қоғозга ўралмаганлиги» ҳақида узоқ гапирди.

Хуллас, Шукур Содиқнинг 1997 йилда эълон қилинган «Соғиниб келдим» номли шеърий тўпламини биргалашиб ўқиб чиқдик. Мазкур тўпламга ортиқча баҳо бериш фойдасиз. Шу боис китобдаги шеърларнинг жимжимадор эмаслигини таъкидлаб ўтириш шарт эмас. Қўлга олганда ҳавасни келтирадиган, салкам 200 бетлик бу тўплам ҳақиқатдан-да тоза, тушунарли тилда ёзилган, лекин шеъриятдаги соддалигу самимийликнинг ҳавас қиларли намунаси бўлолмаган. Зеро:

О, Куз!
О, она халқимнинг буюк дарслиги!
Юрак, шу қисматдан топгил ўзингни,
Дарди бегонадир, умри бегона,
Юртим, ким севмаса агар кузингни.

(«Куз ўзингни англаш фаслидир»)

...Хатодир ҳаммаси, ҳаммаси хато,
Тўғриси — эрк экан, қолгани ёлғон!
Ўзни шундай бахтдан айладик жудо,
Айтган баётим армон, қолган ҳаётим —
Армон...
Армон...
Армон...

(«Билмам...»)

кабы бедор шеърларининг ёнида:

Оҳ, бунчалар гўзал бу қиз,
Оҳ, бунчалар фаришта.
Шу пистадек даҳан билан
Қиларми у нонушта.
Шу пистадек даҳан билан
Қилса агар нонушта,
Оғзи бўлса, нафси бўлса
Эмасканда фаришта —

сингари кераксиз қораламалар ўтиб кетаверганки, бунга шеърхон мутолаа давомида гувоҳ бўлади.

Шоир гоҳида «бир озгина меҳр сўровдим...» (дунё сўраганим йўқ эди демоқчи), «Наҳот энди фироғингда битта шоир ўлар бўлди» каби такрорий сатрларни такрорлаш учун бир бутун шеър ёзади:

...Сиз гўзалсиз, бағоят гўзал,
Чин гўзаллик камолидирсиз.
Менинг учун туғилган ғазал —
Билмам кимнинг хаёлидирсиз...

Аслида маълум ҳасратни ифодалаган ўнлаб ажойиб шеърлар бор. Ўқувчи шунинг учун ҳам шеърда шоирга хос ифода тарзини истайди.

Тўғри, китобни ўқиб, муаллифнинг шоирлигини сезмаслик мумкин эмас... Баъзи шеърларда кескинлик ва жасоратни кўрсангиз, баъзиларида мардона ростгўйлик ва шеърдаги ажиб нафисликка гувоҳ бўласиз:

Не бахт, умрим бу дунёда,
Ёмғиру кор бўлиб ўтди.
Наволарга яралган қалб
Чалинмас тор бўлиб ўтди.
Қайга нигоҳ қадар бўлсам,
Бани мардум кўз олишдан
Эвоҳ, бемор бўлиб ўтди...

Бироқ афсуски, «Соғиниб келдим» тўпламида ўқиб, шоирни таниш мумкин бўлган шеърлар китобнинг ҳажмига нисбатан ниҳоятда кам. Устига устак, яхшининг яхшиси каму, ёмоннинг ёмони жуда кўп. Агар 170 та шеърдан 40 ёки 50 таси саралаб китоб қилинганда, бундай мажмуанинг бадиий савияси қониқарли бўлар эди. Менимча, ўшандагина «Соғиниб келдим» тўпламини «Осмонда ҳаво, ерда тупроқ бор» қабилидаги жўн гаплардан иборат бўлган шеърий тўпламлардан фарқлаш мумкин бўларди.

Нурулла НАРЗУЛЛАЕВ

Йўлдош ЭШБЕК

ГУЛ КЎРДИМ СОЯСИ ЙЎҚ

ШЕЪР УЧАР

Шеър учар олам аро,
Қаноти ғам, қаноти шодлик,
қаноти оқ, қаноти қаро,
шеър учар мадад отлиқ.

Ғамлари кўпдир бу қушнинг,
инлари пок кўнгиллар қаъри,
у гўё меҳрибон бир қушнинг —
қийин чоғда очади бағрин.

Шеър учар олам аро,
най каби саслар бериб,
шеър учар олам аро,
олмадан ислар териб.

Шеър учар олам аро,
бахтга жойлаб юрагин,
шеър учар олам аро,
маҳзунларнинг тиргаги.

Эмас суруд, мадҳия,
у оддий кўнгил қуши,
муҳтожларнинг мардига
ошино бедор туши.

Шеър учар олам аро
жаранглар чинни тоғлар,
осилиб, бахтдан янграб,
йиғлаб чопар булоқлар.

ЧЕГАРА

Бу шаҳарда менга йўқдай қадрдон,
Қолмагандай қишлоғимда ошно, дўст,
Қишлоқ билан шаҳар аро адирдан
Тўрт томонга узоқ-узоқ тутдим кўз.

Келмагандай ваъда бериб кутганим,
Ўтар ҳар кун интизор бу ҳаётим —
Мен адирда дарахт бўлдим
шовуллаб,
Булоқ бўлдим шаҳар сари отланиб.

ОЙЛАР

Тунлар болам дея қилади нидо,
кунлар онам дея беради садо,
йўллар йиғлаб-йиғлаб йўртаётгандай,
йўллар ҳам кўзларни артаётгандай.

Дарахтлар юлмоқда тинмай сочини,
чўққилар бошга урар қуёшини,
ариқлар тортмоқда устига пўстин,
қарғалар чўқийди дўстининг кўзин.

Булар-ку майлия, майлия булар,
Тунлар тур деб туртар, кут дейди
кунлар,
ойлар болам дея қилади нидо,
кунлар, онам, дея беради садо!

ЙИЛЛАР

Бу ерга келсам мен дарахт йўқ эди,
йиллаб қайтолмадим бу уй қошига.
дераза олдида дарахт туғ эди,
дераза турарди ғаркдай ёшига.

Дераза қандайдир яланғоч энди,
қандайдир бегона шамол хувиллар,
дарахтни кесди ким йўғимда келиб,
шодон қушчаларни кимлар қувдилар?!

Қадрдон нимамдир йўқолган каби,
келиб қолгандайман бегона ерга,
нима эди кетмагимнинг сабаби?
Оҳ, эсга тушмайди, тушаман терга!

Ўзгартиб номаълум бир куч исмимни —
Ғам ёзиб қўйгандай қувонч ўрнига,
йиғмоқчи бўламан тинмай эсимни,
пайпаслаб қарайман ёдим тўрига.

Ҳеч нарса қолмаган каби туюмли,
паришон ҳайкалдай қоламан қотиб —
гўё кимдир келиб менинг уйимни
мендан сўрамасдан юборган сотиб!

ЙЎЛ

Кетаяпман катта йўлимдан,
барча имкон кетган қўлимдан,
инсонлигим қўярман эслаб,
ўтган кунларимни пайпаслаб,

кимлар билан чой ичгандайман,
қани улар? Мен кечгандайман?
улардан, беридан, наридан,
умидлардан бошқа баридан!
Учаётган улкан қушдай йўл,
мен пастларда силтаяпман қўл.

ЖОНИМ БИНО БЎЛГАНДИР ОЛАТОҒНИНГ ТОШИДАН

Суюнбой ЭРАЛИЕВ
Қирғизистон халқ шоири

ЁШИМ УЛҒАЙГАН САРИ

Ажаб, қизиқ,
Табиатнинг ишлари
Ёшим улғайган сари —
Гулга бурканган,
Дала сари талпинаман
Қишлоқ деса қоқинаман.
Қадрдон жилға,
Ҳамиша мен билан бирга.
Янги дунё кашф этгандай
Чиққим келар арчали қирга
Новвот дуридай қоялар,
Чорлар салқин-соялар.
Ҳовуч-ҳовуч сув ичаман,
Бокира булоқдан.
Тоғлар менга посбон,
Мен ҳам уларга —
Кўзу қулоқман.
Наинки чўпонлар ёнида,
Ёпишиб бедовлар ёлига
Қанийди, шеър дардида ёнсам,
Қаламкаш эмасман зотан —
Сўзимдан тонсам...
Сизга айтсам, сўзни аввал-бошидан
Менинг жоним бино бўлган
Олатоғнинг мармаридан-тошидан
Хайр, шаҳар!
Яхши қолгин!
Кетолмайман овулимнинг қошидан.

Суеркул ТУРҒУНБОЕВ

ФУТБОЛЧИНИНГ ҚАБРИДА

Дунёдаги ишқибозлар
Ҳайрон қолди, лол қолди.
Кўрганлар ёқа ушлаб
Олқишлаб қарсак чалди.

Чақмоқ мисол ялт этиб,
Дарвозадан тўп ўтди.
Ортда қолмай ҳужумда,
Рақибидан кўп ўтди.

Сувдек оқар умр ҳам,
Тўпни тепиб қувалаб.
Нобуд бўлди тўсатдан,
Тойиб кетиб думалаб.

... Энди ўзга футболчининг,
Келган эмиш омади.
Кечир мени,
Тақдир сени —
Туйнуги йўқ дарвозага
Тўпдай қилиб отмади...

Соғин АҚМАТБЕКОВА

ПОЕЗД ЧОПАР...

Ёлғиз ёттим. Ўғлим кетган овулга,
Ёлғиз ёттим. Поезд борар узоқлаб.
Поезд ўтар гоҳ тараклаб, гоҳ пастлаб,
Поезд чопар йўл танобин тузоқлаб.

... Кўзим толиб, қани уйқу келсачи,
Ёнбошлаган дилни ўртар аланга.
Уйга ботиб, тилсиз-унсиз сўзлаган,
Дуч келаман ўта сирли оламга.

Ёш чоғимда мен ҳам тушиб кетувдим,
Ана шундай поездларга бир маҳал.
Сархуш қилиб тўрғайларнинг овози,
Яшил олам асир этган галма-гал.

Кун айланар турфа гулга бурканган,
Тунлар ойли, беғубордир — ёрқиндир.
Яшаш асли ташвишларга омухта,
Бу қарашлар шоирона талқиндир.

Кетган эдим... Йўлчироқни кўтариб,
Пешвоз чиққан эди талай йўлчилар.
Балким қариб, кўз юмгандир қанчаси,
Балким тирик «қани бўл ҳа, бўлчилар».

Баъзан юриб, баъзан тўхтаб, зириллаб,
Поезд каби олисларни кўзлайди.
Мен уқмаган оҳанг ила тўлғаниб,
Мен билмаган тиллар билан сўзлайди.

Турмуш нима? Нени кўрдим, не билдим,
Ёки унинг оловида куймадим.
Балким асли ёмонларни ёқтирмай,
Балким мени ёқтирганни суймадим.

Ёлғиз ёттим, ўғлим кетган овулга,
Ёлғиз ёттим. Поезд борар узоқлаб.
Поезд юрар гоҳ тараклаб, гоҳ пастлаб,
Поезд чопар йўл танобин тузоқлаб.

Вокзал яқин. Тун бир маҳал... Йўлчилар,
Равон бўлсин, бугун Сизнинг йўлингиз.
Йўллар бўлар гул тўшалган, қор ёққан.
Файзли бўлсин, дўстлар ўнгу сўлингиз.

Дош бергайсиз, изғирин, қор, шамолга
Мадад олиб гулзорлардан, боғлардан.
Тенг-тўш билан қувнаб яйраб, овуниб,
Хориж бўлиб дилга инган доғлардан.

Йўлчироқлар қолиб кетар, ўт куяр,
Қизил куяр, сариқ куяр, кўк куяр.
Олам шундай, олтмиш мингли тўсиқдан
Эҳтиётлаб олиб ўтган бўрк куяр.

Жипар АХУНОВА

ЧИҚА КЎРМА ЙЎЛИМДАН

Балки йўллар ўзгартгандир рўйингни,
Ким ҳам билар қандай бўлиб қолгансан?
Кўп вақт ўтди учрашмадик не илож
Гоҳо эслаб хаёлга ҳам толгансан.

Тушингга кирдиммикин, кулдиммикин?
Тақдир эса ўз ишин қилган эди.
Биз қадрига етмаган ўша оқшом,
Ишқимизга дарз кетиб, синган эди.

Ўртамизда ўрин қолмай севгига
Ой ва йилни хазон этган, ёндирган
Аттанг, нетай муҳаббатинг чашмадай,
Хуморимни — чанқоғимни қондирган.

Кўнаяпман унутмоқ-чун, азизим,
Фақат менга рўё бўлиб кўринган.
Ҳали хориж бўлганим йўқ дардингдан
Энди асло чиқа кўрма йўлимдан...

Қирғизчадан
Турсунбой АДАШБОЕВ
таржималари

Рўзи ҚОДИРИЙ

ЧЕРТМАСИН

Бу одоб, ахлоқ созиким, номи шайтон чертмасин,
Ахдида бор чертсин, лекин ахди ёлғон чертмасин.
Гулдайин нафису тиниқ кўнгил мулкининг уди бу,
Маънан абгор, тирик мурда, қалби гумдон чертмасин.
Севгим қўри, меҳрим ипи эшилган жон танбури,
Шунга боғла дил торингни, дилни ҳижрон чертмасин.
Фасли баҳорий айёмдир, васли ёрга қондирар,
Ҳосил мақсад ўзи чертсин, айрийлиқ он чертмасин.
Мамнуният жарангласин, кулсин, деймаи Ватаним,
Чертсин жасур меҳнат аҳли, тирик товон чертмасин.
Тамаъ, пора, хушомад на, билмасларга жарчиман,
Ҳаромхўр эрур беиймон, ҳеч беиймон чертмасин.
Мен учун қиммату гўзал ибо, хаёли жонон,
Чертсин эрким, бахтим торин, гумроҳ, нодон чертмасин.
Мусаффо тонг шуъласида тобланмиш сўнмас руҳим,
Миллий ғурур рубобини соткин, беонг чертмасин.
Азал Турон эгаси биз, то охир замон қадар,
Ўзлик созин ўзлар чертсин, ёт-зўравон чертмасин.
Кел, яқин кел Қодирийга ҳамроз айтгин қўшиғинг,
Асра ўзлик дуторини, ҳеч ким гирён чертмасин.

ТОРИМ

Кезиб торим водийсин созлаганман торимни,
Чертиб торим торларин, тўкиб ташлай боримни.
Териб сўлим чечагин, сайр этганман қучоғин,
— Унутма, — дер юрагим шифо сочар булоғин.
Унда киндик қонимдан унган лола сеҳри бор,
Жой олган жон, танимдан, ўчмайдиган меҳри бор.
Кўнглим овлаб қўймас тинч, қувноқ, гулгун қизлари,
Соғинтирар эрта-кеч, чақнар чўлпон кўзлари.
Хаёлим кўзгусида қирмизи ранг юзлари,
Ёдланар қалб ичида жонбағишлар сўзлари.
Кетмайди қулоғимдан оҳанграбо қўшиғи,
Дилга жо ёш чоғимдан, дардлик, ҳазин қўшиғи.
Кеча-кундуз жилвалар тиккан ипак каштаси, —
Гулларидек жилвагар, яловланар нашъаси.
Гўзалликка кўзгудир машҳур Хўтан гилами,
Кимни қилмас маҳлиё соҳир севги кўклами!
Сўзланар бор иқлимда Торим кўркин достони,
Такрорланар тилимда Қашқар, Хўтан бўстони.
Янгратсам дил хитобин тинглар Оқсув бўйлари,
Ўқисам юрт китобин, чулғар жумбоқ ўйлари.
Соғинчидан жисмимда зўр аланга умрбод,
Қандай чиқсин ёдимдан, юрсам, турсам қилгум ёд!

ТУФАЙЛИ

Кўп адашдим, мўминлигим, соддалигим туфайли,
Хом хаёлда хом сут эмган бандалигим туфайли.
Ҳукмдорга хўш-хўш ила ўтди умр нотавон,
Ўзни англаб етолмаган ғўролигим туфайли.
Мени иблислар нўхталаб ҳар сори етаклади,
Зеҳним кўзи очилмаган аъмоллигим туфайли.
— Тонгда ётма! — деган нидо ғулу солди юракка,
Сакраб турдим тонг ҳуснига шайдолигим туфайли.
Раббим, амринг-ла, уйғондим, энди уйғоқ посбонман,
Қодирий элга боринг тут, фидолигинг туфайли.

Тилаб МАҲМУДОВ

ЎТИН

Ҳикоя

Нотинч юртнинг оғирлиги кўпроқ бева аёллар елкасига тушади. Эркаклар ўрлаганда аёллар ерга тирмашиб қолади.

Қиш қаттиқ келган йили Татим хола баҳорда қурт боққанда кесилган тут новдалари, боғдан чиққан шохлар, даладан бошидан кўтариб келган тўнка, ходалар билан қозон қайнатиб юрди. Чилла қиличини айни яланғочлаганда Татим хола мўрисидан чиқадиган тутуннинг қораси камайди, танчаси совий бошлади.

Боғни гир айлана ўраган қўраларни бир чеккадан олиб ёқишдан бошқа илож қолмади. Татим хола қор остидан қўра суғиришаётган ўғлига «Болам, бу йил шафтоли пишиғида ўн бирга кирасан, йигит бўлиб қолдинг, ёзда писта сотиб эшак олиб бераман, кейин ўзинг ўтин ташиб юрасан» деди.

Кечгача ҳовлида тимирскиланиб тинка-мадори қуриган Татим хола танчанинг четида ухлаб ётарди. Иссиқ танчага оёқларини тиқиб олган Рисқитилла алламаҳалгача дарс тайёрлади. У «йигит бўлиб қолипти-я!» У онасининг чироқ нурларидан жўхори ун кулчасидай кўринган юзига, тугмачадай бурни, янги униб чиққан сабзи баргидай қошларига, тарам-тарам пешонаси, билинар-билинмас оқ оралаган сочларига қараб ўтирди.

Онасининг бирон марта ойнага қараб соч, рўмолини тўғрилаганини билмайди. Уйларида сирка тароқдан бошқа тароқ йўқ. Онда-сонда тарс-тарс ёрилиб кетган товонларига, қўл, билакларига чучитилган пахта ёғи суришини билади. Ҳар йили ҳовлига ўсма экилса-да, онасининг пиёла орқасига ўсма сиқиб қошига суртганини кўрмаган.

Онасининг кўрпа устидаги бармоқлари титраб-титраб, селкиниб-селкиниб қўяр, ўқтин-ўқтин ўксик нафас олиб ухлаб ётарди...

Рисқитилла мактабдан келса, онаси чой дамлаб танчанинг четига қўйибди, танча устидаги дастурхонда баркашдай-баркашдай иссиқ нон, ёнида беш-ўнта ёнғоқ. Онаси йўқ. Онасининг эрталаб «Маҳбуба опангни кўриб келаман» деганини эслади. Нонни ёнғоққа қўшиб иштаҳа билан еди, танча четига ёнбошлади, қараса, иссиқ танча уни элитаяпти. У «йигит» бўлиб қолганини эслади-да, ўрнидан сапчиб турди. Почасидан қолган эски этикни оёғига илди, ўтинхонага кириб болта қидирди. Болтанинг сопи синган, уларда тешанинг ўзи йўқ. Катта ош пичоқни қозон латтага ўраб этик қўнжига тиқди. Секин кўчага чиқди. Ҳаммаёқ оппоқ қор. У уч-тўртта тахтани омонатгина бирлаштириб, қўранинг ўртасига икки ёнидан сим билан боғлаб қўйилган, «эшик» бўлиб эшик эмас, бир ҳайвонбасти «дарвоза»лари олдида далага борсаммикан ё Пусалага чиқсаммикан, деб бироз хаёлланиб турди. Дала узоқ, Пусала яқин, жардан ўтдинг — колхоз боғи бошланади, шу ерга боргани маъқул. Нима кўп — олча, қуриган олма, ўрик, тутзор бор.

Пусалага қишда ҳеч ким ўтмаганидан жарнинг ичига тушишга тушдию, юқорига чиқиб олгунча терлаб кетди. Одам бўйи ёққан қорнинг усти қатқалоқ, этиги ғарч-ғурч қилар, гоҳ бели бўйи қорга ботиб кетар, гоҳ сирпанчиқ учгандай қор устидан учиб борарди.

Қишда дарахтларнинг ҳўл-қуруғини ажратиш қийин экан. У катта дарахт тагида тўхтаб, «уф-уф»лаб қўлларини иситди. Пусала қиридан эсаётган совуқ юпун кийинган боланинг юз-кўзлари, қўл-қулоқларини гармдоридай қизартириб юборган, тупук ерга етгунча зўлдир бўлиб қоладиган изғирин эди.

Рисқитилла дарахтнинг ғадир-будир бадани, шохлардаги мунчоқдай-мунчоқдай уйқудаги куртакларга қараб «ўрик бўлса керак» деб ўйлади. У этиги билан аввал ўрик тагини пайпаслаб шиббалади, икки томонга тарвақайлаган шохларни кўриб хурсанд бўлди. Ўрик айрисига миниб, бирига суяниб, иккинчи шохни қирқиш осон. У «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим» деди-да, дарахтга тирмашиб чиқа бошлади. Дарахт баданида оёқ қўйишга бирон тўмтоқ жой бўлмаганидан этик қўполлик қилиб пастга сирғалиб тушди. Қўллари дарахтга ёпишиб сирғалди, бармоқлари шилинди. Яна дарахтга тирмашди. Иложи бўлмади, қўпол этик уни пастга тортса тортарди-ю, юқорига кўтарилишга йўл бермас эди. Рисқитилла уннайбериб, уннайбериб бадани қизиб кетди. Бундай ўйлаб қараса, этикни ечмаса ўрик устига чиқиб бўлмайди. Ердан уч-тўрт қулоч юқорида одамнинг сонидай келадиган шохнинг учи энгашиб ердаги қорга ботиб қолган. Агар шу шохни кесиб олса, бемалол судраб кетса бўлади. У шартта этикни ечиб пичоқни тишлади-да, ўрикни қучоқлаб-қучоқлаб айри жойига чиқиб олди. Йиртиқ пайпоқлари ўрик баданига чиппа ёпишиб, уни ерга тушириб юбормасди. Эгилган шохга миниб олди-да, аста-секин пичоқ билан ўрик пўстлоғини учира бошлади. Аввалига пўстлоқ шилиниб, ўрикнинг қизғиш бадани йилтирай бошлади, у пичоқни қанчалик ботиришга уринмасин, пичоқ музга урилгандай сирғалар, кесишдан дарак йўқ эди. Бир қўли билан шохни ушлаб, иккинчи қўли билан пичоқ ураётган Рисқитилланинг қўллари музлаб, тиззалари ачишди. Айниқса қулоқлари ёмон совқотди. Гоҳ у қулоғини, гоҳ бу қулоғини ушлаб-ушлаб, ишқалаб-ишқалаб қўйди.

Оёқ-қўллари, қулоқ-бурни музлай бошлаган Рисқитилла дарахт устидан тушиб кетдими ё ўзи сирғалиб тушдими билолмай қолди. Оёқларини этикка тиқди, икки қўлини бағрига олди. «Пичоқ билан ўтин кесиб бўлмас экан» деган хаёлга бориб орқасига қайтишни ҳам, қайтмасликни ҳам билолмай турганда битта қарға ўрикнинг қоқ учига қўниб «қағ-қағ»лади. У қарғага қарайман деб бошини кўтарган эди, бармоқ ўрнидай кесилган жойда пичоғи қолганини, қарға келиб уни олиб кетадигандай туюлди. «Қарғалар совуқдан қўрқмайди-я, мен ахир йигит бўлиб қолган бўлсам» ўйлади Рисқитилла ва қарғага қараб «Ҳов, ҳов, ҳа, ҳа», деди қўлларини юқорига ниқтаб. Унга бепарво қараб турган қарға Рисқитилланинг иззат-нафсига тегдими, шартта сёкларини этикдан чиқариб ўрикка чирмашди-да пичоқ турган шохга олмахондай лип этиб чиқиб олди. У пичоқни бор кучи билан йўғон шохга ура бошлади. У қанчалик зарб билан пичоқ санчса, қорнинг устида майда-чуйда пайрахалар шунчалик кўпайиб борарди.

Одатда совуқ кечга яқин яна кучаяди. Агар тезроқ ҳаракат қилмаса, қоронғи тушиб қолади. Қир дала қўрқинчли, бўри изғиб қолиши мумкин. Рисқитилланинг юраги ўйнаб кетди. У қонталаш қўллари, қотиб қолган бармоқларини куф-куфлаб илитди-да, қирқилган шохга ўтиб уни босиб кўрмоқчи бўлди. Шу пайт пичоқ қўлидан тушиб кетди. У шунчалик совуққа чидасаям, қўлидан пичоқ чиқиб кетганига алам қилиб йиғлаб юборди. Йиғи аралаш ерга тушмоқчи бўлдими ё қирқаётган шохининг қанчалик «жони» қолганини синаб кўрмоқчи бўлдими, жойидан қўзғалишини билади — шох қасир-қусур қилиб пастга ағдарилди.

Рисқитилла шох билан баробар какликдай учиб, боши аралаш қорга шўнғиб кетди. У қор ичидан апил-тапил чиқиб, пичоғини қидирди. Худо асраган экан, пичоқ қор ичида нақ унинг елкаси тушган жойда ётарди.

Рисқитилла қирқилган шохнинг майда ён шохларини синдириб-синдириб ташладию, учидагиларни кесиб ташлашга ақли етмади. У кесилган шохни елкасига қўйиб судрай бошлаганда бу шохчаларга қор илашиб уни қанчалик қийнашини билмаган эди.

Рисқитилланинг бадани қизиб кетди. Юз қадам босмасдан бир елкаси шилинди, шохни соғ кифтига олди. У чираниб-чираниб шохни тортар, уч-тўрт қадам ташлаши билан худди шох уни орқага тортаётгандай тобора оғирлашиб борарди. У бор кучи билан ерга энгашиб олдинга интилар, белигача қорга ботиб кетарди. Устидаги шохни ташлаб юбормасдан ўрнидан зўрға турмоқчи бўлганда битта этиги қорнинг ичида қолди. Рисқитилла энгашиб этиги кириб қолган жойга қўлини узатган эди, қўли етмади. Кейин елкасигача қорга ботиб этикни суғириб олди-да, ичидаги қорни қоқиб,оёғига илди...

Қишлоқда аёллар сигир соғадиган, эркаклар ўтин ёрадиган бир маҳалда Рисқитилла жарга яқинлашиб қолган эди. Шу жардан чиқиб олса, у ёғига қишлоқ бошланади, жардаги булоқларга сувга келган одамлар йўл очган бўлади.

Рисқитилла жарнинг ичига қанчалик осон тушган бўлса, ундан чиқишда шунчалик қийналиб кетди. Бир туёқ йўл борликка бор-а, аммо Рисқитилланинг оёғидаги этик тарашадай қотиб, зилзамбил бўлиб қолган, устига устак эски этикнинг тагчарм резинкаси силлиқ, ейилиб кетган.

Рисқитилла аввал оёқларини ерга маҳкам ўрнатиб, сирғалиб кетмаслигига кўзи етгач, елкасидаги шохни бир қадам олдинга сурар, баъзан шохнинг нақ белидан қучоқлаб эмаклагандай суриб қўярди-да, кейин ўзи зўр-базўр унинг бошидан тортарди.

Уйларнинг мўриларидан буғотлар оша осмонга буралиб-буралиб тутун кўтарилаётган, хонадонлардан пиёздоғ ҳидлари таралаётган паллада Рихситилла жардан чиқиб олди. Бор кучини тўплаб учларига дўланадай-дўланадай қор — муз ёпишган шохни зўрға судраб уйига яқинлашиб қолган читтакдай болага кўзи тушган бир-икки қария ҳайрон бўлиб қолишди.

Осмондан тушдими, ердан чиқдими, ҳамма унинг қорасидан қўрқадиган, қишлоқда «закўнчи» деб ном чиқарган Иномбобой ҳосилот Рисқитилланинг йўлини тўсди. У отнинг устида қамчини ўйнатиб Рисқитиллага дағдаға қилди.

— Ҳой, «халқ душмани»нинг ўғли, нима қилиб, калхўз боғидаги мевали дарахтни қирқиб юрибсан. Илондан илон, бўридан бўри туғилади деб, шуни айтадилар-да, зараркунанда, сени милисага топшириш керак, — деди.

Қўшни Пўлат буванинг «Ҳой, ҳой»ига қарамай, «закўнчи» Рисқитилланинг бош-кўзи аралаш бир-икки қамчи урди. Ташқаридаги ғала-ғовурни эшитиб чиққан Татим хола бошяланг, оғиз-бурнидан қон оққан ўғлининг «закунчи» рўпарасида дағ-дағ титраб турганини кўрди.

Татим хола бирдан «Санларнинг дастингдан ўлар бўлсам ўлдим-ку, нега урасан ёш болани, газанда», деб «закунчи»га ташланмоқчи эди, ўғлининг аҳволини кўриб ўзини тийди. Татим хола ўғлини иссиқ бағрига олаётганда «закунчи» «Сени ҳам қаматаман, ўғлингниям» деди-да, ўрик шохини от эгарига арқон билан боғлаб, тор йўлни тўзғитиб гузар томонга жўнаб қолди.

Татим хола ўғлини пахтали нимчасининг барига олиб уйга кирди, Рисқитилланинг кийимларини алмаштирди, бозиллаб турган танчага ён-верини ўраб-чирмаб ётқизиб қўйди. Бутун аъзою-бадани музлаб кетган Рисқитилла ҳа деганда кўзини оча бермади. Онаси кимларнидир қарғаб-қарғаб ўғлига иссиқ чой ҳўплатди, оёқ-қўлларини уқалаб, эски жун рўмоли билан ўраб қўйди.

Рисқитилла кўз очганда анча қоронғу тушиб қолган эди. У «курт қоғози» ёпиштирилган шипга тикилиб ётди. Онасининг товуши келмаса-да, ҳали ухламагани, унга тикилиб ўтирганини билади.

— Ойижон, дадамниям қаматган шу «закўнчи»ми? — сўради у онасининг унга нималарнидир гапирмоқчи бўлиб ўтирганини сезгандай.

— Ҳа, болам, шу балога йўлиқгур отангнинг бошига етган. Яхшига кун йўқ, ёмонга ўлим, деб бекорга айтишмаган. Бизга шунча жабр кўрсатишди, болам, буларгаям худонинг боққан-тергани бордир...

... Мана шу ҳовли асли ота-бувaларингнинг жойи. Бу ердан не-не одамлар ўтмаган. Буванг — Мирзааҳмадбой, тоғанг — Мулла Олим қозиларни бутун Бўстонлиқ танирди. Катта амакинг — мулла Аъзам жуда ўқимишли киши эдилар. Замон чайқалиб турганда Тошкентга қочиб кетдилар. Тошкентнинг Кўкча маҳалласида ҳовли-жойли бўлиб юрганда мана шу Иномбобой «закўнчи» тутиб берган. Шу-шу қайтиб келмади, турмада ўлган дейишади, билмайман.

Далада отангнинг катта боғи бўларди. Сен шу ерда туғилгансан. Ҳали юрмас эдинг, эс-эс одам ажратадиган, опаларингга, дадангга талпиниб эргашадиган пайтинг эди. Шу боғ ўлгурни деб отанг бедарак кетган. Калхўз боғ ярмини Жуман деган ўқитувчига бўлиб берди. Боғнинг ярмида биз яшардик, ярмига Жуман кўчиб чиқди.

Отанг боғда иш қилиб юрса, кетмон ўлгурнинг сопи синиб қопти. У ёқ-бу ёққа қараса, кетмонбоп бўладиган бирон нарса кўринмапти. Жуманга тегишли боғнинг четидаги олвалилардан биттасини қирқиб, энди кетмонга соп соламан деганда Жуман кўриб қолади. Уям, ҳе йўқ, бе йўқ, «Ҳой босмачи, нега менинг боғимдаги дарахтни кесасан» деб сўкиниб қопти-да. «Вой, дарахт экиб белинг оғриган, сени онангни...» деб отанг Жуманни савалаётган пайтда келиб қолдим. Шунда ажратмасам бўлар экан. Отанг жаҳл аралаш Жуманни ўлдириб қўярмиди. Одам ўлдирганлар ардимдан тезроқ қайтишарди-ю, кейин билсам отангни қайтмайдиган қилиб жўнатишган экан.

Жуман «Мани, шўро ўқитувчисини босмачи урди» деб калхўз омбори мудири — Абдулла хир-хир деган акасининг олдига боради, улар Иномбобой «закўнчи»га йўлиқишади. Маслаҳатни бир жойга қўйиб отангни қуритишни ўйлашади. Орадан унча кўп вақт ўтмовдиям, куз эди шекилли, эрталаб мен ҳовли супираётган эдим, отанг узум қирқарди. Ташқаридан биров чақириб қолди. Чиқсам, от минган Иномбобой «закўнчи», Жуман, яна битта ҳарбийча кийинган ўрис бола турипти. «Босмачи эринг қани?» — деди Жуман. Отанг, қўлида токқайчи, боғдан чиқиб келарди. «Ана, халқ душмани», — деди Иномбобой «закўнчи» отангга қўлини бигиз қилиб.

Жумандан бўлак ҳеч ким отдан тушмади. У ҳаммани уйнинг орқасига эргаштириб ўтди-да, нарвондан томга чиқиб хашак олдиданми, ичиданми бир ўрам симни олиб ерга улоқтирди. «Ана, ўртоқ начайник, «халқ душмани» бор қишлоқда дедим-ку», — деди «закўнчи».

Жуман молхонадан арқон олиб чиқиб отангни икки қўлини қўшиб боғлади-да, арқон учини ҳарбийча кийинган ўрис болага узатди. Шунда отангни ғилтиллагани кўз олдимдан ҳеч кетмайди. Сени олиб бориб унга узатдим. Боғланган қўллари билан сени бағрига босганда ўзини тутиб туролмади. Ҳўнграб юборди. «Болаларни сенга, сени худога топширдим, Татим, энди булар мурод-мақсадига етишди-ёв» деди. От бирдан юриб кетди, сен силтаниб кетган отангни бағридан ерга чинқириб тушдинг, икки қўлингни кўтариб уларнинг орқасидан эргашганингча йиғлаб қолдинг. Кейин уч-тўртта одам райондан келиб кетишди. Районда шимининг икки ёни бир энлик узун қизил латтали бошлиқ билан ҳам учрашдим. У «шунча бола-чақали одамга беш-ўн метр сим нимага керак», деб отангни чиқариб юбормоқчиям бўлган экан. Бу сим Хумсонга келган соллотларнинг телепон сими экан. Шуни Жуман қирқиб олиб кечаси томимизга улоқтириб, эрталаб одам эргаштириб чиққан экан. Соллотларнинг бошлиғи «бу одам симни бошига урадими, бунақа симлар бизда чувалиб ётипти, десаям, Жуман, Иномбобой «закунчи» иккаласи «Йўқ, у «халқ душмани», аввал ҳам бойқулоқ бўлиб қамалиб чиққан, муддатидан бурун Қарағандадан қочиб келган, уни қамаш керак» деб гувоҳлик беришган экан.

Жуман не кунларни бошимизга солмади, болам. Опаларинг мактабдан қон қақшаб келарди. Ҳали уруш бошланмаган. Маҳбуба, Маҳтума опаларинг даладан қор кечиб Хумсонга мактабга қатнашарди. Даданг қизларим совқотмасин деб қизларига бежирим ўрисча жун этикчаларни атайлаб Қарағандадан ардимдан келганда опкеган эди.

Жуман мактаб олдида опаларингни синфга киритмай совуқда ушлаб тураркан. «Халқ душмани»нинг қизлари синфга ҳаммадан кейин кирсин, деб бақираркан. Бир куни у синфга кириб «халқ душмани»нинг қизларининг шўро партасида ўтиришга ҳақи йўқ, тикка туриб дарс тинглайсанлар» деб опаларингни бир соат доска олдида турғазиб қўйган экан. Жуманнинг дастидан опаларинг мактабга бормай қўйишди. Яшшамагур армияга кетгач, кейин мактабга борадиган бўлишди. Нима бўлди, ўзиям қирчинидан қийилди. Урушда ўлиб кетди. Иномбобой «закунчи» урушгаям бормади, балонинг ўқидай юрипти...

Она-бола шу кеча ухлаб ухлагандай бўлмади. Татим холанинг яраси яллиғланиб мижжа қоқмади, Рисқитилланинг бадани оташ бўлиб ёна бошлади. Унинг кўз олдида отлиқлар, кўп отлиқлар кимнидир, ниманидир судраб-судраб калтаклаб борарди...

Абдуқодир ҲАЙИТМЕТОВ

ДИЛИМИЗГА ЖУДА ЯҚИН

Шоир ҳақида янги маълумотлар

Адабиётимизнинг фахри ва ғурури бўлган Мавлоно Лутфийнинг мана бу сатрлари барчамизнинг руҳимизга ёшликданоқ кирган, сингиб кетган, десам ҳеч муболаға бўлмаса керак:

Сенсан севарим, — хоҳ
инон, хоҳ инонма.
Қондур жигарим — хоҳ
инон, хоҳ инонма.
Ҳижрон кечаси чархи
фалакка етар, эй моҳ,
Оҳи саҳарим — хоҳ инон,
хоҳ инонма...

Бу ҳароратли сатрлар худди бугун ёзилгандай. Лутфий ҳақида гап кетганда домлаларимиз: «Лутфий Навоийнинг устози. У Ҳиротда туғилган. 99 ёшда вафот этган. Ўзбек шоирларидан ҳечким бунча умр кўрмаган. Қабри ҳам ўша ерда», дердилар.

— Лутфий тошкентлик бўлсачи? — деган гап эса ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмас эди.

Лекин мен тўйларда бўлганимда, тошкентлик созанда ва хонандалар, хусусан, базмларни қиздирадиган чирмандакашларнинг тўй эгаларига қарата, пул қистиришга шама қилиб: «Амма-холаси ҳаводор», деган сўзларини эшитиб, Лутфийнинг:

Дилбар кўп этар ноз —
ҳаводор топилса —

деган мисрасини эслар ва ҳар сафар: «Лутфий узоқ Ҳиротда яшаган бўлса ҳам, тошкент шевасига хос «ҳаводор» сўзини хўп чиройли қўллаган экан-да!», деб қўярдим ичимда...

Ҳа, чиндан ҳам Лутфий шеърлари дилимизга жуда яқин. Уларни қачон ўқиманг, руҳингиз енгиллашади. Ўқиган сайин ўқигингиз келади. Ҳаётга, табиатга, сизни қуршаган кишиларга меҳрингиз товланади. Кўнгилдан ғубор кўтарилиб, ғам-андуҳлардан узоқлашасиз. Бу беш кунлик умрни ортиқча ўпка-гиналарсиз, яхшилик билан ўтказишга жазм этасиз. Яқинларингизнинг эса фақат фазилатлари кўз олдингизда намоён бўла бошлайди.

Эй турфа пари,
одамининг
жонимудурсен?
Ё икки ёруғ кўзлари
инсонимудурсен?
Боқсам, бош-оёқ жисминг
эрур маҳзи латофат;
Ё сен малаки улвийи
руҳонимудурсен?
Ё жодумусенким, кўнгул
олдинг, ўқуб афсун;
Бу юз ила ё ояти
раббонимудурсен?
Ё лутфу зарофат била
йўғрулдиму зотинг?
Ё халқи карам маъданию
конимудурсен...

Лутфий шеъриятининг ўта жозибадорлиги, ундаги самимият, тасвирдаги жонлилик тўғрисида

унинг ижодини ўрганган мутахассис олимлар кўп яхши гапларни ёзишган. Шеъриятнинг бирон чин мухлиси унинг шеърларига лоқайд қарай олмагани айни ҳақиқатдир.

Улуғ шоир узоқ умр кўрган, дунёнинг кўп мамлакатларида бўлган, ҳаёт нашидасини сурган, маънавияти бой бир инсон бўлиб, унинг шеъриятининг биринчи фазилати турмуш ҳодисалари билан яқиндан боғланганида. У Озарбайжоннинг боғ-роғларидан ўтиб борар экан, қорабоғлик гўзал ҳақида қуйидаги байтларни яратган:

Эй кўзи Қора-Боғи
висолинг
ҳавосиндин —
Не кирпукимизнинг
орасинда Араси бор.
Кўзум Қаробоғинда тушуб
хайли хаёлинг,
Бир лаҳза эмас холи
бошимнинг Арасидин.

Арас шу мамлакатдаги дарё номи. Бу ўринда ушбу сўз дарё номи, ҳам «орасида» деган маъноларда қўлланган. Жой ва мамлакат номлари билан боғлиқ сўз ўйинлари шоир шеърлари ичида тўлиб ётибди.

Лутфий ҳам ўзбек, ҳам форс тилларида баравар ижод қилган. Шоирнинг туркий девони бизгача бир неча қўлёзма нусхаларда етиб келган ҳолда форсий девони ҳануз топилгани йўқ. Фахрий Ҳиротий томонидан тузилган «Радойифулашъор» тазкирасида унинг бир неча форсий ғазаллари мавжуд.

Буюк сўз устаси — Лутфийнинг ижоди бизнинг давримизда А.Фитрат, Е.Э.Бертельс, Ҳ. Зариф, Э. Рустамов, Н. Маллаев, С. Эркинов, Э. Аҳмадхўжаев каби олимларимиз томонидан катта ҳавас билан ўрганилган ва ўрганилмоқда. Айниқса, филология фанлари доктори, профессор Содир Эркинов бу соҳада алоҳида жонбозлик кўрсатти, дейиш мумкин. Унинг 1965 йили чоп этилган «Лутфий (Ҳаёти ва ижоди)» илмий рисоласи лутфийшуносликка қўшилган катта ҳисса бўлди.

Лекин ҳақиқат шундан иборатки, узоқ умр кўрган ва ўзидан бой адабий мерос қолдирган шоир ҳаёти ва ижодини кенг ва чуқур ўрганиш учун қўлимизда материаллар жуда кам. Унинг ҳаётини ёритишда ҳам, ижодини, асарларини изоҳлашда ҳам бир қанча масалалар ҳамон мавҳум бўлиб қолмоқда. Баъзан у ёки бу масала юзасидан қизғин баҳслар юз берган эса-да, кўп ҳолларда улар жиддий бир натижа бергани маълум эмас.

Шундай бўлса ҳам лутфийшуносликка доир қидириш, ўрганиш ишлари давом этмоқда. Сўнги вақтларда бу соҳада амалга оширилган муҳим ишлардан бири марҳум лутфийшунос олим Эркин Аҳмадхўжаев томонидан 1990 йили нашр этилган «Мавлоно Лутфий шеъриятидан» китоби бўлди. Бунда китоб муаллифи янги қўлёзмаларни қиёсий ўрганиш натижасида шоирнинг шу пайтгача бизга маълум бўлмаган 25 ғазали, 41 тўртлиги, 25 фарди ва 3 қасидаси борлигини аниқлаган. Бу — катта гап!

Демак, лутфийшуносликдаги энг долзарб вазифа улуғ шоир ҳаёти ва ижоди билан боғлиқ янги қўлёзма манбаларни излаб топиш, уларни илмий жиҳатдан яхши тадқиқ этишдир.

Аҳа шу нуқтаи назардан, олдин хабар берилганидек, 1993 йили филология фанлари доктори, профессор Эргаш Умаров томонидан Англиянинг Бодлеан кутубхонасида сақланаётган «Фунунул-балоға» асари қўлёзмасининг аниқланиши муҳим аҳамиятга эга бўлди. Бу асарнинг муаллифи Шайх Аҳмад ибн Худойдод Тарозий ҳозирги Қозоғистоннинг Тароз шаҳридан бўлиб, у адабиёт назарияси масалаларини ўрганишга бағишланган бу асари қўлёзмасининг 25а-варағида шеърнинг «Ал-навъул-оширу фил баёнил-фард» турига тушунтириш берар экан, Лутфийнинг икки байтини бунга мисол сифатида келтиради. Биринчи байт:

Кўрди кўрумчи юзида
зулфу қулоқи донасин;
«— Зуҳра-у Ой аро, —
деди,
— ушбу кеча қирон эрур».

Бу байт олдидан эса Шайх Аҳмад Лутфийни «маъданул-латойиф» деб таърифлаб, сўнг унинг шошлик (яъни Шош шаҳридан) эканини таъкидлайди ва «...маъданул-латойиф Лутфийи Шоший айтур», деб ёзади.

Иккинчи байт олдидан ҳам «Лутфийи Шоший айтур», деб, сўнг байтни келтиради:

Мунажжим қошу кўзин
кўруб айтур:
«— Ки ушбу ой бошинда
фитналар бор.»

Бундан маълум бўладики, Лутфий асли шошлик (бошқача айтганда тошкентлик) бўлиб, тақдир тақозоси билан қачондир Ҳиротга бориб, ўша ерда ўрнашиб қолган. Ҳиротга бориб ўрнашгунга қадар эса у, эҳтимол Соҳибқирон Амир Темур қўшинлари сафида жанглар қилгандир, шу жараёнда Олтин Ўрда, Кавказ, Қирим, Яқин Шарқ мамлакатларини кўргандир, йўл-йўлакай Шоҳрух ва бошқа темурийзодалар билан танишгандир ва ҳоказо. Бу даврда, хусусан, XV асрнинг биринчи ярмида Хуросонда фақат тошкентлик Лутфий эмас, хоразмлик Ҳайдар Хоразмий, ҳофиз Хоразмийлар, турбатлик Атойилар ҳам бор эди. Шайх Аҳмад Тарозий «Фунунул-балоға» асарини 1436—1437 йилда ёзган. Бу даврда Лутфий тахминан 60—70 ёшларда бўлган. Шайх Аҳмад Тарозий Лутфий билан шахсан таниш бўлган бўлса ҳам ажаб эмас. Чунки Тароз бу даврда илм ва маданият, адабиёт ва санъат ривожланган шаҳар бўлиб, унинг Шош (Тошкент) билан бу соҳадаги алоқалари яхши бўлган. Бу вилоятларни ўз вақтида Амир Темур Улуғбекка суюрғол тарзида берган бўлиб, у ушбу шаҳарларда маданий ҳаётнинг ривожланишига алоҳида аҳамият берар эди. Шайх Аҳмад «Фунунул-балоға» асарини Улуғбекка бағишлаб, унинг исмини қайта-қайта тилга олиши ҳам бежиз эмас.

Лутфийнинг тошкентлик экани, маълум бир сабаблар билан Ҳиротга бориб, у ерда кейинчалик катта обру топгани, Навоийга устоз мақомида бўлгани, унинг тўғрисида Навоий энг ноёб гапларни айтгани Тошкент тарихи, ўзбек адабиёти тарихи учун ғоят эътиборлидир. Демак, бу даврда Хуросон ва Мовароуннаҳр ўртасидаги адабий алоқалар беғараз бўлиб, асосий мақсад ўзбек адабиётини ривожлантириш эди. Бунинг учун Хуросонда ҳам қулай шароитлар юзага келтирилган эди.

«Фунунул-балоға»да Лутфий ижоди билан боғлиқ яна бир муҳим маълумот бор. Бу — Шайх Аҳмад томонидан «Гул ва Наврўз» достонининг Лутфий асари сифатида эмас, балки Ҳайдар Хоразмий асари сифатида қаралиши, ундан ғоят диққатга сазовор парчалар келтирилишидир. Шайх Аҳмаднинг маълумотига инонмоқ керак. Негаки, у бу шоирлар билан бир даврда яшаган ва уларни шахсан таниган, иккисига ҳам катта ҳурмати бўлган. Маълумки, Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам «Мухтасар»да бу достонни Ҳайдар Хоразмий қаламига мансуб эканини айтган. «Гул ва Наврўз» достонини Лутфийга тегишли деб ҳисоблаган киши «Абушқа» номли луғат муаллифи бўлиб, бундай ноаниқлик Навоийда ҳам гоҳо учрайди. Масалан, «Мажолисун-нафоис» тазкирасида Хўжандийнинг «Латофатнома» асари Саййид Аҳмад Мирзога нисбат берилган. Ваҳоланки у «Таашшуқнома» асарининг муаллифи.

«Гул ва Наврўз» достонининг Лутфийга мансуб эмаслиги на буюк шоир шахсиятини, на ижодини заррача бўлсин камситмайди. Мавлоно Лутфий қон-қони билан лирик шоир. У Навоийгача бўлган ўзбек шеъриятида қасида, ғазал, рубоий, туюқ, тўртлик, қитъа, фард каби шеър турларининг энг юксак намуналарини яратди. Навоий «Муҳокаматул-луғатайн» асарида шу даврдаги бошқа ўзбек шоирлари орасида фақат Лутфийни форс адабиётидаги энг буюк сўз усталари қаторига қўйган ва бу тўғрида: «...форсий мазкур бўлғон шуаро муқобаласида киши пайдо бўлмади — бир Мавлоно Лутфийдин ўзга...», деб ёзган эди.

Хуллас, Мавлоно Лутфийнинг тошкентлик эканининг аниқланиши биз-унинг ватандошлари учун катта хурсандчилик! Кўҳна Шош, аммо ҳамиша ёш шаҳримиздан шундай буюк кишилар яна кўп етишсин! Мен ишонаманки, яқин келажакда шаҳримизнинг энг чиройли кўчаларидан бирига Мавлоно Лутфий номи берилади. «Лутфий майдони», боғлар барпо этилади... Адабиёт дарсликларида эса бу янгиликлар ҳисобга олинади.

Биз Лутфийни доим севганмиз, эндиликда эса бундан ҳам ортиқ севиб ўқиймиз.

Е.Э. БЕРТЕЛЬС:
— Лутфий сиймосида эски ўзбек шеърияти дастлабки улкан ғалабани қўлга киритди. Лутфий ўз давридаги энг яхши форс шоирлари билан беллашди ва бу курашда енгиш имконига эга бўлди.

«САЙД ҚИЛДИ БИЗНИ ЖАЙРОН КЎЗЛАРИ»

РУБОИЙЛАР

Эй кўнгул, бу йўлда не ғамдур санга —
Ким, хаёли ёр байрамдур санга.
Севдунг ўз ҳаддингдин ортуқ ёрни.
Гар сени куйдурсалар, камдур санга.

•

Шева ул сарви равондин хуш турур;
Ноз ўшул жони жаҳондин хуш турур.
Мен севармен, ул мени севмас, дариғ!
Бу севишмак икки ёндин хуш турур.

•

Сайд қилди бизни жайрон кўзлари.
Делва бўлди жон, эшитиб сўзлари.
Ёр агар қилса иноят, не ажаб,
Қулни чун девона қилди ўзлари.

•

Улки, халқ они малоҳат кони дер,
Руҳ они ҳусн ичра хўблар хони дер.
Ўртади, кул қилди бизни ишқ ўти.
Ул жиҳатдин бизни оташдони дер.

ТЎРТЛИКЛАР

Гар таним тупроқ ичинда гард ўла,
Анда ҳам меҳринг ажаб гар сард ўла.
Шартим улким, ёр учун бош ўйнасам,
Қавлидин ёнғон киши номард ўла.

•

Хаста бўлдум, сўргали келмасмусиз;
Банда сори бир назар қилмасмусиз?
Дарди ишқинг жонима кор айлади.
Ўлгали еттим, дағи билмасмусиз?

ТУЮҚЛАР

Чархи кажрафтор элидин ёзамен;
Чиқмадим ҳижрон қишиндин ёза мен.
Бир мени ёрлиқ била ёд этмас ул —
Ҳар неча ул шаҳға куллуқ ёзамен.

•

Гарчи қурутмас кўзумнинг ёшини,
Ҳақ узун қилсун ул ойнинг ёшини.
Йиғлама кўп, бу вужудинг ишқ ўти
Не қуруғин куйгуси, не ёшини.

•

Ой юзунгни элдин, эй жонон, ая;
Тегмасун кўз сен киби жонона-я.
Эй пари юзлук, ҳазорон офарин —
Сизга сут берган ўшул жон оная.

ҚИТЪАЛАР

Ўртанур жоним ғазаблик кўзидин;
Тобакай ҳолимни ул ой билмагай.
Неча қаҳр этса, кўнгул узмон ҳануз,
Ким ямонлик яхшилардин келмагай.

•

Ишқинг ўти жон уйига тушгали
Бир нафас ҳам тинмадим то ёнмадим.
Хўблар илкидин неча бўлдум кабоб;
Мен ямон тавбамга ҳеч тоёнмадим.

ОЙБЕК:
— Лутфий катта шоирлардан бўлиб, ўз замонасидаги машҳур шоирларнинг юксак баҳосига сазовор бўлган эди. Лутфий ғазаллари кўзни қамаштирадиган даражада порлоқ ва рангдордир.

«БАХТУ ИҚБОЛУ ЗАФАР СИЗГА МУЛОЗИМДИР...»

Бойсунғур Мирзо мадҳи

Шукурким, Ҳақ фазлидин бўлди дуолар мустажоб,
Ким музаффар бўлди душман узра шоҳи комёб,

Мулку миллат равнақи, шаҳзодаларнинг сарвари,
Жоми Афридуни олам Кайхисрави Доро жаноб.

Зилли яздон Бойсунғур ул шаҳиким ушбу кун,
Ҳомийи ислому диндур, носири шаръу китоб.

Жуду эҳсон ичра Ҳотам адл ила Нўширвон,
Суннати мулк ичра Фаридун, асл ила Афросиёб.

Олам андоқ бўлди адлиндин бу кун маъмурким,
Дунёда душман уйидин ўзга ер йўқтур хароб.

Ул учовурлиқ учун чун аслидин келмас хато,
Ҳар не фикр этса хато келмас, тушар борча
савоб.

Давлат отига минар бўлса тутар иқболу тахт,
Ахтачилартек равон бири инон, бири рикоб.

Қайдадур Ёқут то шогирдликка берса хат,
Янги бошдин илми хатни қилгай андин иктисоб.

Эй шаҳиким, давлати бедорингиз даврindадур,
Фитна ҳар бир гўшада дилбар кўзитек масти хоб.

Баҳртек дарё элиндин файз агар олса булут,
Лой янглиғ атласи афлок бўлғай ғарқи об.

Борча оламга сотилди юз қаролиғи била,
Но насими халқунгиз бирла дам урди мушки ноб.

Қадру жоҳингни кўруб ҳазм бўлуб айтур фалак,
Салтанат охир санингдур, қилмағил холи шитоб.

Рустами Достон агар холи етирса филмасал,
Тиғингизнинг зарбини келтурмагай ҳар лаҳза тоб.

Жоҳингизнинг гўрдусиндин чарх зангори эрур,
Макри тан банданг тикилган хаймаи заррин таноб.

Илму ҳилму ақлу хулқу яхшию фазлу ҳунар —
Хатм эрур зотинг била, эй довари молик риқоб.

Эй фалак қадрики бўлғай ҳимматинг дирёсидин,
Ою кун икки дурахшон дурру юлдузлар жаноб.

Бўлди сунбатингдин очун андоқки, бир боқмас
киши,
Ҳар неча ташт зар элтур чарх лаълини офтоб.

Эмди йўл урғучиларнинг гўшмоли зулмидин,
Даври адлингда ким эрса инграмас ал-арбоб.

Бахту икболу зафар сизга мулозимдур мудом,
Бу эшикка келмагинча йўқ аларга фатҳу боб.

Хайру аҳдим эмас мадҳинг, ва лекин нетайин,
Шаҳ саноси элткил деб ғайбдин келди хитоб.

Чун сўзум дур бўлди, келтурдум тобуҳда сидқ ила,
Шаҳ қулоғиға эрур ола, бале дурри хушоб.

Боқий бўлгил дунёда кўнглунг тилагани била,
Ул кунгача кўнглум бўлгай тонги ямалҳисоб.

Олди кўнглумни биров боштин оёқ ноз итоб,
Ишвасига бадфиринг ғамзаси ҳозир жавоб,

Лаъли жондору кўзи курчию хожиб қошлари,
Кун туғордин кун ботарга турраси молик риқоб.

Бир нафас ноз уйғусиндин холи эрмастур кўзи,
Гўйёким наргиси мастонасидур айни хоб.

Қилди жонни вайдайи васли жаҳон авораси,
Сувсағанни етакла саргардон қилур оре шароб.

Қомати бўйнида бўлгай Лутфий қонитек басе,
Ростлиғча сурса султонзодайи олижаноб.

«МАЪДАНУЛ-ЛАТОЙИФ ЛУТФИЙИ ШОШИЙ»

«ИШҚ ЛУТФИЙНИ АНИНГДЕК ҲОЛГА ЕТКУРДИ...»

ҒАЗАЛЛАР

Эй хуш ул соат манга гар васли ёре ёр эди;
Дардима дармону ғамга ғамгузоре бор эди.

Қўйида ёндурмас эрдим юз рақиби доғидин;
Гул юзунгнунг шавқидин не фикри хоре бор эди.

Гул била булбулни кўрсам, сенсизин жоним чиқар;
Ёд этарменким, менга ҳам навбаҳоре бор эди.

Гарчи умрум кечти, ул гул ҳидматида кечмади;
Кўнглидаким боғ ҳуснида мазоре бор эди.

Ҳажрида ўлсам, рақиблар, бўлмангиз мағруру шод;
Бизга ҳам андин сизингдек эътиборе бор эди.

Лутфийи мискин ҳалок ўлди фироқинг баҳрида;
Ҳайф ушул дамдинки, уммиди каноре бор эди.

•

Эй азалдин то абад кўнглум гирифторинг сенинг,
Чора қилким, бўлди жоним асру афгоринг сенинг.

Дилбаримнинг мазҳабинда йўқ турур расми вафо,
Эй кўнгул, не ерга еткай нолаи зоринг сенинг.

Жон берур чоғда қошимға, тенгри учун кел, бегим,
Боре кўрмиш бўлғамен бир лаҳза дийдоринг сенинг.

Шаръ ичинда бўлса усрук, сўзига йўқ эътибор,
Қонима бергай тонуқлик икки айёринг сенинг.

Ҳар қачон Лутфийни ўлтурсанг жафо тиғи била,
Анда ҳам бўлгай менинг руҳим мададкоринг сенинг.

•

Зотингда Ҳақ изҳори камолот қилубтур,
Ўз нури билан суратингизни яратубтур.

Ўн жузв турур эрди бори ҳусну малоҳат,
Қисмат куни Ҳақ тўққуз улуш сизга берибтур.

Бир жузвики Юсуфга тегиб эрди, бу борди,
Онинг учун ул ҳам санга мерос қолибтур.

Кўрмиш қора соч ҳалқаси остинда менгингни,
Жим ўртасида ул кишиким нуқта солибтур.

Айшу тараб асбобини элга улашурда,
Ҳусн эли карашмалари жонимга тегибтур.

Ҳар фитнаки, ангез қиладур ул қора қоши,
Ёлғиз менинг олимға азалдин ёзилибтур.

Айттимки: «Бу Лутфийга жафо қилма, вафо қил!»
Айтурки: «Бизинг даврида ул расм қолибтур».

ИШҚ ВА КЎНГИЛ ШОИРИ

Ҳар бир миллат ўзини таниб, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаётда илгарилагани сайин унинг адабиёти ва санъати, мусиқаси ва меъморчилиги ҳам юксакликка кўтарилади. Худди шундай ҳодиса бизнинг тарихимизда Амир Темур ва темурий шаҳзодалар ҳукмронлик қилган даврларда кенг қулоч ёзган эди.

XV асрнинг биринчи ярмида адабиётимизда Атоий, Саккокий, Гадоий, Лутфий сингари улкан истеъдодларнинг ижод қилишига ҳам шу боис сабаб мана шу эди. Бу шоирлар ўзбек ғазалчилигининг дунё адабиёти минбарига чиқишида жуда катта хизмат кўрсатганлар.

Халқчил ғазалга, ғазални халқ қалбига яқинлаштиришда илҳом ва маҳорат билан қалам тебратганлар.

Алишер Навоий «Мажолисун нафоис» тазкирасида Мавлоно Лутфийни «маликул калом», деб таърифлаганлиги маълум, албатта. Лутфий чиндан ҳам сўз мулкининг султонларидан бўлган. Шунинг учун бу буюк санъаткорнинг шеърияти, хусусан, ғазал, туюқ ва тўртликлари туркий халқлар орасида жуда машҳур эди. Лутфийнинг шеърий мероси Навоий ва Бобурни ўзига қандай мафтун қилган бўлса, айтайлик, Муҳаммад Сулаймон ўғли Фузулийни ҳам ўзига худди шундай мафтун этган.

Қарийб бир асрлик умри мобайнида бу ҳассос ва донишманд шоир Шоҳрух Мирзодан бошлаб Ҳусайн Бойқарогача қадар темурий шаҳзодаларнинг ҳурмат-эҳтиромига эришган. Шоир бир ғазалида «Улуғбекни билур Лутфий каломин» деса, яна бир ўринда «Лутфий ашъорини, Лутфий, Бойсунғурхон билур», дейди.

Шарқда шоирлик билан ошиқлик деярли тенг тушунча. Шунинг учун шоир борки, ишқ ҳақида ёзган, ошиқ борки, кўнгил сирларини шеърдан ахтарган. Мавлоно Лутфий ҳам шеъриятга ошиқ шоир сифатида кириб келган ва охирги нафасигача ишқдан баҳс юритган. Балки шунинг учун ҳам ишқпараст шоир:

Қилмаган мени ишқ учун
маломат,
Чун ишқни ҳам Худо
яратти—

дегандир.

Ишқ деганда, албатта, ўзидан кўнгил деган сўз хотирга келади. Зеро, кўнгил ишқ сирларининг хазинаси, илоҳий муҳаббат тажаллий айлайдиган бир маъво. Лутфий Кўнгулга Каъба мақомини беради:

Сен ҳусн ила бойсен,
сенга чун фарз эрур
ҳаж,
Қил, Тенгри учун,
Каъбаи кўнглумни зиёрат.

Лутфийнинг ёлғиз ғазалларини эмас, балки тўртлик шаклидаги шеърларини ўқиш ҳам кўнгил дунёсига саёҳат қилиш, сабру бардош ила дардли, армонли кўнгил овозини тинглаш демак. Шоир тўртликларидан бирида кўнгилга мурожаат қилиб, мана, нима дейди,

Эй кўнгул, бу йўлда
не ғамдур санга!
Ким хайли ёр байрамдур
санга.
Севдунг ўз ҳаддингдин
ортуқ ёрни,
Гар сени куйдурсалар
камдур санга!

Албатта, кўнгил ҳақида ҳамма шоир ҳам ёзади. Аммо Лутфийга ўхшаб Кўнгилни маънавий-руҳий ҳаётининг чинакам ойнасига айлантира олган шоирлар жуда сийрак учрайди.

Лутфийнинг тўртликлари гарчи арузнинг рамал баҳрида ёзилган бўлса-да, уларда рубоий жанрига хос асосий хусусиятлар — маънода теранлик, оҳангда таъсирчанлик, тасвирда самимият ва рангдорлик, образда ўзига хослик ўз аксини топгандир. Лутфийнинг туюқ жанри такомилидаги хизматлари ҳам таҳсинга лойиқ. Шоир туюқларидан бирида ҳам бош тимсол кўнгилдир:

Эй кўнгул, ёрсиз санга
не бор, бор,
Қайдаким, ул зулфи
анбар бор, бор.
Чун жафоу жаври нози
борини,
Бир кун ўлгайким,
дегайлар: «Бор-бор».

Гул ушлаган одамнинг кўнгли, албатта, алафнинг ҳидини келмайди. Гулни севган хору хасни назарга илмаслиги мумкин.. Лекин гул биз ўйлаганчалик оддий бир ўсимлик эмас. Бир файласуф: «Одамлар гул рангларга қандай бўяниб, қандай ҳид тўплаб, атрофга хушбўй ҳидлар таратиш сирларини билганда эди, дунёнинг жуда кўп илоҳий сирларини кашф этган бўлишарди», деган экан.

Бу гапга ишонса бўлади. Балки шу учун ҳам Шарқ шоирлари гулни кўнгилга пайваста қилиб ёшаб, доимий равишда ёрни гул тимсолида таърифу тавсиф этишгандир. Эҳтимол, шу боис ҳам шарқдаги ҳар бир истеъдодли шоир ўзининг шеърият гулшанининг боғбони, деб билгандир. Мавлоно Лутфий мана шундай шоирлардан биридир.

Ўзбек шеъриятидаги кичик лирик жанрларнинг такомили бевосита мана шу улуғ санъаткорнинг номи билан боғланиши ҳам бежиз эмас, мутлақо қонунийдир.

Иброҳим ҲАҚҚУЛ

Саҳифани А. ОТАБОЕВ тайёрлади

ЯНГИ ҚЎШИҚНИНГ БАҲОСИ ҚАНЧА?

Боши биринчи бетда

Бундан ташқари телеэкранда намойиш қилинаётган асарларнинг муаллифларини эълон қилиш кўпинча унутилади. Эстрада қўшиғининг тугал кўринишга келишида муҳим омиллардан бири бўлган аранжировка (чолғулаштирувчи, безакловчи) эгасининг номи эса умуман эсга олинмайди. (Мазкур мақола чиққунга қадар бу ҳол қисман бартараф қилинди). Эфирда кетадиган ҳар бир қўшиқ басталанганми, сўзлари мосланганми ёки қайта ишланганиданми қатъи назар, муаллифларнинг номлари зикр этиб борилса, мақсадга мувофиқ бўларди. Пировардида, бундай тадбирнинг яхши натижа берадиган томонлари бор. Биринчидан, муаллифларга нисбатан ҳурмат, иккинчидан, нусхалаш услубидаги асар эгаларининг номлари маълум бўлиб турарди. Эҳтимол, шундай қилинса, айрим шахслар бу амалдан ўзларини тийишармиди, деб ўйлайман.

Бугунги кунда, бозор иқтисодиёти шароитида ишлаш принципларини ўзлаштириш жараёни барча соҳаларда самара бера бошлади. Менимча, мусиқий санъатнинг эстрада шохобчаси бу услуб механизмини айрим соҳаларга нисбатан тезроқ ўзлаштириб олди. Шу боис, магнит тасмалари ёрдамида, концерт заллари ва айниқса, телеэкран орқали кўриб, тингланаётган эстрада қўшиқлари ҳамда «клип»ларнинг аксарият негизида нафақат ижодий меҳнат, балки моддий харажат ҳам ётади.

Агар, ижрочи бастакорлик иқтидоридан йироқ бўлса, янги асарни сотиб олиш эҳтиёжига дуч келади. Бу тадбир рози-ризолик принципи асосида амалга оширилиб, бугунги кунда бу оддий ҳолга айланиб қолган.

Бир дона янги қўшиқнинг нархи, савия ва сифатидан келиб чиққан ҳолда, айтайлик, 100 доллар. Аранжировка ҳақи ҳам тахминан шу атрофда. Овоз ёзиш студияларининг бир сменаси (4 соат) 80 доллар. Шу рақамларни жамлаб, бироз чегаралаган такдирда, бир дона янги қўшиқнинг қиммати 300 долларга бориб тақалади. Бунга ҳали «клип» учун сарфланадиган харажатлар киритилгани йўқ.

Бир томондан қараганда, бозор иқтисодиёти даврида бу жараён тўғри. Ахир, ижодкор ўз асарига ҳам ҳакам, ҳам мулкдор. Лекин, бахтга қарши, шу услубият бугунги кунда кўп нуқсонларга сабаб бўляпти. Яъни телевизор экранларида такрор кўпайиб, асарлар ранг-баранглигига путур етмоқда. Ваҳоланки, халқимиз орасида иқтидорли, чиройли, кучли овоз эгалари, моҳир созандалар борки, буларнинг кўпчилиги маълум даражада имтиёз ва тарғибга муҳтож.

Ҳозирги кунгача радио ва телевидение фаолиятидаги мусиқий дастурлар иш услубида асосан фонограммага таяниб келинмоқда. Бу-ку тушунарли. Лекин кўп концерт залларида чиқиш қилишаётган ёш гуруҳлар ҳам айнан фонограммага асосланиб қолаётганлиги оддий ҳол сифатида қабул қилиниши, менимча, санъатимизда юз бераётган фожиалардандир. Бундан ташқари, бугунги эстрада маҳсулотининг аксарияти фақат компютер имкониятига суянган ҳолда рўёбга чиқариляпти. Натижада, барча ижро қандайдир мажбурий қолипга тушиб қоляпти. Оқибатда меъдага тегадиган даражадаги бир хиллик юзага келиб, нафис санъатнинг хос бўлаги саналган мусиқанинг нодир ҳамда зарурий қонуниятлари бузиляпти. Жуда кўп созандалар шу сабабга кўра дангаса бўлиб, ўсиш даражаси пастга тушиб кетаётгани аянчли ҳолдир. Бу вазиятни кўполроқ қилиб «фабрика» услуби деб атаса ҳам бўлади. Яъни мусиқани ижро этиш ўрнига, ясаш (ишлаб чиқариш тушунчасида) услуби бирламчи бўляпти. (Бу мулоҳаза кўпроқ компютерли аранжировка ва студия иш жараёнларига тааллуқли).

Бу билан техникадан воз кечиш керак, демоқчи эмасман, аксинча, ҳамма ишни ўз меъёрида, жойида ва хусусиятига қараб ҳал қилиш лозимлигини таъкидламоқчиман. Мақсад, мусиқа санъатининг асосий моҳияти, мезони бўлмиш ижро ва тингловчи, яъни шу икки нуқтанинг маълум ижро вақти давомидаги хос энергетик алоқасига тааллуқли қонуниятлар бузилмаслигини таъминлашдан иборат бўлмоғи лозим, деб ўйлайман. Ваҳоланки, айни даврда (ривожланган) давлатларда асосан жонли ижро ҳукмронлигига ҳаракат қилинмоқда. Шу ўринда яқинда ўтган оламшумул тадбир — Япония давлатининг Нагано шаҳрида қишки Олимпия ўйинларининг очилишидаги катта тантанани эслаш ўринлидир. Бунда, бутун дунёни илғор компютерлар ҳамда мусиқий электрон чолғулар ва ўта замонавий ҳисобланган рақамли (Disitai) техника билан таъминлашда беқиёс шуҳратга мушарраф бўлган япон халқи жуда кенг даврани ўзига жалб этган саҳнада ҳайратомуз жонли ижро тақдимини усталик билан намойиш қилди. Яъни минглаб санъаткорлар мусиқий асарни спутник алоқаси орқали бир неча қитъадан туриб, бир вақтнинг ўзида синхрон ва жонли ижро этишди. Бундай мураккаб ижро муваффақиятига фақат қойил қолиш ва тасаннолар айтиш лозим.

Шу жараёнларни кузатиб, бизда ҳанузгача бу тоифадаги (жонли ижро борасида) йўналиш бўйича ҳаракат бўлмаётганидан очиғи ачиндим. Бу ишни амалга ошириш учун бугунги кундаги техник воситаларимизни мақсадга мувофиқлаштиришга имкониятларимиз етарли. Ҳаракатни тезкор ҳамда самарали натижа беришга қодир восита саналувчи радио ва телевидениедан бошлаган маъқул. Бунинг учун телевидение студияларидан бирини саҳна ва тингловчи — томошабинга мўлжаллаб жиҳозлаш керак, ижрочиларни эса сифатли овоз кучайтиргичи ва барча зарурий замонавий техник воситалар (монитор ва б.) билан таъминлаш керак. Хуллас, жонли ижро учун зарур бўлган муҳитни яратиш керак-ки, бунда бевосита томошабин бўлиши талаб этилади. (Янглишмасам, бу услуб ҳозирги кунда Туркия телевидениесида мавжуд).

Агар иш шу аснода йўлга қўйилса, самарали натижалар беришига иймоним комил.

Аввало ортиқча маблағ талаб қилмайди, қолаверса, бу тадбирнинг ватанпарварлик руҳидаги тарбиявий, ғоявий таъсир кучи ҳамда аҳамияти салмоқли бўлади. Бир дона қўшиқ учун кетадиган харажат миқдори 3 баробар, муайян ҳолда эса 10 карра камаяди. Муҳими, ижодий хилма-хиллик ва рақобат доираси кескин кенгаяди ва фақатгина компютерга таянган созандалар орасида жонланиш юз беради.

Шунингдек, аранжировка ва овоз ёзиш студиялари билан боғлиқ муаммолар (айниқса, моддий) осонликча ечимини топади ҳамда ўз-ўзидан, доимий фаолият кўрсатувчи маълум маънодаги фестивал ва кўрик майдони вужудга келиб, «Йилнинг яхши қўшиғи» тоифасидаги саралаш тадбирларига оид айрим имкониятлар ҳам пайдо бўлади. Албатта, бу таклифни амалга ошириш жараёнида мутасаддилардан маълум билим — малака, айрим техника, имконият, шарт-шароит ва ижрочи санъаткорлардан ҳам тегишли савия, масъулият талаб қилинади.

Фикрларимни якунлаб, яна бир карра қайд этмоқчиманки, айнан кўчирма ҳолдаги ажнабий қўшиққа ўзбекча сўз қўйиш, савияси паст чала асарлар ва ижод ҳамда ижро ўрнига мусиқани ясаш, яъни штамповка услубини қўллаш каби жараёнларни «даволаш» чоралари бор. Шу йўлларнинг энг муҳимларидан бири концерт дастурлари ва айниқса эфир тўлқинлари ҳамда телевизор экранларини миллий — мағзи тўқ асарлар билан таъминлашдир.

Муҳиддин НОСИРОВ,
мусиқашунос - шарқшунос, Тошкент давлат консерваторияси ўқитувчиси

Суратқаш бисотидан

«Ялла» гуруҳи. 1970 йиллар.
С. МАҲКАМОВ суратга олган

РАНГЛАРГА ЖОН БАХШ ЭТИБ

Мусаввир Темур Саъдулла ижодига бир назар

Табиатан ҳозиржавоб рассом Темур Саъдулланинг илк портрети, диплом иши «Қиз» асари 1971 йили жуда яхши баҳоланганди.

Дипломни қўлга олган ёш мусаввир олдида иккита йўл турарди. Ё она қишлоғига қайтиб, мактабда рассомлик-чизмачиликдан дарс ўтиб юриш ёки тасвирий санъатнинг машаққатли йўлига тушиб, чексиз ижод оғушига ғарқ бўлиш. Темур ака иккинчи йўлни танлади ва Алишер Навоий номидаги музейга ишга кирди. Устоз Ҳамид Сулаймон Темур Саъдулланинг лаёқати, истеъдодини эътиборга олиб, музейдан катта бир хонани ижодхона қилиб берди.

Ана шу хона Темур Саъдулла учун жиддий ижод даргоҳига айланди. Изланиш, яратиш онлари бошланди. Биринчи ва ҳақиқий устози академик Чингиз Аҳмаровнинг маслаҳат ва йўл-йўриқлари билан миниатюра жанрининг халқ оғзаки ижодига омухта ўртача бир шаклини ярата олди. Яхши бир мўйқалам соҳиби сифатида мухлислар орттирди. Темур ака ўз услубини яратишга интилди ва бунга муваффақ бўлди.

Шунинг учун ҳам унинг мухлислари, имзоси қўйилмаган бўлса-да, чизган асарларини оғишмай таний оладилар.

Албатта, ҳар бир ижодкорнинг иш жараёни фақат ўзигагина хос бўлади. Шу маънода Темур Саъдулланинг бир фазилати шуки, у тезкор мўйқалам устаси. Вақт ижод учун белгиловчи восита эмас. Ижод учун амалиёт, яъни қилинган иш эътиборга молик.

Йиллар фақат манглайга ажин, сочларга оқ оралатиб қолмай, қалб жавҳарини сайқаллаб боради. Тирик жон умридан, ёшлигидан, ўт-ўлов фаслларидан аста-секин айрила боргани билан қалбан камолотга эриша боради.

Ҳақиқий маданиятли ва том маънодаги маънавий етук инсон умр ўтишидан нолимайди. Чунки унинг ижоди, ўткинчи оламда қозонган шону шуҳратию ижоди намунаси — фарзандлари қаторида умри мазмунига айланади.

Ёши элликка бориб, фарзандли, неварали, салкам пири бадавлат Темур Саъдуллаев кўринишдан навқирон йигитдан фарқланмайди. Сабаби у ҳеч қачон бировга ҳаётидан, ижодидан зорланмайди. Доим мамнун қиёфада. 1971 йилдан бошлаб деярли барча кўргазмаларда қатнашди. 1980 йили Абу Али ибн Синонинг 1000 йиллик таваллуд тўйи кенг миқёсда нишонланди. Мусаввир буюк табиб, шоир ва файласуф, қомусий олим ҳазрат Ибн Синонинг барҳаёт ва ёрқин образини яратишга муваффақ бўлди. Шулардан бири Бухоронинг «Афшона» қишлоғидаги «Ибн Сино» чойхонасини безаб турган деворий суратдир. Тўққизта полотнодан иборат бу рангтасвир буёқли портрет кўпчиликка маъқул бўлди.

Мусаввир Темур Саъдулла кейинги йилларда «Гулистон» журналида ишлаб, китоб ва журналчилик «графика» усулига ҳам баҳоли қудрат ҳиссасини қўшиб келмоқда.

Ҳозирги кунда Абдулла Қодирий номидаги «Мерос» нашриётида фаолиятини давом эттирмоқда. Темур ака 200 га яқин китобга мусаввирлик ва муҳаррирлик қилган.

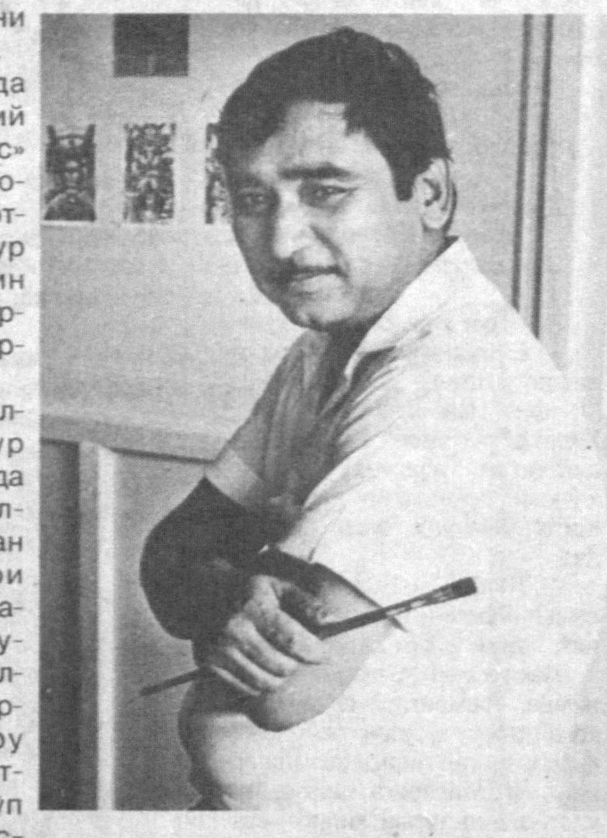

1980—1990 йиллар Темур Саъдулла ижодида етмишинчи йилларда бошланган портрет жанри бош ўрин эгаллади. Навоий музейидаги улуғ алломалар, буюк арбоблар, шоиру фузалолар портретларининг кўп қисми шу истеъдодли мусаввир мўйқаламига мансуб. Академик Ҳабиб Абдулла, профессор Ҳамид Сулаймон, академик Воҳид Зоҳидов, таниқли матншунос олимлар: Солиҳ Муталлибов, Олим Шарафуддинов, шоир Омон Матжон, шоира Хосият Бобомуродовалар сиймоси акс этган портретлар катта маҳорат билан ишланган.

Миллатимиз фахри Алишер Навоийнинг 550 йиллиги муносабати билан Темур Саъдулла шоир «Хамса»сига бешта катта полотно яратди. Бу ҳақда мусаввирнинг ўзи ғурур билан шундай дейди: «Бу ҳаётимдаги энг катта, салмоқли шоҳ асарларимдир. Уларнинг яратилишида академик Азиз Қаюмовнинг катта ҳиссаси, ҳомийлиги, қўллаб-қувватлаши алоҳида ўрин тутади».

Мусаввирнинг «Индира Ганди» китоблари сериясига чизган расм ва нақшлари юксак баҳоланиб, халқаро аҳамият касб этди. Шу ижодий иши шарофати билан у 1994 йил Покистоннинг Ўзбекистондаги фавқулодда ва мухтор элчиси таклифига биноан 15 кун Покистон пойтахти Исломобод ва Равалпинди шаҳарларида ижодий сафарларда бўлди.

1996 йили эса жаҳонга машҳур бобомиз соҳибқирон Амир Темур юбилейи муносабати билан Темур Саъдулла мўйқаламига мансуб икки шоҳ асар юбилей комиссияси томонидан мақбул деб топилди.

Темур Саъдулла бугун қизғин ижодий фаолиятда, янги ижодий режалар билан банд. Бу мусаввир ижоди ҳали кўплаб санъатшунослик ишларига манба бўлади, деб ўйлаймиз.

Зулайҳо БЎРИЕВА

Ёднома

ДЎСТИМНИНГ ОНАСИ

Турмуш икир-чикирлари билан, баъзан каттароқ ишлар билан банд бўлиб, дўстларимиз, маслакдошларимиз, кекса отахонлар, онахонлар олдидаги бурчимизни бажара олмай қолган вақтлар, афсуски, бўлади. Айниқса, сўнгги марта бурчингни бажаришинг лозим бўлганида бунинг уддасидан чиқолмасанг ёки улгура олмасанг, ўзингни кўп койиб юрасан. Ўзингдан ўпкаланасан. Лекин ўша қарзингни уза олмайсан...

Хатира биби Аббос қизи оламдан ўтиб, жанозаларига боришга улгуролмай, шундай армонда қолдим. Мўътабар 91 ёшлари ҳурмати, яқин танишлик ҳурмати, айниқса, ажойиб фарзандларни вояга етказган она ҳурмати сўнгги бурчимни ўз вақтида адо этишим керак эди...

Ўша куни ёмғир аралаш қор ёғиб, кейин изғирин шамол эсиб барчани уй-уйига ҳайдаган куни Хатира биби бирор кимсага озор бермай, осонгина кўз юмиптилар. Ўша куни бўлганимда, нималарни айтардим, қандай дил сўзларини топардим, деб ўйлайман. Маъракаларида қатнашиб, фарзандларининг чеки йўқ қайғусини кўриб ўзимча ўша бахтли Онага, мард инсонга, иродали оила бошлиғига, ғамхўр бувига, тиниб-тинчимас, ҳазил-мутойибани қўймас, меҳри дарё Хатира бибига сўз айтгандек бўламан: кўни-қўшнига меҳр улашганингиз учун, оғир дамларда якка ўзингиз уч фарзандни вояга етказганингиз, 35 ёшида сизлар билан видолашган Солиҳжоннинг йўқлигини билдирмай катта оилани тебратиб келганингиз, набираларингизни «атак-чечак»дан бошлаб балоғатга етгунга қадар авайлаб катта қилганингиз учун, ташаккур сизга деб марҳуманинг кўп фазилатларини, тўғрироғи, жасоратларини мадҳ этгим келади.

«Жасорат» дедим. Аслида ҳам шундай. 1942 йилнинг қаҳратон қишида, бир бурда нонга ҳар ким зор бўлган дамда оила бошлиғи бир-икки кун оғриб, узоқ Косонсойда бандаликни бажо келтирганида, бу аёл фарзандларининг фақат қорнини тўйғизиш ҳақида эмас, маънавий озиқ бериш ҳақида ҳам ўйлади. Муштарий буларни баландпарвоз гаплар, деб ўйламасин. Бор гапни айтаяпман. Консерваторияда таҳсил кўрган, хуш овозли, шарқ ва Оврупа мусиқа маданиятидан баҳраманд бўлган она фарзандларининг ҳатто уруш дамларида ҳам маънавий қашшоқ ҳолда ўсишини истамади. Шу боис фарзандларида билак кучи билан бирга онг ҳам ўса борди, юрак меҳрли, сахий бўлишга одатланди... Шундан бўлса керак, ўғли Шуҳрат ижодида она сиймоси марказий ўрин эгаллаб келди. Шунинг учундир «Маҳаллада дув-дув гап»даги онага Меҳри хола деб исм берилди. Ўша қаҳрамоннинг орзуси филмдагина эмас, Хатира бонунинг ҳаётида ҳам ушалди. Ойдин исмли қизлари ширин турмуш қурди, филмдагидек, архитектор бўлмаса ҳам, файласуф бўлиб етишди, доктор унвонини олиб, юксак лавозимларда ишлаб, мураббийлик қилиб обрў қозонди... Хатира бону кимсан Ойбек домла ва Зарифа опага қуда бўлди. Гулранг исмли келинларини қизларидан кам кўрмади. Бу бахтли хонадонда таваллуд топган уч набира — Нозим, Элжон, Асалга серташвиш Хатира она меҳрини аямай сарфлади... Фарзанди — уч эмас, олти, ундан ортиқ бўла борди...

Шундай мулоҳазамни тўн кийиб, белни боғлаб, дўппи кийиб ўтирган Шуҳрат Аббосовга айтиб кўрсам, кўзларидан тирқираб чиқаётган ёшни тия олмай:

— Меҳри холанинг жомашовда кир ювиши, самоварни қум билан ишқалаши эпизодларини суратга олганимда онамни тасаввур этардим. Дарҳол сўз, ҳаракат, имо-ишорани ҳам топа олардим. Ахир ўзим кўрган, билган, ардоқлаган одам эди-да ўша Меҳри хола. Онамиз фазилатларининг бир-икки томонларини, оз бўлса-да, ўша филмда сақлаб қолдик, чамаси...

Ўйлайманки, она меҳрини кўрган, унга тўйган шахсгина «Сен етим эмассан» филмидаги Фотима она сиймосини шунчалик меҳр-муҳаббат билан тасвирлай олади. Фарзандининг таваллуд кунини нишонлаш учун уйда ишга яраб турган тикув машинасини қўшнисига сотишга мажбур бўлган Фотима онага Хатира бибини ўхшатган кунларим кўп бўлган. «Тошкент — нон шаҳри» филмини яратган ўғли Шуҳратжон куйиб-пишиб юрганлари, сунъий тўғоноқларга бардош бергани барчага аён эди: шўролар ҳукумати 20-йиллардаги очарчиликни кўрсатишни ман этган эди-да.

— Менинг онам ҳам филмдаги Фотима онадек бизни оғир шароитда тарбия қилганлар. Якка ўзлари! Бизгагина эмас, кўни-қўшнига, етим-есирга меҳр қўйганлар. Буни ҳозир осонгина айтамиз. Лекин 1942—1945 йилларда ўзгаларга меҳр улашиш ҳамманинг ҳам қўлидан келмасди... Шундай фикр менда устун турганиданми, ҳар қалай, филмларимда Она сиймоси, меҳрини ўлчаб бўлмайдиган ўзбек аёлининг сиймоси ҳамиша марказий ўрин эгаллаб келди, — дейди Шуҳрат Аббосов.

Консерваторияда ўқиб, ҳаётини мусиқага, вокал санъатига бағишлаши ҳам мумкин эди Хатира бону! Дутор чалиб, ҳамманинг дилини хушнуд қилиб, ўзи ҳам юмушдан этак силкиб, тўймама-тўй юриши мумкин эди бу созанда ва хонанда. Икки профессор (Шуҳрат ва Ойдин), бир мураббийларнинг мураббийсининг (Хислат) онаси Хатира биби уйда тинчгина ўтириши, илмий фаолият билан қизиқмай қўйиши мумкин эди. Йўқ, унга қизи Ойдиннинг фалсафий мушоҳадалари ҳам, ўғли Шуҳратнинг янги филм ҳақидаги ўйлари ҳам, Улуғбек — Абдуллатиф Гавҳаршодбегим муносабатларининг мураккаблиги ҳақидаги фикрлари ҳам, яна бир ўғил — Хислатнинг мураббийлиги, болага меҳри ҳам ҳамиша қизиқарли бўлиб келди. Шу боис ҳам фарзандларининг фаолияти бенуқсон, самарали, халқимиз учун фойдали ва ибратли бўлди...

Маъракадан қайтаётганимда халқ артисти Шуҳрат Аббосов кўзига яна ёш олди: «Студияга овқат олиб келиб берардилар. Бетоб бўлганимда «кўчада овқат ема» деб парҳез овқат тайёрлаб, узоқ йўл босиб, менга илинар эдилар. Унда вояга етган эдим. Бундай меҳрга меҳр билан жавоб бера оламанми, деб ўзимдан-ўзим сўрардим...»

Жим қолдик. Иккимиз ҳам отамиз. Меҳрни онадан, отадан олиб, фарзандимизга қайтарамиз. Улар ўз фарзандларига... менгина эмас, Шуҳрат ака, Хислат ака, Ойдинхон ҳам ўша куни шу ҳақда ўйлагандирлар.

Ҳамидулла АКБАРОВ

ГЎЗАЛ ТАҚДИР ТАЛҚИНЛАРИ

Қуръони каримнинг «Юсуф» сурасида пайғамбаримиз Юсуф ибн Яъқубнинг ҳаёти зикр қилиниб, у зотнинг бошларига тушган балолар, оғаинилари ва бегоналардан кўрган кулфатлари, шунингдек, чоҳга ташланганлари, туҳматга йўлиққанлари, зиндонбанд бўлганлари ҳақида ва бу кўргиликларга сабр-тоқат қилишлари оқибатида Аллоҳнинг марҳамати ила азобдан халос қилиниб, Мисрга ҳоким бўлганлари хусусида сўз боради.

Ислом оламидаги энг буюк қалам аҳллари бу сурадан қаттиқ таъсирланган ҳолда шеърлар, достонлар битганлар, уламолар эса бу хусусда кўплаб китоблар тасниф этганлар. Бундай китобларда: «Ҳар қандай ғам-ташвишга ботган маҳзун киши «Юсуф» сурасини эшитиши билан ором-осойиш топур», дейилган. Чунки бу суранинг услубида ўзгача латофат ва жозиба мавжуд. Ундаги оятда Аллоҳ: «(Эй Муҳаммад), Биз сизга ушбу Қуръон (сураси)ни ваҳий қилиш билан қиссаларнинг энг гўзалини сўйлаб берурмиз», — дейди.

Нақл қилишларича, Яъқуб пайғамбар ўн икки ўғилларидан бири бўлмиш Юсуфга шу қадар меҳр қўйган эдиларки, ундан бир лаҳза ажралишга ҳам тоқат қилолмасдилар. Лекин у кишининг бошқа ўғиллари, яъни Юсуфнинг ўгай оғалари ҳасадгўйлик қилиб, Юсуфни қудуққа ташлаб юборадилар. Кўйлагини эса сўйилган қўйнинг қонига булғаб, оталарига кўрсатадилар.

«Юсуф ва Зулайҳо» тарихига оид бўлган достонларнинг энг машҳури Абдураҳмон Жомийнинг «Юсуф ва Зулайҳо» достонидир. У буюк шоирга замондош бўлган мусаввирлар томонидан Жомий ва бошқа қалам аҳлларининг шу номли асарларига кўплаб миниатюралар чекилган.

Шундай миниатюралардан бири «Юсуфнинг ўгай оғалари томонидан қудуққа ташланиши» деб номланган бўлиб, уни 1615 йили бухоролик мусаввир ишлаган.

Тасвирда қудуқ тубида ўтирган Юсуф ва ундан юқорига қараб таралаётган нур асарнинг асосини ташкил қилади. Қудуқ гўё иккига бўлиб қўйилгандек тасвирланган. Қиёфалар ва табиат манзараси бўлаклари йирик-йирик, ранглари бирмунча қуруқ бўлишига қарамай, миниатюрада янги услуб чизиқлари қўлланганки, булар воқеанинг умумий мушкуллигига мутаносиб ҳолда мужассамланган. Тасвирнинг пастдан юқорига қараб ёйсимон жойланиши; ёнга қараб мураккаб эгилган қиёфанинг ҳаракати; табиат манзараси талқинлари (ва ҳоказо) айни фикр исботидир.

«Юсуф» сурасида ҳикоя қилинишича, қудуққа ташланганининг учинчи куни, у очликдан азобланиб ётганида, бир карвон келиб, сув изловчилари қудуққа челакни ташлаганида, челакка осилиб Юсуф чиқади.

Муҳаммад Нодир Самарқандий томонидан ишланган «Савдогарлар Юсуфни қудуқдан тортиб чиқармоқдалар» номли миниатюрада шу ҳақда ҳикоя қилинади.

Асар композицияси бир неча кетма-кет келган режа асосида яратилган, яъни: карвонбошининг ўз карвони ҳамда йўлда эшак етаклаган дарвеш билан қизиқарли суҳбати; қудуқдан Юсуфни тортиб олаётган раҳмдил савдогар Малик ва Юсуфнинг иккиюзламачи ўгай оғалари; сайёр найрангбоз маймунчаси билан; ноз-неъмат қўйилган гилам устида савдогарлар донишманд кексаларнинг суҳбатига қулоқ солмоқда; шунингдек, узоқда тоғ ёнбағридаги шаҳар тасвири.

Миниатюранинг умумий кўриниши — осмон, тоғ, шаҳар, қиёфаларнинг енгил намунаси (моделировка) — ҳинд миниатюра санъати услубига жавоб берса-да, мусаввирнинг инсон қиёфасида, кийимларида, ҳолатларда, айниқса, гилам устидаги суҳбатдошлар ёки алоҳида ифодаланган гуруҳлар тасвирида Ўрта Осиё услубига (усулига) содиқ қолганлиги яққол намоён бўлган. Бу билан номутаносиблик вужудга келмайди, балки Муҳаммад Нодир ижодида Ҳинд-Ўрта Осиё тасвирий санъати бадиий бирликка эришади. Танланган ранглар нафислиги эса ҳар қандай кишига завқ-шавқ беради.

Қудуқдан қутқариб олинган Юсуф Миср ҳокими Қитфийр деган кишига савдогарлар томонидан арзон баҳога сотиб юборилади. Ҳокимнинг хотини Зулайҳо Юсуфнинг ҳусну малоҳатига ошиқи беқарор бўлиб, уни йўлдан урмоқчи бўлади. Аммо Юсуф бундай номаъқулчиликдан ўзини асрайди. «Зеро, у покиза бандаларимиздандир», деган Аллоҳ таоло («Юсуф» сураси, 24-оят).

«Зулайҳо қочаётган Юсуфни ушлаб қолишга интилмоқда» номли миниатюрада юқоридаги воқеа тасвирланган. Бу миниатюра 1523-24 йилларда Абдураҳмон Жомийнинг поэмасига бухоролик мусаввир томонидан ишланган.

Кўнгил манзаралари

Зулайҳонинг Юсуфга бўлган оташин муҳаббати ҳақида мусаввирлар кўплаб миниатюра асарлари яратганлар. Уларнинг аксариятида Зулайҳонинг Юсуфга севги изҳор этиб, ялинган лаҳзаси ифодаланарди. Лекин Юсуф Зулайҳонинг макрига Аллоҳ берган сабр ва матонати ила қарши турди. Мусаввир ҳам бу икки шахс орасидаги муносабат воқеасини қандай бўлса, шундайлигича тасвирлашга интилиб, шу саҳнани композицияда жойлаштиришда аниқликка эришган.

Композиция фонидаги майда геометрик шакллар орқали Юсуфнинг қандай қийин шароитга тушиб қолганини мусаввир моҳирона ифодаланки, бу геометрик шакллар Юсуфнинг гўзал, нозик чизиқларига қарама-қарши бўлиб, уни худди қафасга тушган қуш ҳолатига яқинлаштиради. Етиқ, тикка тушган чизиқлар фон (асосий ранг)даги нақш безаклари ва рамкага олинган ёзув ҳамда композициядаги тўғри жиддий чизиқлар Бухоро мактаби услуби эканидан далолат беради.

Зулайҳонинг бу можаросидан одамлар хабардор бўладилар. Шаҳар аёллари: «Ҳокимнинг хотини ўз хизматкорини йўлдан урмоқчи бўлибди...» дейдилар. Зулайҳо уларнинг иғволарини эшитгач, уларни меҳмонга чорлаб, анвойи мева-чевалар билан дастурхонни тўлдириб, аёлларнинг ҳар бирига биттадан пичоқ бериб қўйди. Кейин Юсуфни улар ҳузурига чақирди. Аёллар Юсуфни кўрган заҳоти беихтиёр уни олқишлаб, ўзлари сезмаган ҳолда қўлларини пичоқлари ила кеса бошладилар. Улар: «Эй пок Аллоҳ, бу башар (фарзанди) эмас, фариштанинг ўзику», деб юбордилар (31-оят). Шунда Зулайҳо: «Мана шу йигит ҳақида сизлар мени маломат қилган эдингиз. Дарҳақиқат, уни йўлдан урмоқчи бўлганимда, у покдомонлик қилди, бўйсунмади», деди (32-оят).

«Юсуф Миср аёллари қаршисида» деб номланган миниатюра асарида нақшинкор безакли қаср ва нозанинлар қаршисида нурга чулғанган Юсуф тасвирланган. Қаҳрамонлар қиёфалари композиция жиҳатдан қия жойлашган бўлиб, асар қаҳрамонларидан Зулайҳо гилам устида ўтирган ҳолда ифодаланган.

Ўртадаги ҳовузда ўрдаклар сузиб юрибди. Ҳовуз атрофида ўтирган аёллар бир қўлида пичоқ, бир қўлида анор билан тасвирланган. Қўлида кўза кўтарган Юсуф кириб келган вақти. Унинг ҳуснига маҳлиё аёлларнинг ҳис-ҳаяжони, ички кечинмаларини мусаввир моҳирона нозик, эгилувчан чизиқлар ҳамда ҳаракатлар орқали тасвирлаган.

Асарнинг ўзига хос услуби унинг жозибасини, таъсирчанлигини ошириш билан бирга, ўша даврга хос анъанавий ечимига эга бўлган жозиба кашф этилган.

Чизгиларнинг аниқлиги XVI аср ўрталаридаги Мовароуннаҳр тасвирий санъат мактаби учун характерли бўлиб, унга замондош Табриз мактаби қўллаган композиция услубидан фарқ қилади. Шунингдек, геометрик шаклларнинг безаклар билан уйғунлашиб кетганлиги, ёрқин ранглар мутаносиблиги асарнинг композицион жиҳатдан бўлинишига йўл қўймайди.

Покдомон Юсуф вақтинча зиндонбанд қилинди. Сўнгра мамлакат шоҳи Юсуфнинг ақлу заковати, унинг ҳалол, билимдон эканлигини кўриб, Миср шаҳрининг ҳокими Қитфийрнинг ўрнига ҳоким қилиб тайинлади ва у вафот этганидан кейин, беваси Зулайҳога Юсуфни уйлантириб қўйди.

Шундай қилиб, Юсуф Миср заминининг ҳукмдорига айланиб қолди. Бокира Зулайҳо билан шаръий никоҳланиб, икки фарзандлик бўлди.

Юсуф ва Зулайҳонинг ана шундай бахтли онлари ҳақида бухоролик мусаввир 1550-йилларда «Юсуф Зулайҳонинг мўъжизавий боғида» деб номланган миниатюра асари яратган.

Бу асар Ҳирот мактаби анъанаси бўйича ишланган бўлиб, сарой ҳаётини талқин этади. Марказда китоб мутолаа қилаётган Юсуф тасвири. Ундан таралаётган нур атрофдагиларни асир этган. Ранг-баранг кийимларда, беқиёс тақинчоқлар билан безанган нозанин аёллар унинг чеҳрасига маҳлиё ҳолатда суҳбатлашар, пештоқдаги чиройли гуллаган шафтоли новдалари ҳам гўё Юсуфга маҳлиё икки томондан эгилган ҳолатда таъзим қилаётгандек тасвирланган. Ҳовуз атрофида гуллар чаман-чаман очилган, улар орасида ялпизлар. Ялпизлар Юсуфдан таралгувчи хушбўйлар рамзи сифатида берилган.

Кўп рангли зарҳал фоннинг нафислиги, кичкина ўтлоқ, чаманзор, кийимларнинг ранг-баранглиги (қизил, сариқ, бинафша, кўк ва ҳоказо) XVI аср Бухоро мактаби хусусиятларидандир.

Имонлилик, поклик, олижанобликнинг олий намунаси бўлган Юсуф ва Зулайҳо ҳаётларини акс эттирган мўйқалам соҳибларининг асарлари ҳам гўзал тақдирларнинг кўзгудаги акси каби жозибали, сермазмун, боқийдир.

Шоира ЎРМОНОВА,
Халқаро Ислом тадқиқотлари Маркази илмий ходими, санъатшунос

АЙТМАТОВНИНГ БОРЛИҒИ

Аскар Акаев Чингиз Айтматов ҳақида

У социализмнинг «одамбашара» бўлишига, бадиий сўз ила тоталитаризмни фазилатли қилиш мумкинлигига ишонган «олтмишинчи йиллар арбоблари» авлодига, пок ниятли ёш ёзувчилар, актёрлар, рассомлар авлодига мансубдир. Эндиликда, орадан шунча йиллар ўтгандан кейин уларнинг эътиқодидаги соддадиллик билан бир қаторда маърифатпарварлик руҳи ҳам маълум бўлиб қолди. Улар уйғониш даври инсонлари каби тоталитаризмнинг жанг майдонларида оёқости қилинган эзгулик, раҳм-шафқат, умуминсоний ахлоқий қадриятларни қайтадан тиклаган кишилар эди. Ҳар қандай бўлганда ҳам улар ғайриинсоний ижтимоий тузумга қарши чиқдилар, эркинлик уруғини сочдилар.

Чингиз Айтматов ана шу арбоблар гуруҳининг энг ёрқин вакилларидан бири эди. Қирғизистонда демократлашиш жараёни Айтматовдан, унинг «Жамила»сидан, унинг «Тоғлар ва даштлар қиссалари»дан бошланган эди. Чунки бу асарларда инсоннинг маънавий ҳуқуқлари ўша вақтлардаёқ қаттиқ ҳимоя қилинган эди. Бизнинг бугунги демократиямиз ана шундан бошланган. Демократиямизнинг илдизлари ана шунда.

Йўрға Гулсарининг қандай жон бераётганини, қари бедовнинг сўнгги юрак тепишларини ҳечам унута олмайман. «Оқ кема»даги боланинг турмуш кирдикорларини инкор этиб дарёда мангуликка сузиб кетганини ҳечам унута олмайман.

Мен бир неча йил олдин Японияда Айтматовнинг ижоди, унинг ҳаёти билан ўта қизиқадиган бир инженер билан суҳбатлашганман. Мен ундан ёзувчи асарларидан олган энг кучли таассуротлари ҳақида, унинг хотирасига михланиб қолган воқеалар тўғрисида сўрадим. У «Йўрғанинг ўлиши билан боланинг ҳалок бўлиши» деб жавоб берди. Мен ўз қалбим билан япон инженери қалбининг ҳамоҳанглигига ҳайрон қолганман. Энди бўлса миллий маданиятнинг жаҳоншумул жиҳати, унинг бадиий мағзи ана шу бўлса керак деб ўйлайман.

Айтматов ижоди жаҳоншумуллигининг моҳияти нимада? Менимча шундаки, ёзувчи қирғиз маданиятида ер юзидаги ҳар қандай киши учун умумий, муштарак бўлган жиҳатларни кўра олди ва қоғозга туширди.

1990 йилнинг жазирама ва тўзонли ёзини ҳеч унутмайман. Ўшдаги қонли тўқнашув. Чингиз Айтматов Москвадан Ўшга учиб келган. Республиканинг ўша кезларда саросимага тушиб қолган раҳбарларининг таклифи билан эмас, балки юрак амри билан келган эди у. Айтматов ўз дўстлари — ўзбек ёзувчиларидан Одил Ёқубов ҳамда Пиримқул Қодиров билан биргаликда можарони бостиришга улкан ҳисса қўшди. Чингиз Айтматовнинг ўша кунларда телевидение орқали берилган сўзларидан парча келтираман. Бу эса форум мавзуларига жуда мос келади. Ёзувчининг Тошкентда туриб ўз ватандошларига мурожаат қилиб қирғиз тилида айтган сўзларига қаранг: «Қирғизлар! Рўй бераётган барики воқеаларга энг аввало сизлар жавобгарсизлар. Сизлар айбдорсизларми, айбдор эмассизларми, ҳозир гап бу ҳақда кетмаётир. Сизлар бу заминдаги бошқа халқлар билан тинч-тотув яшай олмас экансизлар, ҳозирги барча можаролар учун сизлар жавоб берасизлар. Қирғизлар, ақл-ҳушингизни йиғиб олингизлар». Биласизми, мен ёзувчининг донолик, мардлик, олижаноблик билан суғорилган ана шу дил сўзларини изоҳлаб беришга ожизман.

Ҳаётимиздаги оғир кунларда ўзбек халқи, унинг президенти, дўстимиз Ислом Каримов яна ёрдам қўлини чўзди. Аминманки, буларнинг ҳаммаси тарих зарварақларига олтин ҳарфлар билан ёзилмоғи керак.

Яқинда мен «Чўққига қамалган овчининг йиғиси» деган китобдан парчалар ўқидим. Бу китоб Чингиз Айтматов билан Қирғизистоннинг катта дўсти, қозоқ шоири Мухтор Шахановнинг диалогидир. Китобда мана шундай фикр бор: «Ҳар бир одамнинг ўз ота-онасидан ташқари албатта яна тўртта онаси бўлмоғи керак, булар она ер, она тили, ўз маданияти, ўз тарихи. Инсон ана шу бойликларга чуқур илдиз отган бўлса, бундай одам бошқаларнинг ерларига, бошқа тилларга, ўзгаларнинг маданиятига, бошқаларнинг тарихларига катта ҳурмат билан қарайдиган бўлади».

Шундай қилиб, миллий маданият ўзида икки хил сифатни мужассамлаштирган. Бир томондан, бу ўзига хослилик, бошқа маданиятлардан фарқланиш бўлса, иккинчи томондан, умумий ибтидонинг таркибий қисми, инсоният тепасидаги маънавият томига тўсинлик хизматини ўташдан иборатдир».

Чингиз Айтматов ҳақидаги сўзимни тугатар эканман, унинг «Оқ кема» номли ажойиб қиссасидан қуйидаги сатрларни келтирмоқчиман: «Одамнинг болалик виждони — доннинг куртагидай гап, куртак бўлмаса дон униб чиқмайди. Дунёда бизни нималар кутмасин, ҳамонки, одамлар туғилар ва ўлар экан, ҳақиқат мангу яшайверади». Ана шу некбинлик фалсафасида Айтматовнинг бутун борлиғи акс этган.

Суюн ҚОРАЕВ тайёрлаган

«ОСКАР-98»

Америка Қўшма Штатларининг Лос-Анжелес шаҳрида 70 йилдан буён «Оскар» мукофоти тақдимоти бўлиб ўтади. 1929 йилдан буён бу маросимда 2242та «Оскар» мукофоти муносиб эгаларига топширилди. Америка кино санъати Академияси таъсис этган ушбу совриннинг тақдимномаси нафақат америкаликлар, балки бутун дунё киноижодкорлар аҳли учун катта воқеага айланди. «Оскар»нинг дунё миқёсидаги нуфузи жуда баланд. Гарчи, «Оскар» ҳайкалчасининг ўзи қимматбаҳо бўлмаса-да, уни олиш бахтига муяссар бўлган ижодкорлар шон-шуҳрат шоҳсупасини эгаллайдилар.

Албатта, «Оскар»нинг илк маросимлари ҳозирдагидек дабдаба билан ўтказилмаган, улар дўстона ижодий кечаларни эслатарди. Кейинчалик анъанавий тақдимнома кино мўъжизаси оқшомига, кино байрамига айланди. Март ойи оқшомларидан бирида содир бўладиган бу тантана барчани ҳайратга солади.

Йилнинг энг яхши киноасари кўригида ғолиб филмни Америка киносанъати Академиясининг барча аъзолари белгилайдилар. Кинематография равнақи учун қўшган улкан ҳиссаси босқичи ғолиби, бошқа кўриклардан фарқли ўлароқ, тақдимномадан аввал маълум бўлади. Бу йилги «Оскар» маросимида мазкур босқич учун белгиланган мукофотга Стэнли Донан сазовор бўлди. Унинг филмлар учун саҳналаштирган рақслари Америка киносанъати дурдоналарига айланган.

Ҳар бир «Оскар» маросими учун янги продюсер тайинланади. Аввалги тадбирда йўл қўйилган хато ва камчиликлар кўриб чиқилади. Бир ой аввал бошловчилар, маросимда иштирок этувчи машҳур киноюлдузлар, концерт дастурлари тайин бўлади. Тантана ўтказиладиган «Дороти Чэндлар» саройида ўзгача файз ҳукм суради...

Ҳар йили Америкада уч юзга яқин филм яратилади. Лекин энг сара асарлар, уларнинг ижодкорлари, томошабинлар қалбидан ўрин олган ва жиддий ҳакам кўригидан ўтган муносиб даъвогарларгина «Оскар» учун куч синашадилар.

Даъвогар филмлар 25та йўналиш бўйича баҳоланади.

Бу йилги «Оскар» маросимини машҳур киноактёр, комедия жанрининг устаси Билли Кристол олиб борди. Биринчи йўналиш бўйича эпизодик ролнинг энг яхши ижрочилари аниқланди. «Лос-Анжелеснинг сирлари» филмидаги

Жаҳон кино янгиликлари

ижроси учун актриса Ким Бейсинжер ва «Вил Жансинглик зийрак қиз» филмида эпизодик рол ижро этган актёр Гобин Вилямс бунга сазовор бўлдилар.

Аёл ролининг энг яхши ижрочиси йўналишида бешта

актриса номзоди эълон қилинди. Булар — Хелена Бонин-Картер («Кабутар қанотида»), Жули Кристи («Шуъла»), Жуди Дэнч («Браун хоним»), Хелен Хант («Бундан яхшиси бўлмайди») ва Кэйт Уинслет («Титаник»). Хелен Хайт йилнинг энг яхши актрисаси деб тан олинди.

Олий мукофотни қўлига олар экан, Хелен Хайт ҳаяжон ила шундай деди: «Браун хоним» филмини илк бор кўрганимда, филмни эса уч марта томоша қилдим, шубҳасиз «Оскар» мукофотини Жуди Дэнч олади, деб ишонгандим. Жули Кристи, Хелена Бонин-Картер, Кэйт Уинслетлар ҳам олий совринга муносиб актрисалар!.. Бу «Оскар» бутун ижодий гуруҳимиз меҳнати самарасидир...»

Эркак ролининг энг яхши ижрочиси учун таъсис этилган «Оскар» эса жаҳон киноси юлдузи Жек Николсонга насиб этди. Бу актёр ўттиз йиллик ижодий фаолияти давомида ўн бир марта «Оскар»га даъвогар бўлди. Ва икки марта ғолиб деб топилди. Мана энди Ж. Николсон учинчи марта бу олий мукофотга эришди. Голландия режиссёри Майк Диннинг оилавий драма жанрида суратга олинган «Характер» филми энг яхши чет эл киноасари деб тан олинди.

Сценарийлар беллашувида эса «Вил Хансинглик зийрак қиз» филми сценарийси муаллифлари Мат Дэмон ва Бен Аффлек «Оскар» билан тақдирландилар.

Филм учун басталанган энг яхши қўшиқ кўригида эстрада санъати юлдузи Силин Дион «Титаник» филмида ижро этган «Менинг юрагим асло тўхтамайди» қўшиғи «Оскар» мукофоти билан тақдирланди. Шу қўшиқ бастакори Жеймс Хорнер «Онадан туғилганидек» филмига ёзган куйи учун ҳам «Оскар»га мушарраф бўлди.

«Оскар» тақдимномасида тасвирчилар кўриги ҳам энг нуфузли ҳисобланади. Рассел Карпентер «Титаник» филмидаги юксак тасвирчилик маҳорати учун мукофотни қўлга киритди.

Энг яхши режиссёр беллашувида «Титаник» филми режиссёри Жеймс Кэмерон ғолиб деб топилди. Йилнинг энг яхши филми йўналишида ҳам «Титаник» филми ғолиб бўлди. Машҳур киноюлдузи Шон Коннери даъвогар филмлар рўйхатини ва ғолиб филмни ўқиб эшиттирди.

«Титаник» филми 14та босқич бўйича «Оскар»га даъвогар бўлган эди. Буни қарангки, 11та босқич бўйича ғолиб деб топилган «Титаник» «Оскар» тақдимномаси тарихида совринлар сони бўйича жаҳон рекордини ўрнатди.

«Титаник» филмида бош ролларданбирини ижро этган 87 ёшли Глория Стюарт «Оскар» мукофотига номзод бўлган энг кекса актрисадир.

Шу пайтгача мелодрама ва эпик тарихий воқеалар уйғунлашган киноасар бунчалик шуҳрат қозонган эмас. Асримизнинг зиддиятларга, ютуқлар ва фожеаларга тўла ҳаёти филмда рамзий маънода ифода этилган.

Бу галги «Оскар» тақдимномаси келгуси қизиқарли учрашувларга, кино санъати мўъжизаларига умид бағишлади...

Киношунос Феруза НОДИРОВА тайёрлади.

СУРАТДА: «Оскар» совриндори — актриса Ким Бейсинжер

Ўзбекистон халқ шоири Абдулла ОРИПОВга

Қадрли биродарим Абдуллажон!

Бошингизга тушган оғир жудолик — падари бузрукворингиз Ориф отанинг вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлигимни қабул қилинг.

Ўлим ҳамиша барҳақ, бандаси учун Аллоҳнинг иродасига итоат этмоқлик фарздир. Ўзбек халқига сиздек оқил фарзандни тарбиялаб берган саховатли ва бағри кенг инсон хотираси олдида ҳамиша бош эгамиз.

Сизнинг отангиз қарийб бир асрлик баракали умри давомида юртимиз равнақи, халқимиз фаровонлиги, дўсту ёрларнинг хотиржамлиги йўлида оддий бир заҳматкаш инсон сифатида ҳалол ва холис хизмат қилди. У киши беминнат очган ариқлар, яратган боғлар, энг асосийси, камолга етказган фидойи фарзандлар ана шу мазмунли умрнинг узвий давомидир.

Бугунги қайғули дамларингизда сизга, оила аъзоларингизга, қариндош-уруғларингизга Яратгандан сабру бардош тилайман. Фарзандларнинг камолини, юртимизнинг озодлигини кўришдай саодатга мушарраф бўлган отанинг, иншооллоҳ, армони йўқдир. У кишини Аллоҳнинг ўзи раҳматига олган бўлсин.

Сизга ҳурмат билан:

Ислом КАРИМОВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти

НУРМЎЛДА «ЗАМОНА»

Шеърлар, айтишувлар ва мўъжаз ҳикоялар
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни, 1998 йил

Мустақиллик шарофати туфайли ўтмишда бегуноҳ сургун қилиниб, бадном этилган улуғ мутафаккирларнинг ҳали кенг халқ оммасига тўлатўкис етиб бормаган асарлари билан эмин-эркин танишиш имконияти туғилди. Жумладан, қардош қирғиз ёзма адабиётининг асосчилари бўлмиш Қалиғул, Мўлда Ниёз, Мўлда Қилич, Усмонли Мўлдаларнинг мерослари нашр этилаётгани фикримизнинг ёрқин далилидир. Шундай оқинлардан бири Нурмўлдадир.

Саводсиз кишиларни ўқитиш, билим ўргатиш борасида Нурмўлда ибрат кўрсатган маърифатли зотлардан бўлган. Иқтидорли оқиннинг идроки, дунёқараши, атрофида юз бераётган воқеа-ҳодисаларга муносабати, айниқса, тенгдошлари билан бўлган учрашувларда, адабий мусобақалар — айтишувларда очиқ-ойдин намоён бўлган.

Яқинда «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг Бош таҳририяти Нурмўлданинг шеърлар, айтишувлар ва мўъжаз ҳикояларидан тартиб берилган «Замона» тўпламини чоп этди. Тўпламдаги асарларни қирғиз тилидан таниқли шоиримиз Турсунбой Адашбоев таржима қилган.

Ушбу китобга сўзбоши ёзган Қирғизистон Миллий Фанлар Академиясининг академиги, фалсафа фанлари доктори Асқар Қакеев Нурмўлда асарларининг ўзбекча нашри аҳамияти ҳақида шундай дейди: «Қирғиз халқининг атоқли оқини Нурмўлданинг қаламига мансуб ушбу тўпламнинг ўзбек тилига ўгирилиб, Тошкентда нашр этилиши маданий ҳаётимизда катта воқеадир. Бу савоб ишни амалга оширишда яқиндан ёрдам берган барча дўстларимизга қирғиз халқи номидан чуқур миннатдорчилик билдирамиз».

«Замона» тўплами муҳаррири А. Аҳмедов. Китобни Ф. Башарова безаган. Адади — 5000.

«ЯНГИ ХАМСА»

Ўзбекистон халқ шоири Барот Бойқобилов қирқ беш йилдан буён ўзбек маданияти тараққиётига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб, элу юрт равнақи учун астойдил хизмат қилмоқда. Шоир ўнлаб достон, қирқдан зиёд шеърий китоблар муаллифи. У ўзбек шеъриятида сонет жанрида баракали ижод қилди, «Сонетлар» (1982) китоби, пировардида «Сонетлар гулчамбари» ва юз сонетдан иборат «Мен кашф этган Ўзбекистон» достони бунинг далилидир.

Барот Бойқобилов «Кун ва тун» (1968) шеърий қиссасида ўзбек адабиётида биринчи бўлиб Бобурнинг бадиий тимсолини яратди. Унинг ижодида улуғ шоир ва буюк мутафаккир Алишер Навоий мавзуи алоҳида диққатга моликдир. У сўз мулкининг султони, ўзбек адабиётининг соҳибқирони Алишер Навоийнинг сиймосини яратиш устида узоқ йиллар изланди.

Шоир ва навоийшунос Барот Бойқобиловнинг ҳазрати Низомиддин Амир Алишер Навоийнинг ҳайратли ҳаёти ва хайрли аъмоли ҳақида яратган «Навоийнома» («Шукуҳли карвон», «Нотинч Хуросон», «Сокин Хуросон», «Қонли Хуросон» шеърий рўмонлари) чоркитоби 1994 йили Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Республикасининг Давлат мукофоти билан тақдирланди.

«Навоийнома»да муаллиф адабиётимизда ҳукм суриб келган синфийлик назариясидан чекиниб, тарихимизга тўғри ва одил кўз билан ёндошди, Алишер Навоий ва Ҳусайн Бойқаро муносабатларини ҳаққоний ёритишга ҳаракат қилди. Навоийшунос олимларнинг фикрича, муаллиф бу вазифанинг уддасидан чиқди ва «Навоийнома» чоркитоби шеъриятимиздаги улкан воқеа бўлди.

Не бахтки, муаллиф яна мозийга қайтиб, хайрли ишга қўл урди ва Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳазратлари сингари буюк зотларга, шавкатли темурийлар салтанати соҳибларига пири муршидлик қилмиш Нақшбандия тариқатининг қутби — Хожа Носириддин Убайдуллоҳ ал-Шоший ас-Самарқандий — Хожа Аҳрори Валий ҳазратлари хусусида «Навоийнома»нинг бешинчи китоби — «Ҳайратул-Аҳрор» (Аҳрор ҳайратлари») шеърий асарини ёзди. Маълумки, ислом ва тасаввуф, Хожа Аҳрор ҳақидаги боблар ўз вақтида баъзи сабаблар туфайли «Навоийнома»га киритилмаган эди. Энди уни муаллиф қайта тиклади ва алоҳида бир китоб қилди. Унда буюк Валийуллоҳ Хожа Аҳрор ҳазратлари яшаган мураккаб даврни, унинг ижтимоий-сиёсий муҳитини, улуғ Эшоннинг ибратли ҳаёти ва савобли аъмолини тасвирлади ва Шўро тузуми даврида илм-фанда, бадиий адабиётда ҳақиқатга хилоф равишда Хожа Аҳрорга нисбатан тўқиб келинган турли уйдирмаларга барҳам берилди.

Зеро, XV аср — Алишер Навоий ва Хожа Аҳрор асридир.

Барот Бойқобилов «Хамса»чилик анъанасини давом эттириб,

Доимий ҳамроҳ

беш улкан достондан иборат «Янги Хамса»ни яратди. Маҳорат ва шижоат билан иншо этилган «Янги Хамса» миллий шеъриятимизнинг ажойиб ютуғи сифатида муҳтарам китобхонларга тақдим этилмоқда. Бу янги асар севимли шоиримизнинг узоқ йиллик ижодий меҳнатининг маҳсулидир.

Шоир орзу қилганидек:

«Янги Хамса»дан ҳам
ўтиб замонлар,
Баҳраманд бўлсалар
азиз инсонлар!

Мазкур асарни «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг Бош таҳририяти 15.000 нусхада нашр этди. Китобга Жонибек Субҳон ва Рашид Рауф муҳаррирлик қилган, уни Ўзбекистон халқ рассоми Қутлуғ Башаров безаган.

ШЕЪРИЯТГА ЭҲТИРОМ

Алишер Навоий номидаги Марғилон педагогика билим юртида шоир Тўлан Низом таваллудининг 60 йиллигига бағишланган ижодий кеча бўлиб ўтди.

Билим юрти директори Абдусамат Шерматов, филология фанлари доктори, шоир Исмоил Тўлак Тўлан Низом ижодининг ўзига хос жиҳатлари хусусида маъруза қилдилар.

Ижодий кечада Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Фарғона вилояти бўлими котибаси Матлуба Деҳқон қизи, шоирлар Охунжон Ҳакимов, Исмоил Маҳмуд, Муҳаббат Иброҳимова, Адҳамжон ҳожи Каримов, ўқитувчилар Абдукарим Сатторов, Назирахон Расуловалар шоир ижодининг бадиий хусусиятлари ҳақида гапирдилар.

Билим юрти ўқувчилари шоир шеърларидан намуналар ўқидилар, достон ва драматик асарларидан олинган лавҳалар асосида театрлашган саҳналар намойиш этилди.

Хушовоз хонандалар Турсунбой Парпиев ва Тўлқин Ҳайдаровлар ижро этган қўшиқлар даврага кўтаринки руҳ бахш этди.

Ижодий кеча ниҳоясида шоир Тўлан Низом янги ёзган шеърларидан ўқиб берди.

Ваҳобжон ТОЖИМАТОВ

ИНСОН ШИЖОАТИ

Шайхонтоҳур туманидаги академик Обид Содиқов номли кўча аянчли аҳволга тушиб қолган эди. Кўча бўйлаб яшил белбоғча ажратилган юз сотихли майдон ахлатхонага айланган. Шу кўчада истиқомат қилувчи Йўлдош ака Қобилов кексалигига қарамай катта ғайрат кўрсатди. Унинг ўзи шижоат билан бутун атрофни тозалаб кўчани ораста этди. Ерларни текислаб майса уруғи сепди. Энди бу маскан одамнинг ҳавосини келтирадиган сўлим жойга айланди.

Бу ишлар Наврўз шарофати. «Боғкўча» мавзеси аҳолиси маҳалладошидан ибрат олиб барча кўчаларни ораста этмоқда. Хайрли ҳашар давоми Наврўз байрамига уланди. Мавзенинг отахонлар оромгоҳида юртга ҳалим таоми тортилди. Бир мингга яқин киши баҳор дастурхони неъматларидан баҳраманд бўлди.

Абдулла ПЎЛАТОВ
Шавкат АКРОМОВ сурати

ТОМ СОЙЕРМИ, ТОМ СОЙИР?

Марк Твенни билсангиз керак. Америка ёзувчиси. 1835 йили Миссури штатида туғилган. У кўпроқ ҳажв ёзган. Тез шуҳрат топган.

Адибнинг ҳақиқий исми Сэмюэль Клеменс. Марк Твен — унинг тахаллуси. «Марк Твен» — дарё пароходчилигида кўп ишлатиладиган атама. Бу кеманинг сузиш чоғида сув чуқурлигини белгилайдиган ўлчов. Матрослар сувнинг чуқурлигини аниқлаб: «Марк Твен» деб қичқирганларидан кейин сувдан ўтиши мумкин бўлган. Буни айнан таржима қилсак, «Ўлчов — икки» деган маънога тўғри келади.

Адиб бекорга бу тахаллусни танламаган. Сэмюэль Клеменс адабиёт оламига шўнғиб кетгунига қадар бир қанча хизматларда ишлаб кўрди. У Миссисипи дарёсида сузган, кемаларда лоцманлик қилган. Шунинг учун бўлса керак, бу икки сўз унга жуда ёқиб қолган.

Ёзувчи айнан Марк Твен номи билан дунёга, жумладан, ўзбек китобхонларига ҳам танилди. Унинг кўп асарлари тилимизга таржима қилинган.

Яқинда адибнинг «Том Сойернинг янги саргузаштлари» қиссасини ўқиб чиқдим. Уни Абдуворис Абдумажидов ўгирган. Бу — саргузашт қисса. Асарда юмор руҳи бор.

Ўн уч-ўн тўрт ёшлардаги уч ўртоқ учар шарни томоша қилмоқчи бўлиб кемага чиқишади. Чунки шар кема устига ўрнатилган. Тасодифан, кема учиб кетади. Кемани унинг ихтирочиси, профессор бошқаради. Унинг ихтироларига бу пайтгача ҳеч ким ишонмаган. Одамлар уни масхара қилишарди. Унга ҳеч ким таскин бермас, ҳеч ким уни мақтамаган. Бечора профессор шуларни ўйлайвериб, телба бўлиб қолади...

Хуллас, кема кўтарилгач, болалар роса қўрқиб, профессордан ерга тушириб қўйишни талаб қилишади. Аммо унинг жаҳли чиқиб, Том Сойерга ташланади. Том арқонли нарвонга осилиб қолади. Профессор ароқ ичиб олган. Шунинг учун ўзини бошқаролмай, океанга тушиб кетади. Шу тариқа болалар профессордан қутилишади. Том кемани бошқаришни ўрганиб олади. Улар дунё бўйлаб саёҳат қилишади. Ажойиб — ғаройиб саргузаштларни бошдан кечирадилар...

Мен ҳам дунё картаси орқали хаёлан улар билан бирга сайр қилдим. Ўша мамлакатларга бориб келгандек бўлдим. Ер юзининг ана шу гўшаларига боргим, у жойларни ўз кўзим билан кўргим келиб кетди. Кунгилда келажакда шу юртларга саёҳат қилиш орзуси туғилди.

Биргина шунинг ўзини ҳисобга олганда ҳам «Том Сойернинг янги саргузаштлари» қиссаси таъсирчан асар эканини англатади.

Қисса менда бошқа кўп фикр-мулоҳазалар ҳам уйғотди.

Том машҳур саёҳатчи бўлиб шуҳрат қозонди. Шунинг учун унинг исмига «Сойер» сўзини қўшиб айтишади. Бу сўз «Саёҳатчи» деган маънони билдиради. Бизда ҳам араб тилидан кириб қолган «Сойир» деган сўз бор. У ҳам худди шу — «сайр этувчи» маъносида ишлатилади. Бобомиз Алишер Навоийнинг «Хамса» асаридаги тўртинчи достон «Сабъайи сайёр» деб аталади. Бу «Етти сайёр», яъни «етти саёҳатчи» деган маънони беради. «Сайёр»нинг ҳам, «Сойир»нинг ҳам ўзаги «сайр»

Демак, «Сойер» билан «сойир» аслан бир сўз бўлиб чиқади. Менимча, бу сўз инглиз тилига араблардан ўтган бўлиши мумкин.

Яна асар воқеасига қайтайлик. Умрида чўлни кўрмаган Америка болалари Саҳройи Кабирга бориб қолишади. Узун-узун карвонларни кўришади, савдогарлар билан осмондан туриб дўст тутинишади. Мусулмонларнинг беш вақт намоз ўқиши, тўй ва дафн маросимлари уларни қизиқтириб қўяди. Айниқса, карвонбошиларнинг саллаларига эътибор қилишади. Ёзувчи бу саллаларни: «Буюк Моголникидан қолишмайди», деган. Тагида изоҳи ҳам бор «Буюк Могол» деганда адиб 1826-1858-йиллар Ҳиндистонда ҳукмронлик қилган сулолани кўзда тутган экан. Бу сулоланинг асосчиси — Бобурни европаликлар мўғул ҳисоблаб, бу темурий авлодни «Буюк Могол» деб аташган. Заҳириддин Муҳаммад Бобур, у бошлаб берган сулоладан Марк Твеннинг хабардорлиги кишини қувонтиради. Бу ўзбек халқи вакилларининг XIX асрда Америкада таниқли эканидан далолат беради.

Бу мени фахрлантириб юборди.

Шу туйғу учунгина бўлса ҳам, қиссани ўқиш керак.

«Том Сойернинг янги саргузаштлари»да машҳур «Минг бир кеча»дан ҳам ривоятлар келтирилган. Ҳатто болалар араб дунёсининг эртакдаги воқеалар содир бўлган жойларини ҳам кўришади.

Улар Миср эҳромлари ҳақида мактабда ўқишган, лекин ишонишмаган эди. Энди эса бу мўъжизаларни ўз кўзлари билан томоша қилишди. Масжид, мадрасаларни кўришди, зикр тушишларга гувоҳ бўлишди. Мусо ва Исо пайғамбарлар яшаган юртда юриш улар учун жуда шарафли эди. Шундай қилиб Сойир Том ва дўстлари бир кеча-кундуздан сўнг уйларига етиб келдилар.

Биз ҳам шу билан китоб охирига келиб қоламиз.

Бошқаларни билмадиму, мен қизиқарли китоб ўқисам, тугаганига ачиниб, бир нарсадан ажралгандай ғалати бўлиб қоламан. Бу гал ҳам шундай бўлди.

Демак, Марк Твеннинг бу қиссаси яхши асар экан. Уни тенгдошларим ўқиб чиқишини жуда-жуда хоҳлайман.

ФАРРУХБЕК ОЛИМ,
Алишер Навоий номидаги Республика Нафис санъат лицейи адабиёт ва журналистика бўлими 10-синф ўқувчиси

ЛАТОФАТЛИ БАЙРАМ

Дунёда шундай тушунчалар борки, уларни бирбиридан айрича тасаввур этиб бўлмайди. Гўзаллик, муҳаббат, ёшлик, баҳор...

Баҳор. Она табиатнинг уйғониши, йилнинг бошланиши. Баҳорнинг бошланиши, Наврўз шодиёналари билан янада жозибали ва латофатли бўлади.

Шу кунларда қайси жойга борманг, Наврўз шодиёналарининг гувоҳи бўласиз. Ўзбекистон Темир йўллари давлат ҳиссадорлик темир йўл компанияси соғлиқни сақлаш хизматига қарашли Тошкент тиббиёт билим юрти ҳам бундан мустасно эмас.

«Оилам— бахтим, Наврўзим—қувончим» сценарийси асосида билим юрти ўқитувчи ва ўқувчилари иштирокида Наврўз шодиёналари бўлиб ўтди.

Билим юрти директори Анваржон Мирағзамов байрамни очар экан, барчага соғлиқ, ўқишларида ютуқлар, оилаларига тотувлик, юртимизга ободлик тилади. Шундан сўнг бўлажак ҳамшираларнинг турли касб-ҳунарлари бўйича беллашувлар бўлиб ўтди. Пазандалик, келин салом, оилада қизнинг вазифаси, келиннинг ўрни ва яна бир қатор шарқона одоб-ахлоқ, урф-одатларимиз бўйича беллашувларда ўқувчилар бор маҳоратларини намойиш этдилар. Шундан сўнг дастурхонларга баҳорнинг тансиқ таоми — сумалак тортилди, ош тарқатилди. Кейин байрамнинг бадиий қисми бошланди. Бўлажак ҳамширалар нафақат билимда, одоб-ахлоқ, пазандаликда, балки қўшиқ куйлаш, рақс хиром айлашда ҳам моҳир эканликларини намоён этдилар.

Асрор СУЛАЙМОНОВ

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси таҳририяти уюшма раиси Абдулла Ориповга падари бузрукворй

Ориф ота УБАЙДУЛЛАЕВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг раиси, Республика Олий Мажлисининг депутати Абдулла Ориповга оталари

Ориф ота УБАЙДУЛЛАЕВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон Республикаси Муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш давлат агентлиги шу агентлик раҳбари Абдулла Ориповга оталари

Ориф ота УБАЙДУЛЛАЕВ

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қилади.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги Ўзбекистон халқ ҳофизи, Юнус Ражабий уй-музейи директори Ҳасан Ражабийга опаси

Набоҳат ЮНУС қизи

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

ШЕЪРИЙ МАКТУБЛАР

Ҳурматли газетхон!

Бир пайтлар устозлар, дўстлар билан бўлган шеърий мактублар ижодхонамда қолиб кетмасин, деган хаёлда сизга мурожаат қиляпман. Бу мактубларда бўлиб ўтган воқеалар, ҳазил-мутоибалар ва баъзи бир ҳаётда юз берган камчиликлар акс этган. Масалан, устод Ғафур Ғулом уруш йиллари ижодкор ва санъаткор дўстларини кулдириш мақсадида уларни Ёзувчилар уюшмасининг юк ташиш машинасида худди куёв навкарларидек шоир Ҳабибийникига бошлаб борганлар. У пайтда Ҳабибий домла Янгийўл шаҳрида яшардилар. Карнай-сурнай овозидан кўчага чиқсалар, бир гуруҳ санъаткорлар ва ижодкорлар олдида Ғафур ака беқасам тўн кийиб ўйнаб келаяпти. Ўшанда Ҳабибий домла «Ғафур жиянларидан бирига шу ердан келин олаяпган экан-да», деб турсалар, меҳмонлар тўппа-тўғри у кишининг дарбозаларига келаверишибди.

Салом-аликдан сўнг домла сўрабдилар: «Мулла Ғафур, келганингларга бошим осмонга етди, аммо карнай билан сурнайнинг боисига тушуна олмадим?» Саволга жавоб бериш учун устод қўлларини кўтариб, карнай билан сурнайни тўхтатибдилар-да, Ҳабибий домлага дебдилар: Шоири аълам, аввало, эгизак невaралар муборак бўлсин! Бу хушхабарни эшитиб, карнай-сурнай билан келавердик!»

Жавобдан Ҳабибий домла ҳазилнинг тагига тушуниб, миннатдорчилик билдириб, «Худди билгандек бешик тўйига етиб келибсизлар, қани уйга марҳамат қилинглар!» деган эканлар.

Бундай ҳазилнинг сабаби, домла Ҳабибийнинг «Маъраса» (кейинчалик «Маруса» деб юборишган) деган эчкиси эгиз туққан эди... Ана шу воқеани эслаб туриш учун Ҳабибий домла «Маруса» сарлавҳали шеър ёзгандилар. Мен бу шеърни Ғафур Ғуломнинг уй музейига қўйиш учун сўраб, домлага мактуб йўллагандим.

Шунингдек, қўқонлик шоир Чарҳий домланинг телефони бузилганида Тошкентдан қўнғироқ қилсак, ишлаб кетаркан. Шу боис, домла телефон ишламай қолса, «Бизнинг уйга қўнғироқ қилинг» деб хат ёзардилар.

Олим ҚЎЧҚОРБЕКОВ

САЛОМНОМА

Ҳабибий домлага

**Домла, ушбу мактубни элчи еткурса керак, —
Қирқ йиллик кулгу дардга кўп шифо эрса керак.**

**Тансиҳатликлар қалай? Бахтимизга соғ бўлинг, —
Сизга соғлиқ ва омонлик, бизга «Маруса» керак.**

**Излашур музей учун Ғафур ака эсдалигин,
Этсангиз ҳадя уни, кўпга маъруза керак.**

**Кипригингиз устида асрадингиз шунча йил,
Бир ажиб воқеа ул, музейда соз турса керак.**

**Соғ бўлинг, боз устига яна юз баҳор кўринг,
Дардингизга мўмиё, бизга «Маруса» керак.**

**Олим ҚЎЧҚОРБЕКОВ,
24 июн 1978 йил.**

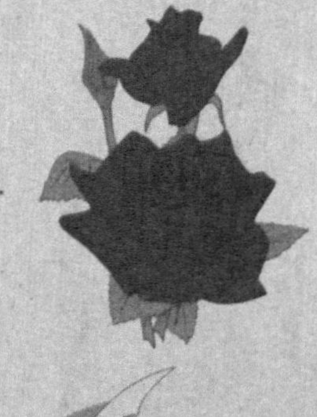

ОЛИМЖОНГА

**Билсангиз, музей учун шеър эмас, кўза керак,
Мажлис аҳлига кўзамас, бир-бир маъруза керак.**

**Ҳамдаму ҳабиб эрдим Ғафур, Собирлар билан,
Мен, Ҳабибий, узатай, Сизга «Маруса» керак!**

**ҲАБИБИЙ,
30 июн, 1978 йил.**

ИЛТИМОС

Қадрдон укамиз Олимжонга

**Илтимос, бир сим қоқинг тезроқ бизнинг Қўқонга,
Шоядки жон кирсайди, бу бузилган телефонга.**

**Миқ этмас — ҳафта бўлди тилдан қолган кунига,
Югураман сал гапга, югуриш тегди жонга.**

**Ҳамон бепарво бошлиқ, айтавериб жағ толди,
Ҳама арзу додларим учар бекор осмонга.**

**Жиринглайди гоҳ-гоҳи, аммо йўқдир овози,
Асабдан жон зирқираб, тушиб кетар товонга.**

**Шанғиллайди қулоғим, яқин эмас узоғим,
Малҳам бўларди дардга келсангиз биз томонга.**

**Етмишдан ошди Чарҳий, энди унда қувват кам,
Битса ғазал дўстларга ўқирди телефонда!**

**ЧАРҲИЙ,
17 май, 1974 йил.**

БУЗИЛГАН ЧОҒДА

Чарҳий домлага

**Домла, бир ҳажв ёзинг, телфон бузилган чоғда,
Эмиш ўткир тилингиз симлар узилган чоғда.**

**Узоқни яқин қилгай, қийинлар осон бўлгай
Сиздаги телфон касал номер тузилган чоғда.**

**Табиби ҳам йўқмикан, доим бузар асабни
Ёки яралганми у йўғон чўзилган чоғда.**

**Балким, ҳалал бермай деб, бузишгандир атайлаб,
Ижод чарх урсин учун байтлар тизилган чоғда.**

**Ёки нос отиб олиб, гапирмассиз сўрашса,
Ё гўшакни олмассиз қўнғироқ чалган чоғда.**

**Боплаб ёзинг «Муштум»га, шояд дарди ариса,
Мириқиб бир гаплашинг телфон тузалган чоғда.**

**Олим ҚЎЧҚОРБЕКОВ,
26 май, 1974 йил.**

Диққат: топишмоқ!

Ушбу сурат қайси саҳна асарига тегишли? Рол ижро этаётган санъаткорларни танийсизми?

Саволларимизга тўғри жавоб топган муштарийларни махсус соврин кутмоқда.

Менинг дўстим... Шайтон

Ҳажвия

Орқа-олдимга қарамай ёмғирдан сўнг пайдо бўлган кўлмакчаларни пала-партиш босиб ишга шошилардим. Эшиги жимжимадор нақшли уй олдидан ўтаётганимда оёғим тойиб, йиқилишимга оз қолди. Орқамдан келаётган галстукли, кийиниши унча-мунчани лол қолдирадиган киши ушлаб қолмаганда, уст-бошим расво бўлиши аниқ эди.

— Минг бор раҳмат, — бошим кечаги улфатчиликдан сўнг ғувиллаб турганига қарамай аранг тиржайиб, миннатдорчилик билдирдим.

— Хайрият, мендан ҳам хурсанд бўлишар экан, — деди негадир у.

— Нега бундай дейсиз? — унга боқдиму ток ургандек юрагим ўйнаб кетди. Кўзлари нақд шишадек чақнаб турарди.

— Дунё ишлари қизиқ-да, — деди шубҳали киши, — қачон қараманг ҳамма ёмон ишларни менга ёпиштиришади. Бирон кишининг омади юришмаса, мендан кўришади. Эр-хотин жанжаллашса ҳам ўртага шайтон оралабди, деб мени қоралашади. Ҳаммасига айбдор мен бўламан?

Ё тавба! Нима, олдимда турган Шайтонми? Тушимми, ўнгимми? Қани, биқинимни чимчилаб кўрай-чи, тушим бўлса уйғониб кетарман. Чимчиладим, йўқ, тушим эмас...

Шайтон ичимдагини дарҳол сезди:

— Ҳамма қора ишлар менинг гарданимга тушади. Мана ҳозир сени балчиқдан қутқардим. Лекин Шайтон ёрдам берди десанг, ҳеч ким ишонмайди, тўғрими? Иши юришиб, дўпписини осмонга отиб юрганда эса мени асло эслашмайди ҳам.

Ўйлаб кўрсам у ҳақ. Ким омади чопиб турганда мени бу йўлга Шайтон бошлади, дерди?

Шу пайт орқадан келаётган оқ «Жигули»даги йигит машинасини яшин тезлигида учириб ҳайдаб, кўлмакчаларни уст-бошимизга сачратиб кетди.

— Рулдаги янги бойваччанинг ўғли. Лекин бундай «шоввоз»ларни кўрганлар ҳам рулда Шайтон ўтирибди, дейди. Тўғрими?

— Ҳа...

— Энди бир гапим бор, четроққа чиқайлик, — деди Шайтон.

— Ишга шошиброқ...

— Шошма, ростини айтсам, умримда биринчи бор шаънимга сендан яхши гап эшитдим, — ҳамон анграйиб турганимни сезди у. — Сенга яхшилик қилмоқчиман. Тилагингни айт.

Шайтон қўл кўтарган эди, чап кўчадан чиққан шахмат нусхали машина ғийқ этиб тўхтади.

— Омборхонага!

Машина кўлмакчаларни ҳар ёнга сачратиб, шитоб билан илгарилаб кетди. Ўй-фикримни йиғиштириб олмасимдан омборхонага етиб келдик.

— Ҳозироқ машинани тўлдир, ишимиз тиғиз, — деди Шайтон омборхона мудирига.

Мудир Шайтон билан кўп бор муомала қилган шекилли, гапини икки қилмади. Дам ўтмай машина камёб нарсалар билан тўлди.

Омборхонадан чиқиб тўппа-тўғри машина бозорига бордик. Кўз очиб юмгунча савдо пишди. Ҳужжатларни ёнга солиб, «Мерседес»га ўтирдим. Шайтон кўзимга содиқ дўстдек кўриниб кетди. Ким Шайтонни ёмонотлиқ қилса, ўзим гаплашиб қўяман!

Қорним очгандек бўлди. Шайтон буни сезди.

— Сен мана бу ресторанга кириб овқатланиб ол, — деди у раҳмдиллик билан. — «Юз-юз қилишни унутма, дадил бўласан!

— Рулда-я!

— Рул машинада. Кўнглингга ёққан бирорта жонон учраб қолса, ёнингга олишни унутма. Дачада зерикасан.

— Қанақа дача?

— Номингга битта дача тўғрилаб қўйдим. Давр келганда гаштини суриб қол. Қачонгача бошқаларга сўлагинг оқиб қарайсан. Мен эса анави уйга кириб чиқишим керак. Эри бир ҳафтадан бери командировкада, хотинининг қўлтиғига қўл солиб кўрай-чи.

Ресторандан чиққанимда, ёнимдаги жонон бир гапириб юз кулар, ўзим эса шамол учирган хазондек дам у ён, дам бу ён учардим. Оёғимни аранг босиб, «Мерседес» эшигини очсам, орқа ўриндиқда Шайтон тиржайиб ўтирибди.

— Мана бу ишингга қойил! — деди Шайтон. — Қани, энди дачага ҳайда!

Машина елдек қўзғалди. Ёнимда балиқдеккина, лекин афти қизиқчиларникидек бўялган аёл. Ҳар бир гапимга юз чандон кулади. Ҳеч қанча юрмасимиздан, машина бирдан йўлдан чиқиб, чап томондаги дарахт билан «ўпишиб» кетди. Тарақа-туруқ... Ғиккк...

Рулни маҳкам қучоқлаб, кўзимни аранг очар эканман, Шайтон ўрнига қаердандир пайдо бўлган хотинимнинг овози эшитилди:

— Қўйиб юборинг, дадаси. Нима бало, жинни-пинни бўлдингизми?

— А?!

— Боядан бери уйғотаман. Ҳеч кўз очолмайсиз-а.

— Қаердаман, дачадами?

— Вой ўлмасам, қанақа дача? «Мерседес» дейсиз, қанақа «Мерседес»?

Аранг кўрпадан бош кўтардим. Хотиним жовраашдан қолмасди:

— Қаердан шунча бўкиб келдингиз-а? Оғзингиздан палағда тухумнинг ҳиди келяпти. Шайтон сувидан шунча ичасизми?

— Шайтон дейсанми, қани Шайтон?

— Туринг тезроқ, қўшнимизнинг иши чатоқ шекилли, кеча икки қаватли уйини хатлаб кетишди. Ёғи артилмаган «Мерседес»ини ҳам. Бежиз, Шайтоннинг йўлига юрганнинг ҳоли вой дейишмайди.

— Нима? Қўшнимизни-я? Ахир уни Шайтонга ҳам дарс беради, дейишарди-ку.

Қўшнидан хабар олгани хотинимга аста эргашдим.

Тўхташ ҚОСИМОВ

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

«Холтўра аралашмасин»

Кунлардан бир кун ва ҳар кун

Бошлиқ эрталаб ишга келибоқ, касаба уюшмаси раисини ҳузурига чорлади.

— Хўш, ишлар қалай? — деди салом-аликдан сўнг. — Касб байрамимизга тайёргарликлар қандай бораяпти?

— Ёмон эмас, хўжайин, — уюшма раиси батафсил ҳисобот беришга киришди. — Байрамни, ўзингиз билан келишиб олганимиздек, шаҳримиздаги машҳур «Марҳамат» ресторанида нишонламоқчимиз. Бу ҳақда ресторан директори билан гаплашиб, заявка бериб қўйдик. Санъаткорларни ҳам тунов куни заказ қилганмиз. Бундан ташқари, қўшма мажлисимиз қарорига кўра, ўша куни мукофотланадиганлар рўйхатини тузиб чиқдик. Марҳамат, ўзингиз танишиб чиқишингиз мумкин. Мана буниси тадбирлар режаси, буниси илғорларнинг исм-шарифлари.

Уюшма раиси беш-олти варақ қоғозни бошлиқнинг олдига қўйди. Бошлиқ уларни овоз чиқармай, синчковлик билан ўқиб чиқди. Қониқиш ҳосил қилди, шекилли, мамнун қиёфада бош ирғади:

— Маъқул! Менимча, ҳаммаси жойида. Буларга шу бугуноқ имзо чекаман. — У гапим тамом дегандай, қоғозларни бир четга суриб, ўрнидан қўзғалди. Бироқ уюшма раиси эшик очиб, эндигина остона ҳатлаётганда, уни яна бир зумга тўхтатди. — Ҳа, дарвоқе, огоҳлантириб қўяй, бу сафарги тадбирга Холтўра аралашмасин. Ҳарқалай, тантанада юқори ва қўшни ташкилотлар вакиллари ҳам қатнашадилар. Яна уларнинг олдида ўтган галгидек уятли бўлиб қолмайлик.

— Хўп, бўлади, хўжайин.

Уюшма раиси бошлиқ ҳузуридан чиқиб, кенг даҳлиздан оҳиста юриб бораркан хаёлга толди: «Оббо, буёғи қизиқ бўлди-ку... Демак, коллективимизнинг икки ой бурунги хотин-қизлар байрамига бағишланган ўтиришида Холтўранинг кайфи ошиб қолиб ҳунар кўрсатгани хўжайиннинг эсида турган экан-да. Мана, оқибат...»

У хонасига кириб, ўз ўрнига ўтиргач, яна ўйлашда давом этди: «Аслида-ку, Холтўра ёмон бола эмас, тўғрисўз, ҳалол йигит. Ўз ишиниям, жамоат топшириқлариниям виждонан бажаради. Мана, кейинги ҳафта бўладиган ушбу тадбиримизни уюштиришда ҳам энг кўп елиб-югураётган шу Холтўра. Фақат... Фақат ичкиликни кўтара олмаслиги ёмон-да. Сал меъёридан ошириб юборса, тамом, ҳеч кимга гап бермайди. Йўқ ердан ғавғо чиқаради. — Уюшма раиси чуқур хўрсинди. — Хўп, булари бўпти, ўтган ишга саловат. Энди мен нима қиламан? Хўжайиннинг гапини Холтўрага қандай етказаман? «Кўрсатган ёрдаминг учун раҳмат, лекин хўжайин сендан хафа экан, байрамда қатнашишингни истамаяпти», дейманми? Борди-ю, айтмасам-чи?.. Йўқ, унда яна бўлмайди, хўжайиндан нақд балога қоламан».

Уюшма раиси кун бўйи минг бир мулоҳазаю, минг бир истиҳолага борди. Ахийри, кечқурун кўп йиллик қадрдони — бошлиқ ўринбосарининг олдига кирди. Бўлган гапни айтиб, ёрдам сўради. Хайрият, ўринбосар сихни ҳам, кабобни ҳам куйдирмасликнинг йўлини топиб, унинг жонига оро кирди. Холтўрани байрам кунги навбатчилар рўйхатига тиркаб қўйди.

Кеча кўнгилдагидек ўтди. Тантанали қисмдан сўнг зиёфат бошланди. Ўйин-кулги авжига чиқди. Ҳамма роса яйрабяшнаб ўтирарди.

Дастурхонга фотиҳа ўқилиши олдидан бошлиқ кутилмаганда сўраб қолди:

— Бу... тантанамизда негадир илғор ходимимиз Холтўра кўринмайди, тинчликми?

Бу саволдан уюшма раиси аввалига ҳайрон бўлди. Сўнгра «Эҳтимол, ўзи берган топшириқ хўжайиннинг ёдидан кўтарилгандир», деган ўйда ахборот берди.

— Энди, хўжайин, ўзингиздан қолар гап йўқ, — деди ширакайф кўзларини сузиб. — Сизнинг ҳар бир сўзингиз биз учун қонун! «Бу сафарги тадбирда Холтўра бўлмасин» дегандингиз. Айтганингизни бажо келтирдик. Холтўра бугун навбатчи...

— Нима-нима? — Бошлиқ бирдан ҳушёр тортиб, уюшма раисининг гапини бўлди. — Мен сизга Холтўра ҳақида бирор гап айтмовдим, шекилли. Фақат «Тадбиримизга халтура аралашмасин» деганим рост. Нима бало, тағин сиз... сиз...

Бошлиқ сўзини охиригача етказа олмади. Ўзини тутолмай беҳосдан баралла хохолаб юборди. Зум ўтмай унинг нима учун кулаётганини бошқалар ҳам англаб етишди. Даврада гўёки қаттиқ портлаш рўй бергандек, шодон қийқириқлар янграды.

Шу топда ҳамма қотиб-қотиб кулар, бундан ресторан биноси ларзага келар, фақат ўтирган жойида букчайиб қолган уюшма раиси ўзига-ўзи ғудранарди:

— Эҳ, каллаварам, эҳ, Холтўра билан халтуранинг фарқига бормаган, нодон!..

ҚЎЛИ ОЧИҚНИНГ ЙЎЛИ ОЧИҚМИ?

Комилжон Отаниёзов ҳаётидан айрим қайдлар

Комилжон Отаниёзов фақат сеҳрли овозга эга бўлган санъаткор, моҳир хонанда, гўзал куй-қўшиқлар басталаган ижодкор, қуйма сатрлар ижод этган шоиргина бўлиб қолмай, айни замонда чуқур билим соҳиби, фозил киши ҳам эди. Суҳбатда ҳар бир сўзга маъно бериб, суҳбатдошининг билим савиясини ҳисобга олиб, пурмаъно сўзларни иложи борича халқчил қилиб сўзлар эдилар. Раҳматли дўстимиз, устоз алоҳида меҳр қўйган Отажон Худойшукуров Комилжон аканинг бу фазилатини кўп тилга оларди. Гарчанд Комилжон акани уйимизда раҳматлик отам билан суҳбатда сўнг тўйларда, концертларда кўп кўрган, тинглаган бўлсам-да, у киши билан юзма-юз суҳбатлашишни тақдир фақат бир марта насиб қилган. Ўшанда Тошкент давлат университетининг талабаси эдим. Комилжон Отаниёзовнинг эллик йиллик тўйлари бўлиб ўтаётганди. Шунда Бешёғочдаги уйида Комилжон Отаниёзов меҳмонларидан бири иттифоқо: «Нега тўйда топган пулингизни ўзингиз олмай, тўй эгасига инъом қиласиз, ахир, сиз меҳнат қиласиз-ку», деб сўраб қолди. У киши жилмайиб: «Қўли очиқнинг йўли очиқ. Берганга Худо беради», деб қўя қолганди.

Бу гаплар замирида катта бир инсоний ва исломий маъно яширин эканини у пайтда чуқур англамаган эканман. Йиллар ўтиб, Туркиянинг Қўнё шаҳрида мавлоно Жалолиддин Румийнинг қабрини зиёрат қилганимда Комилжон отанинг ўша сўзлари ботинидаги улкан тасаввуфона маънони кашф этдим. Қўнёда асрлар давомида сақланиб, ривожлантириб келинаётган зикр тушиш тарзи Туркистон, хусусан, Хоразмда шаклланган тасаввуф ақидаларидан сув ичади. Жалолиддин Румийнинг падари бузруквори султонул уламо (яъни бугунги тил билан айтганда: фанлар академиясининг президенти) Баҳоуддин Валад валийлар яратган валий, етти иқлимга донғи кетган машҳур шайх Нажмиддин Кубро ҳазратларининг талабаси эдилар! Баҳоуддин Валадни Онадўли тупроқларига у ердаги кишиларни иршод этиш учун устози юборганлиги маълум.

Зикр чоғида ўнг қўл очиқ ҳолда юқорига кўтарилган, чап қўл бўлса очиғу пастга қаратилган бўлади. Зокир шу ҳолатда бутун фикрини Оллоҳга боғлаб, гир айланиб зикр тушади. Исломий йўлда пайдо бўлган бу рамз бошқа халқларга ҳам ўтиб, умуминсоний мазмун касб этгани шубҳасиз. Ушбу зикр ҳолатининг маъноси: Ҳақдан олиб халққа бер! Оллоҳ ҳаммага ҳам бераверmайди, берганига ҳам синов учун беради: кимгадир илм, кимгадир амал, кимгадир мол-дунё... Ҳақдан олганингни халққа ҳам бермоқ керак, шунда мурод топасан. Олим бўлсанг — шогирд етиштир, амалдор эсанг — адолатли бўл, бой бўлсанг — мактаб, масжиду мадраса қур, илму урфонга кўмаклаш. Нафсингнинг қули эмас, хожаси бўл! Нафс қулига айланиб, пастга очилган қўлингни юмиб олсанг, сени охир-оқибат хору зорлик кутади. Қўлинг фақат Ҳаққа эмас, халққа ҳам очиқ бўлиши кераклигини унутма. Қўли очиқнинг — йўли очиқ!

Комилжон ака неча йиллар олдин айтган сўзнинг тасаввуф илмидаги маъноси шундай. Бинобарин, Комилжон ака улкан санъаткор, шоиру бастакоргина эмас, тасаввуфдан бохабар ориф инсон бўлганининг яна бир далили шу.

Комилжон отанинг олтин эмас, олқиш олиш учун беминнат хизмат қилганига кўплар гувоҳ. Тўйларда, айниқса, моддий жиҳатдан бир оз қийинчилиги бўлган кишиларнинг тўйларида холис хизмат қилиб, топган қоп-қоп пулларини халқнинг кўз ўнгида тўй эгасига топшириб, эвазига фақат дуо олганини ўзим ҳам бир неча бор кўрганман. Фақат бугина эмас, атоқли санъаткор минг-минглаб пулларини мактаб, маориф, ёш авлод тарбияси ишига беминнат сарфларди.

1987 йилнинг декабрида бўлган Комилжон устознинг етмиш йиллик тўйини ўтказиш комиссияси аъзолари сафида мен ҳам бор эдим. Ўшанда Бешёғочдаги машҳур санъат масканида бир вақтлар Комилжон ака ўқитган Ҳаким Худойберганов исмли бир муаллим билан суҳбатлашиб қолдим. У Комилжон ака қилган қатор савобли ишларни тилга олди. Жумладан, ўзи ўқиган мактаб биносини қайта қурдиргани, қишлоқдаги Иморатбобо қабристонини обод қилишга бош-қош бўлгани ва бошқа мисолларни айтиб берди. Сўнг чўнтагидан эскириб кетган бир ҳужжатни олди. Бу Горький номли мактабнинг ўқув-моддий базасини мустаҳкамлаш учун Комилжон Отаниёзов давлат банкининг Шовот тумани бўлимига 5000 рубл топширгани ҳақидаги тўлов далолатномаси эди. 1967 йил 26 майда 290390 рақами остида банк шунча маблағни мактаб ҳисобига қабул қилган. Бугунги кун кишилари учун бу пул қўлнинг кири бўлиб туюлиши мумкин. Бироқ ўша вақтда унга бемалол битта «Волга» сотиб олиш мумкин эди.

К.Отаниёзовнинг саксон йиллигига бағишланган кеча «Олтин мерос» халқаро хайрия жамғармасининг ташаббуси билан ўтган йили май ойида ўтказилди. Муҳташам «Халқлар дўстлиги» саройида катта концерт бўлди. Улуғ санъаткорнинг шогирдлари, издошлари гўзал куй-қўшиқлар, титратма рақслар ижро этдилар. Албатта, бу кеча бир оқшомда ўтди-кетди. Аммо унинг сеҳрли оҳанглари қалбларда бир умр қолди.

Тўй оқшомининг сўнгида Комилжон Отаниёзов билан неча йиллар мобайнида ҳамқадам бўлган, яхшиликларини кўрган, тарбиясини олган, уни машинада олиб юрган ҳайдовчиси Асрор Ёдгорхўжаевнинг рафиқаси Зулфия опа устоз тўғрисида олинган филм-концерт тасмасини «Олтин мерос» жамғармасига совға қилганининг гувоҳи бўлдик. Опа кейинчалик бўлган суҳбатда Комилжон аканинг камбағалгина бу ёшларнинг никоҳ тўйларини ўтказиб бериб, тушган пулларни тўёна қилганини кўзда ёш билан эслади.

Комилжон Отаниёзов фақат ёшларга, яқинлари, шогирдларигагина эмас, устозларга ҳам меҳрибон бўлганлар. Ё хизмати, ёки яхши сўзи, ёхуд қийинчилик пайти имкон қадар мадад билан устозлари дуосини олган. Юбилейдан кўп ўтмай шоир Усмон Қўчқорнинг хонасида адабиётшунос олим Шариф Юсупов билан суҳбатлашиб қолдик. У киши 1955 йил Тошкентнинг Чақичмон маҳалласида Комилжон Отаниёзов иштирокида ўтган Насриддин ака деган одамнинг тўйи ҳақида гапириб бердилар:

— Тўйга олдин Жўрахон Султонов таклиф этилган экан. Ўша вақтлар Жўрахон аканинг ишлари унча юришмаётган эди. Хуллас, тўйда ҳам шу аҳвол такрорланди. Давра қизимади, Жўрахон аканинг кайфияти бузилди. Шу пайт тўйхонага Комилжон Отаниёзов кириб келди ва шу ондаёқ давра қизиб кетди. Охирида Комилжон Отаниёзов тушган пулларнинг ҳаммасини катта бир рўмолга тугиб, Жўрахон акага узатди. «Устоз, бир фотиҳа беринг», деди у. Сезиб турибмиз, Жўрахон ака ҳаяжондан энтикдилар. «Комил... отангга раҳмат, ўлма», деб дуога қўл очдилар. Жўрахон ака кейинчалик — ишлари юришиб кетгандан сўнг ҳам бу воқеани кўп эслаб юрдилар.

Хуллас, Шариф аканинг суҳбатидан ҳам маълум бўлдики, Комилжон Отаниёзов олтин кетидан қувган эмас, олқиш ҳаракатида бўлган. Бундай олийҳимматлик ҳар кимда ҳам бўлавермайди. Бугун фалон артист шундай ишни қилибди, деган гап негадир қулоққа чалинмайди. Балки, аксинча, фалон сўм берсанг тўйга бораман деб шарт қўйибди, охирги сўмгача ўзи санаб олибди қабилидаги гаплар юради. Ўрнак олса, бир эмас, минг бор ўрнак олса арзийди Комилжон аканинг чин инсоний фазилатларидан. У киши нафснинг қули эмас, хожаси бўлганлар!

Ёднома

Комилжон Отаниёзов қаерда бўлмасин, халқ дардини куйлади, халқ дарди билан яшади. У ижро этган ашулалардаги дардли дилнинг нолалари тинглаганни асло бефарқ қолдирмайди. Комилжон Отаниёзов ижро этган «Сувора»лар, «Дилда дардинг бўлмаса, дарди саримни кавлама», «Бир нафас эврилмади даврон манинг комим билан», «Мен бугун кетарман ишқнинг йўлина» сингари қатор ашулаларни эшитиб энтикмайдиган, қалби ларзага тушмайдиган одам бўлмаса керак.

Комилжон Отаниёзов санъатини бир тенгсиз уммон, боқий оқувчи жўшқин дарёга менгзайдилар. Унинг қўшиқларини тинглаганда нафси аммора кишанларидан озод ва пок сезасиз ўзингизни.

Комилжон ота ўзидан ана шундай гўзал бир олам қолдирди. Бу оламдан баҳраманд бўлолган одам ҳам гўзаллашиб, покланиб бораверади. Зеро, Комилжон Отаниёзовнинг маънавий мероси инсоний комилликнинг гўзал сабоқларидир.

Бобохон МУҲАММАД ШАРИФ

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI
1998 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 133-52-91

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй
Босишга топшириш вақти—21.00. Топширилди 19.30.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Абдунаби ҲАЙДАРОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 011181. 20265 нусхада босилди. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6